

**Michał Kokowski**

ORCID [0000-0002-5389-9051](https://orcid.org/0000-0002-5389-9051)

Instytut Historii Nauki PAN (Warszawa – Kraków, Polska)

[michal.kokowski@gmail.com](mailto:michal.kokowski@gmail.com)



# Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)? 550-lecie urodzin Mikołaja Kopernika i 150-lecie pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności w Krakowie

## Abstrakt

Artykuł jest rozwinięciem wykładu plenarnego wygłoszonego 16 lutego 2023 r. w Auli Polskiej Akademii Umiejętności z okazji 550-lecia urodzin Mikołaja Kopernika i 150-lecia pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności w Krakowie.

Formuluje on odpowiedź na kluczowe pytanie: „Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik?” i dotyczy wielowymiarowej przestrzeni zagadnień, których składowymi są człowiek – społeczeństwo – kultura (nauka, teologia i religia, sztuki piękne) – idee, pojęcia – czas – przestrzeń i to wszystko w zmiennych kontekstach historycznych.

|   |   |   |   |  |
|---|---|---|---|--|
| INFORMACJA<br>O PUBLIKACJI  |    | e-ISSN 2543-702X<br>ISSN 2451-3202  |  | <br>BRYLANTOWY MODEL<br>OTWARTEGO DOSTĘPU |
| <b>CYTOWANIE</b>  |   |   |   |  |
| Kokowski, Michał 2023: Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)? 550-lecie urodzin Mikołaja Kopernika i 150-lecie pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności w Krakowie. <i>Studia Historiae Scientiarum</i> 22, ss. 71–147. DOI: <a href="https://doi.org/10.4467/2543702XSHS.23.003.17694">10.4467/2543702XSHS.23.003.17694</a> . |   |   |   |  |
| OTRZYMANO: 20.07.2023<br>ZAAKCEPTOWANO: 04.08.2023<br>OPUBLIKOWANO ONLINE: 05.10.2023   | POLITYKA<br>ARCHIWIZOWANIA<br><a href="#">Green SHERPA /</a><br><a href="#">RoMEO Colour</a>  | LICENCJA<br> |  |  |
| WWW   | <a href="https://ojs.ejournals.eu/SHS/">https://ojs.ejournals.eu/SHS/</a> ; <a href="https://pau.krakow.pl/Studia-Historiae-Scientiarum/archiwum">https://pau.krakow.pl/Studia-Historiae-Scientiarum/archiwum</a> |   |   |  |

Tematyka ta ujmowana jest z perspektywy metodologii nauk historycznych i historii nauk ścisłych, historii, historii i filozofii nauk ścisłych, historii idei, kosmologii naukowej i kosmologii ogólnokulturowej, historii sztuki i kultury, historii teologii i religii, historii pamięci, historii politycznej i geopolitycznej, socjologii i kulturoznawstwa: kulturowej roli wielkich bohaterów / geniuszy i pracy zbiorowej w kulturze, roli obchodów okolicznościowych oraz postaci Kopernika jako „marki reklamowej”.

**Słowa kluczowe:** *Mikołaj Kopernik, 550-lecie urodzin Mikołaja Kopernika, 150-lecie pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności w Krakowie, badania interdyscyplinarne, badania wielodyscyplinarne, marka reklamowa*

## **Why Nicolaus Copernicus (1473–1543) Is Still Interesting?**

### **Nicolaus Copernicus’s 550<sup>th</sup> Birth Anniversary and 150<sup>th</sup> Anniversary of the Opening Meeting of the Academy of Arts and Sciences in Kraków**

#### **Abstract**

The article is an extension of the plenary lecture delivered on February 16, 2023 in the Hall of the Polish Academy of Arts and Sciences on the occasion of Nicolaus Copernicus’s 550<sup>th</sup> birth anniversary and the 150<sup>th</sup> anniversary of the first public meeting of the Academy of Arts and Sciences in Krakow.

An answer to the key question: “Why are we still interested in Nicolaus Copernicus?” is formulated. It concerns the multidimensional space of issues, including: man, society, culture (science, theology and religion, fine arts), ideas, concepts, time – space. And all of the above is discussed in changing historical contexts.

This subject is approached from the perspective of the methodology of historical sciences and the history of science, history, history and philosophy of science, history of ideas, scientific cosmology and general cultural cosmology, history of art and culture, history of theology and religion, history of memory, political and geopolitical history, sociology and cultural

studies: the cultural role of great heroes / geniuses and collective work in culture, as well as the role of occasional celebrations and the figure of Copernicus as an “advertising brand”.

**Keywords:** *Nicolaus Copernicus, Nicolaus Copernicus's 550<sup>th</sup> birth anniversary, 150<sup>th</sup> anniversary of the opening meeting of the Academy of Arts and Sciences in Kraków, interdisciplinary research, multidisciplinary research, advertising brand*

## 1. Uwagi na temat treści i formy artykułu

Niniejszy artykuł jest oparty na wykładzie, który został przedstawiony 16 lutego 2023 r. na Uroczystej Sesji Polskiej Akademii Umiejętności z okazji 550-lecia urodzin Mikołaja Kopernika i zarazem 150-lecia pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności w Krakowie.<sup>1</sup> Przedstawia on różnorodną, ale powiązaną z sobą problematykę: dotyczy wielowymiarowej przestrzeni zagadnień, których składowymi są człowiek – społeczeństwo – kultura (nauka, teologia i religia, sztuki piękne) – idee, pojęcia – czas – przestrzeń i to wszystko w zmieniających kontekstach historycznych. Owa wielowymiarowa przestrzeń problemowa jest owocem złożonej refleksji z zakresu: metodologii nauk historycznych i historii nauk ścisłych, historii, historii i filozofii nauk ścisłych, historii idei, kosmologii naukowej i kosmologii ogólnokulturowej, historii sztuki i kultury, historii teologii i religii, historii pamięci, historii politycznej i geopolitycznej, socjologii i kulturoznawstwa: kulturowej roli wielkich bohaterów / geniuszy i pracy zbiorowej w kulturze, roli obchodów okolicznościowych oraz postaci Kopernika jako „marki reklamowej”.

Artykuł omawia zasadniczo ogólne kwestie, przystępne dla szerokiej publiczności reprezentującej różne dyscypliny wiedzy i mającej różne zainteresowania. Tym niemniej, ma także pewne ambicje naukowe: celem artykułu jest uporządkowanie znanej już wiedzy i wskazanie pewnych kwestii mało znanych lub nieznanych szerokiej publiczności.

W warstwie narracyjnej artykuł wykorzystuje *ideę wirtualnego webikułu czasu, który umożliwia historykowi na swobodne przenoszenie się w czasoprzestrzeni, łącznie z podróżowaniem w czasie.*<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Zob. Kokowski [2023d](#) (24:39–1:21:25).

<sup>2</sup> Kontynuuję tutaj wątek podjęty w referacie plenarnym przedstawionym na 46. Sesji Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Sali Kopernikowskiej Zamku Kapituły Warmińskiej – zob. Kokowski [2023b](#) (22:04 – 43:06).

Idea ta rozumiana jest w następujący sposób. Otóż historyk nie dysponuje realnie istniejącym, materialnym wehikułem czasu, umożliwiającym mu naoczne sprawdzenie faktów historycznych, które wydarzyły się w określonym miejscu i czasie. Ma do swej dyspozycji jedynie *wirtualny wehikuł czasu*, może bowiem sprawdzić fakty historyczne siłą swojej wyobraźni poprzez konstruowanie dostatecznie bogatych opowieści o jakichś zdarzeniach historycznych na podstawie istniejących źródeł historycznych i opracowań.

Należy podkreślić, iż tego rodzaju opowieści podatne są na zmiany, jeśli odkryte zostaną nowe źródła lub sformułowane będą nowe odczytania znanych źródeł na podstawie stale wzbogacanej wiedzy pomocniczej, która może pochodzić nawet z nieoczekiwanych źródeł.

## 2. Mikołaj Kopernik w zwierciadle historii – podróże wirtualnym wehikułem czasu

### 2.1. Kiedy urodził się Mikołaj Kopernik?

Z braku ksiąg metrykalnych miasta Torunia w XV w. datę urodzin Kopernika znamy z przekazów pośrednich opartych na *schemae natyvitatis* albo *themae natyvitatis* (horoskopach urodzeniowych) Kopernika.

Podawano różne daty zgodnie z obowiązującym do 1582 r. kalendarzem juliańskim, za właściwą przyjmuje się dzień 19 lutego 1473 r. godz. 16 min. 48, wskazaną przez Caspara Peucera, który miał kontakt z Retykiem, uczniem Kopernika. *To oczywiście konwencjonalna data, trudno bowiem uwierzyć, byśmy mogli ją znać z dokładnością do godziny i minuty.*<sup>3</sup>

### 2.2. Czym zajmował się Mikołaj Kopernik?

Po studiach w Krakowie (1491–1493?, 1494?, 1495?) i Italii (1494?, 1495?, 1496–1499; 1500; 1501–1503) Kopernik osiadł na Warmii „in hoc remotissimo angulo terrae” (w tym najdalszym zakątku Ziemi”), z dala od centrów naukowych tamtej epoki, gdzie w wolnym czasie od natłoku obowiązków służbowych kanonika kapituły warmińskiej (opiekuna ołtarza kanonickiego, lekarza, administratora dóbr kapituły,

---

<sup>3</sup> Oparta jest ona na horoskopie urodzeniowym – L. Birkenmajer 1900, ss. 406–412; Kokowski 2009, ss. 33–35, s. 269 przyp. 2, gdzie wspomniano m.in. *Calendarium Historicum Ebnera*; w tej ostatniej kwestii zob. Bianchi 2011.



kanclerza kapituły, kartografa, ekonomisty, dyplomaty, ...) przez 40 lat hobbystycznie zajmował się m.in. astronomią i ok. 1508 r. był przygodnie tłumaczem z greki na łacinę jednego z literackich utworów (o tym za chwilę).

### 2.3. Kiedy umarł Mikołaj Kopernik?

Z braku aktu zgonu Kopernika, datę jego śmierci znamy z przekazów pośrednich. Podawano siedem wersji tej daty. Podam dwie najważniejsze: 24 maja 1543 r. (oparta na liście bp. Gizego do Retyka z 26 lipca 1543 r.) lub przed 21 maja 1543 r. (według interpretacji dr. Jerzego Sikorskiego treści dokumentów archiwalnych Kapituły Warmińskiej) – daty te podane są zgodnie z kalendarzem juliańskim.

Osobiście optuję za tą pierwszą wersją, bowiem *nie wierzę*, aby przyjaciel Kopernika bp Gize mógł się mylić w tej kwestii. Wprawdzie wiadomo, że bp Gize nie był obecny przy śmierci Kopernika, gdyż był wtedy na zaślubinach królewskich w Krakowie Habsburskiej arcyksiężniczki Elżbiety Austriackiej i króla Zygmunta Augusta (odbyły się one w Katedrze na Wawelu 6 maja 1543 r.) lub w drodze powrotnej



Ryc. 1–2: Lukas Cranach Młodszy, *Portret Elżbiety Austriackiej Habsburg, (1526–1545) i portret Zygmunta Augusta*. Muzeum Narodowe w Krakowie; domena publiczna, źródło: cyfrowa kolekcja muzeum. URL:

[https://cdn-zbiory.mnk.pl/upload/cache/multimedia\\_big/f8/cc/f8cc47a274e027b980b-2257c18b6fc90.jpg](https://cdn-zbiory.mnk.pl/upload/cache/multimedia_big/f8/cc/f8cc47a274e027b980b-2257c18b6fc90.jpg); [https://cdn-zbiory.mnk.pl/upload/cache/multimedia\\_big/87/8a/878ace8da443ec439d9c208854d3e8a3.jpg](https://cdn-zbiory.mnk.pl/upload/cache/multimedia_big/87/8a/878ace8da443ec439d9c208854d3e8a3.jpg).

do Prus Królewskich, ale jest moim zdaniem wysoce prawdopodobne, że jako poważny człowiek i przyjaciel Kopernika *dopilnował rzetelnie ustalić tę datę*.<sup>4</sup>

#### 2.4. Czy w 2023 roku nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik?

Odpowiedź jest prosta i jednoznaczna. Nie ulega żadnej wątpliwości, że nadal interesuje nas Kopernik. Dowód tej tezy jest elementarny: W 2023 r., w którym przypada 550-lecie urodzin Mikołaja Kopernika, organizowane są liczne wydarzenia naukowe i popularnonaukowe dotyczące godnego uczczenia jego pamięci; np. Uroczysta Sesja PAU, organizowana w Krakowie (16 lutego), i Światowy Kongres Kopernikański, organizowany w Toruniu (19 lutego), Krakowie (24–26 maja), Olsztynie (21–24 czerwca) oraz znowu w Toruniu (12–16 września). W dalszej części artykułu wyjaśnię, dlaczego się tak dzieje.

#### 2.5. Obchody Kopernikańskie 150 lat temu w Krakowie, Warszawie, Toruniu i na świecie

Obchody kopernikańskie miały odmienny przebieg w różnych zaborach, co wiązało się z różnym stopniem albo brakiem autonomii politycznej konkretnego zaboru.

##### *Kraków, zabór austriacki*

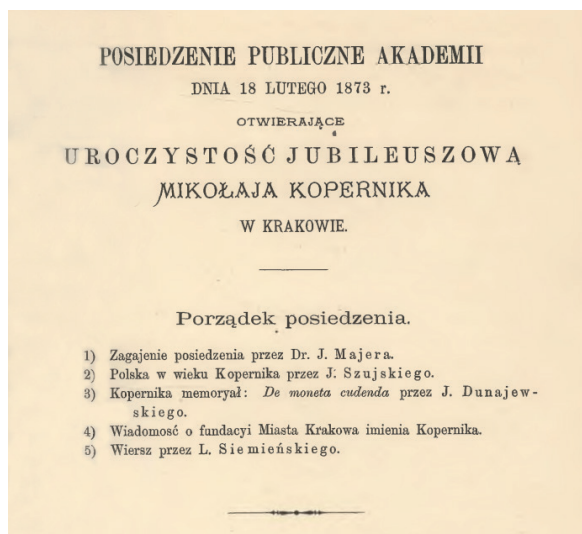
W dniach od 18 do 20 lutego 1873 r. Urząd Miejski w Krakowie, Akademia Umiejętności, Uniwersytet Jagielloński oraz Kościół katolicki *zgodnie, godnie i z rozmachem* zorganizowały w Krakowie uroczystości 400-lecia urodzin Kopernika.<sup>5</sup> Rozpoczęły się one 18 lutego 1873 r. o godz. 18.00 od pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności, w całości poświęconego uczczeniu 400-lecia ur. Mikołaja Kopernika. Mija zatem 150 rocznica tego ważnego posiedzenia. Poniżej podaję jego porządek.

W zastępstwie J. Szujskiego, złożonego od kilku miesięcy obłożną chorobą, jego referat odczytał prof. Karol Estreicher (starszy),

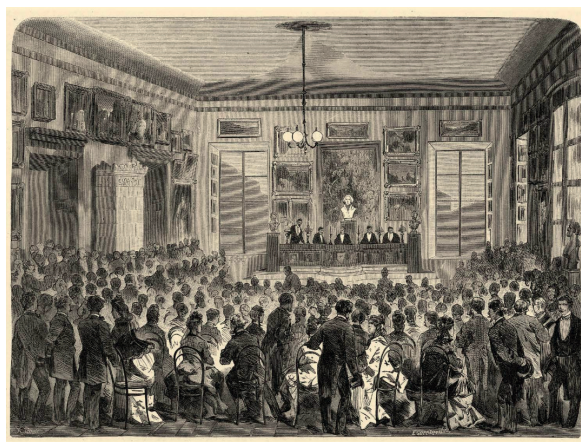
---

<sup>4</sup> Temat ten obszerniej opisuje Kokowski 2009, ss. 37–39, 270–271, przyp. 5–7.

<sup>5</sup> Znamy dobrze przebieg tych wydarzeń dzięki zachowanym źródłom relacjonujących te obchody – zob. Akademia Umiejętności [1873](#); *Tygodnik Ilustrowany* [1873](#); Senat Akademicki Uniwersytetu Jagiellońskiego [1873](#).



Ryc. 3. Posiedzenie publiczne Akademii Umiejętności w Krakowie. Uroczystość Jubileuszowa Mikołaja Kopernika w Krakowie. Porządek posiedzenia. Kraków, Duża Aula Akademii Umiejętności, 18 lutego 1873.



Ryc. 4. Xawery Pillati (rys.), Edward Gorazdowski (ryt.). Duża Aula Akademii Umiejętności w Krakowie podczas uroczystości Kopernikańskich 18 lutego 1873. Drzeworyt sztorcowy.

czł. Akademii i dyrektor BUJ. Informacje o fundacji im. Kopernika przedstawił prezydent miasta dr Józef Dietl.

W przedstawionych wystąpieniach podjęto sześć zasadniczych wątków:

- Kopernik to geniusz, odkrywca prawdziwego układu świata;
- Kopernik to sławny rodak-Polak;
- sława Kopernika okrywa chwałą wszystkich Polaków;
- powstaje polska akademia naukowa, a Kopernik jest wzorcem dla jej członków;
- Miasto Kraków tworzy fundację, nagrodę im. Mikołaja Kopernika, co oznacza, że nazwisko Kopernika było już wtedy marką reklamową;
- uroczystości miały godną oprawę artystyczną: odsłonięto w AU pomnik Kopernika dłuta Walerego Gadomskiego (1833–1911), a Lucjan Siemieński (1807–1877), wygłosił napisany przez siebie utwór poetycki o Koperniku specjalnie przygotowany na tę okazję.



Ryc. 5. Kraków, Akademia Umiejętności: Pomnik Kopernika z 1872 r. dłuta Walerego Gadomskiego (1833–1911) ufundowany przez Adama Potockiego.

Należy odnotować, iż pierwsze publiczne posiedzenie AU, poświęcone w całości Kopernikowi, było bardzo nietypowe w sensie organizacyjnym, bowiem Akademia została formalnie założona dopiero na drugim publicznym posiedzeniu tej Akademii, w dniu 7 maja 1873 r., uświetnionym przybyciem Jego Cesarskiej Wysokości Arcyksięcia Karola Ludwika, Protektora Akademii.





Ryc. 6. Formalne otwarcie Akademii Umiejętności w Krakowie w dniu 7 maja 1873.

Korzystając z naszego „wirtualnego wehikulu” cofnijmy się teraz do dnia 19 lutego 1873 r., ale pozostajemy w Starym Mieście w Krakowie, nieznacznie zmieniając miejsce z ul. Sławkowskiej 17 na ul. Św. Anny 12 (w linii prostej to 440 m): Tego dnia o godz. 11.00 w Auli Collegium Nowodworskiego Senat Uniwersytetu Jagiellońskiego zorganizował „Uroczystość czterechsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika”, w której wzięli udział liczni utytułowani goście:

O godzinie 11tej po skończonem nabożeństwie wszyscy uczestnicy uroczystości, o ile miejsce pozwalało, zgrupowali się w amfiteatrze Nowodworskim, przystrojonym stosownie do tego aktu solennego popiersiem KOPERNIKA, starożytnymi narzędziami astronomicznymi tudzież wieńcami otaczającymi nazwiska najslawniejszych astronomów, poczynając od Hipparcha aż do Bessla i Le Verriera. Świetności dodawały wielkie obrazy królów i znakomitych, zasłużonych ojczyźnie mężów, salę tę oddawna zdobiące. Pomiedzy nimi jaśniał okazały wizerunek Jego Apostolskiej Mości Cesarza i Króla naszego Najjaśniejszego Franciszka Józefa I.

W liczbie dostojnych gości znajdowali się między innymi: Przewielebny JKs. Antoni Junosza Gawecki Biskup Amatyjski; Jaśnie Wielmożny JP. Juliusz z Bobów Bobowski c. k. Radca nadworny, Delegat J. E. Namiestnika cesarskiego w Galicyi; JW. JP. Wacław Budwiński Prezes c. k. Sądu wyższego w Krakowie; JW. JP. Karol Englisch c. k. Radca rządowy oraz Dyrektor Policji w Krakowie; JW. JP. Antoni Nalepa Starszy Prokurator przy c. k. Sądzie wyższym w Krakowie; JW. JP. Jakób Bołoz Antoniewicz Przewodniczący w c. k. Sądzie karnym w Krakowie; JW. JP. Leopold Haylling-Degenfeld Dyrektor c. k. Izby skarbowej powiatowej; W. JP. Ignacy

Ryc. 7–8. Sprawozdanie Senatowi Akademickiemu Uniwersytetu Jagiellońskiego [1873](#), s. 8.

Podczas tego posiedzenia wykład pt. „Żywot Mikołaja Kopernika i jego naukowe zasługi”, przedstawił astronom, ówczesny dziekan Wydziału Filozoficznego, prof. Franciszek Karliński.



Ryc. 9. Franciszek Karliński, *Żywot Mikołaja Kopernika i jego naukowe zasługi* (1873).  
Strona tyłowa.

W dniach 19 i 20 II 1873 r. w Krakowie ważną rolę odegrał także obraz olejny Matejki przedstawiający Mikołaja Kopernika.

19 lutego 1873 r. krakowskim uczniom rozdano litografię tego obrazu Matejki i pouczono ich o treści obrazu. Tego też dnia zorganizowano darmową wystawę obrazu w „sali radnej” w godz. 12.00–17.00 i dla uczniów w dniu 20 lutego 1873 r. 9.00–17.00.

Ponadto 19 lutego 1873 r. zorganizowano też okolicznościowe przedstawienie teatralne; rozdano 100 darmowych biletów. Publiczne budynki były świątecznie iluminowane.

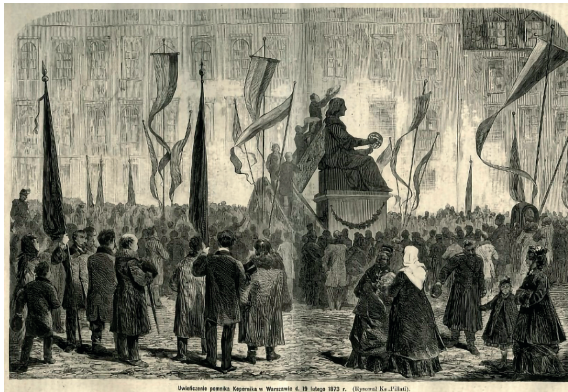
Jednym słowem obchody 400-lecie urodzin Kopernika w Krakowie były przykładem zgodnego działania różnych podmiotów: Akademii Umiejętności, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Urzędu Miasta, instytucji kulturalnych oraz kościołów. Wydarzenie to zorganizowane z wielkim rozmachem, objęło różnorodne możliwe wymiary kultury i przyniosło bardzo pozytywne rezultaty.



Ryc. 10. „Mikołaj Kopernik. Rozmowa z Bogiem”, obraz olejny Jana Matejki z 1873 r. (Muzeum UJ, Kraków, nr inw. 2715; 851/I).

### *Obchody Kopernikańskie w zaborze rosyjskim*

W zaborze rosyjskim obchody nie były tak spektakularne jak w zaborze austriackim, ale zaborcy nie kwestionowali, że Kopernik był naszym wybitnym rodakiem i zezwolili w Warszawie na zorganizowanie uroczystości uwieńczenia pomnika Kopernika laurem z okazji 400-lecia urodzin.



Ryc. 11. Warszawa, 19 maja 1873 r.: Uwieńczenie pomnika Kopernika laurem z okazji 400-lecia urodzin (odlew gipsowy: Bertel Thorvaldsen 1827 r.; odlew w brązie: Baptysta Gregoire).<sup>6</sup>

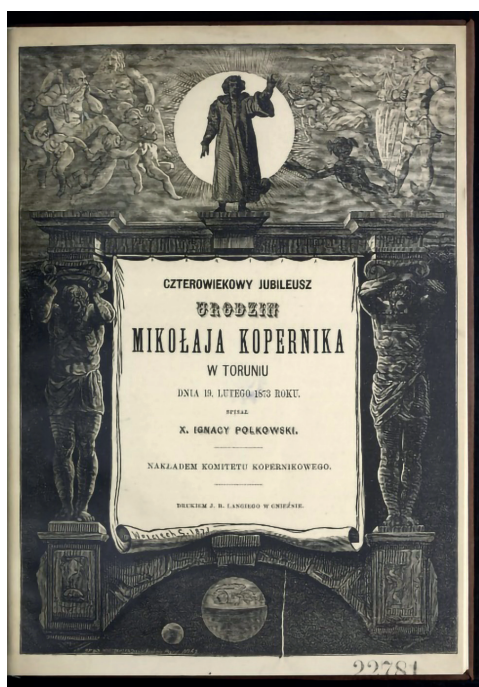
<sup>6</sup> Pomnik ten pierwotnie miał się znaleźć w Toruniu, zob. poniżej ss. 86–89. Historię jego powstania i uroczystości jego odsłonięcia w Warszawie w dniu 11 maja 1830 r. – zob. Polkowski (red.) 1873–1875, t. III (1875), ss. 33–68, 70–78.

### *Obchody Kopernikańskie w zaborze pruskim*

W zaborze pruskim obchody Kopernikańskie zorganizowano odrębnie dla niemieckiej i polskiej społeczności i głoszono na nich przeciwstawne tezy o pochodzeniu narodowym i etnicznym Kopernika.

Obchody niemieckie zorganizowano w Toruniu i w innych miastach ówczesnych Niemiec. Głoszono na nich dogmat niemieckości Kopernika: „Copernicus / Kopernikus / Koppernikus ein Deutscher”.

Obchody polskie także zorganizowano w Toruniu. Głoszono na nich tezę o polskości Kopernika. Kluczową w tym rolę odegrał ks. Ignacy Polkowski, który zajmował się badaniami Kopernikańskimi, zorganizował te obchody oraz był redaktorem materiałów obchodowych.



Ryc. 12. Ks. Ignacy Polkowski (red.), *Czterowiekowy jubileusz urodzin Mikołaja Kopernika* (1873). Strona tytułowa.

Cały nakład został skonfiskowany. Zorganizowano następnie proces, w którym zapadły wyroki: ks. Polkowskiemu zasądono 30 talarów grzywny względnie 3 tygodnie więzienia, a J. Buszyńskiemu 15 talarów względnie 1 tydzień więzienia.

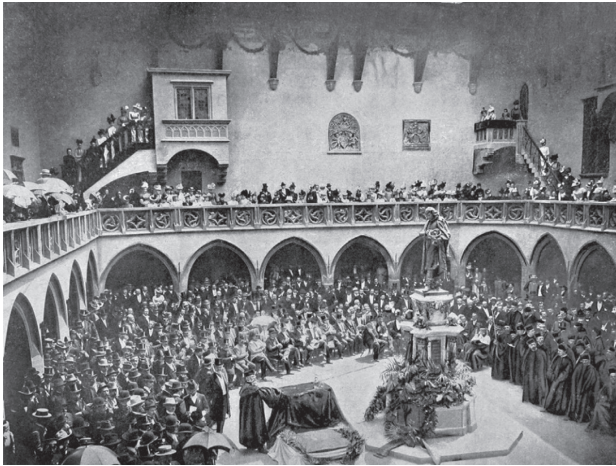


### Obchody włoskie

Na świecie poza Niemcami wiele wydarzeń rocznicowych zorganizowano we Włoszech, gdzie pamiętano, że Kopernik był Polakiem. Opis tych obchodów podawał Artur Wołyński (1873), który żył we Włoszech.

#### 2.5. Kraków, jubileusz 500-lecia odnowienia Uniwersytetu i Kopernik

Korzystając z naszego „wirtualnego wehikulu”, przenieśmy się teraz do Krakowa na dziedziniec Collegium Maius w dniu 8 czerwca 1900 r., w którym Uniwersytet godnie uświęcił imię Kopernika podczas jubileuszu 500-lecia odnowienia Uniwersytetu.



Ryc. 13. Kraków, jubileusz 500-lecia odnowienia Uniwersytetu: Uroczyste odsłonięcie pomnika Mikołaja Kopernika na dziedzińcu Collegium Maius według projektu Cypriana Godebskiego (1899), 8 czerwca 1900 r., „Tygodnik Ilustrowany” 1900, nr 24, s. 476. (Lang 2009; Skotnicki 2015).

Zwrócić należy na trzy bardzo ważne fakty:

- w 1900 r. dziedziniec Collegium Maius pełni rolę wielkiej auli uniwersyteckiej;
- dziedziniec Collegium przyozdobiony jest pomnikiem najsłynniejszego ucznia Uniwersytetu, w którym to Collegium Kopernik pobierał nauki – to bardzo ważne kwestie dla *ceremoniału uniwersyteckiego*, którego rolą jest uświetnienie, nadanie blasku wydarzeniom uniwersyteckim;

- w 1953 r., z inicjatywy prof. Karola Estreichera (jr), pomnik Kopernika został przeniesiony na Planty przed Collegium Witkowskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego (teren ten nie należy jednak do Uniwersytetu, lecz do Gminy Kraków).<sup>7</sup>

### 3. Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik?

Odpowiedź na to pytanie zależy od przyjętej perspektywy interpretacyjnej, a takich perspektyw można przyjąć wiele. Dlatego jest też wiele odpowiedzi na to pytanie. Podam poniżej odpowiedzi sformułowane z *pięciu podstawowych komplementarnych perspektyw*:

- nauk historycznych,
- nauk ścisłych.
- teologii i religii,
- kosmologii ogólnokulturowej,
- socjologii i politologii

oraz dodatkowo *interdyscyplinarnej tematyki poszukiwania grobu Kopernika*.

#### 3.1. Perspektywa nauk historycznych

Zachowana ikonografia (obrazy, drzeworyty), popiersia, pomniki, poezja oraz opracowania historiograficzne poświęcone Kopernikowi dowodzą, że Kopernik był znaną i cenioną postacią od 1570–1585 (na Warmii od 1581 r.).

- *Ikonografia*

Ze źródeł historycznych, ale 30–40 lat po śmierci Kopernika, wiemy, że w czasie życia Kopernika powstał co najmniej jeden jego portret. Kolejne powstawały już po jego śmierci. Pierwszy z zachowanych to obraz olejny Tobiasza Stimmera ok. 1571–1574 z katedry Notre Dame w Strasburgu, niestety obraz został gruntownie przemalowany w XIX w.:

---

<sup>7</sup> Wskazany przez Estreichera powód usunięcia pomnika z dziedzińca Collegium Maius: odrestaurowanie budynku w zgodzie ze średniowiecznym gotykiem jest bardzo dyskusyjny. Gdyby przeprowadzić konsekwentnie ten pomysł, należałoby bowiem pamiętać o przywróceniu systemu ogrzewania i oświetlenia z czasów średniowiecza (tzn. o usunięciu dziewiętnastowiecznego i dwudziestowiecznego okablowania elektrycznego i systemu wodno-kanalizacyjnego) i zamysł ten, aby był spójnym, powinien zapewne odnosić się także do wszystkich innych budynków uniwersyteckich, co jest absurdem w ramach myśli architektonicznej.

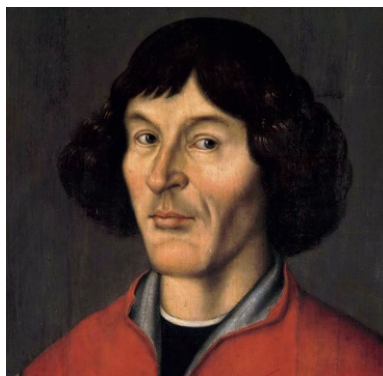


Ryc. 14a. Ołtarz w Katedrze w Strasburgu (autor zdjęcia: David Iliff; licencja: CC BY-SA 3.0). URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Strasbourg\\_Cathedral\\_Astronomical\\_Clock\\_-\\_Diliff.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Strasbourg_Cathedral_Astronomical_Clock_-_Diliff.jpg)

Ryc. 14b. Strasburg, 1571–1574: Mikołaj Kopernik, obraz olejny Tobiasza Stimmera z katedry Notre Dame w Strasburgu, gruntownie przemalowany w XIX w.; kopia Józefa Flika z 1989 r. (Muzeum Okręgowe w Toruniu Toruniu, nr inw. MT/MK/877); „Nicolai Copernici vera effigies ex ipsius autographo depicta”. („Prawdziwy wizerunek Mikołaj Kopernika namalowany z jego autografu.”) – *mit autoportetu Kopernika*.



Ryc. 15. Toruń, kościół Świętojański, kaplica Aniolów Stróżów: Epitafium Kopernika, ufundowane ok. 1582–1589 przez lekarza miejskiego i humanistę, Melchiora Pirnesiusa, odnowione i odrestaurowane w 1733 r. staraniem Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego radcy i nadpoczmistrza toruńskiego.



Ryc. 16. Ok. 1585: Mikołaj Kopernik, obraz olejny z toruńskiego Gimnazjum Akademickiego (Muzeum Okręgowe w Toruniu, nr inw. MT/Ad/217/M/N); – *mit autoportretu Kopernika*.

- *Epitafia Kopernika*

Wkrótce po śmierci Kopernika zapomniano na Warmii o jego postaci. Pierwsze epitafium powstało w 1581 r., ufundował je bp Marcin Kromer w Katedrze Fromborskiej, ale zaginęło; treść epitafium znamy dzięki relacji Jana Brożka z 1618 r. Następne epitafium ufundowano w Toruniu, w kościele Świętojańskim w latach 1582–1589.

- *Popiersia i pomniki*

Pierwsze popiersie Kopernika zostało wykonane w 1766 r., przez krakowskiego rzeźbiarza Wojciecha Rojowskiego, na zlecenie księcia Józefa Aleksandra Jabłonowskiego; popiersie umieszczono w kaplicy Aniołów Stróżów w kościele Świętojańskim w Toruniu, ale stało się to dopiero za sprawą działań Stanisława Staszica, referendarza Rady Stanu Księstwa Warszawskiego, obradującej w Toruniu od 28 kwietnia do 11 maja 1809 r.

Ponadto Stanisław Staszic jako referendarz Rady Stanu Księstwa Warszawskiego podjął starania zmierzające do postawienia pierwszego pomnika Kopernika, który miał znajdować się w Toruniu, które w czasach istnienia Księstwa Warszawskiego, tj. latach 1807–1815, znalazło się w granicach tego księstwa: 11 maja 1809 r. Rada Stanu przyjęła uchwałę w tej sprawie, a 20 września w 1809 r. na Rynku Toruńskim wmurowano kamień węgielny pod budowę tego pomnika i rozpoczęto narodową zbiórkę na ten cel. Pomysł Staszica został oprotestowany jeszcze w 1809 r. przez redakcję „Hamburger Zeitung”:



Ryc. 17. Toruń, Kościół Świętojański, kaplica Aniołów Stróżów: Popiersie Kopernika, wykonane w 1766 r. przez krakowskiego rzeźbiarza Wojciecha Rojowskiego, na zlecenie księcia Józefa Aleksandra Jabłonowskiego; umieszczone tam dopiero między 28 kwietnia do 11 maja 1809 r., za sprawą działań Stanisława Staszica, referendarza Rady Stanu obradującej w Toruniu. URL: <https://toruntour.pl/upload/image/popiersiekopernika140116.jpg>.

Copernikus nie jest żadnym Polakiem, lecz Niemcem; czy niemiecki naród może zność cierpliwie, gdy jest mu wykradany ten jego wielki przedstawiciel? (tłum. – M.K.; niem. tekst oryginału: Schmauch 1943, ss. 61–62 i Barycz 1953, s. 519).

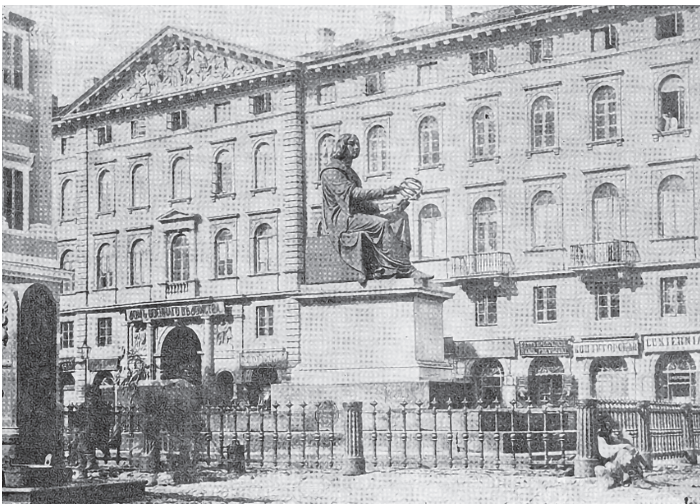
W „Odezwie do Rodaków” z dnia 7 stycznia 1810 r. Staszic, prosząc o składki na budowę pomnika Kopernika w Toruniu, pisał:

Kopernik jest z rodu Polaków, ten geniusz, który zdziałał największą epokę w postępie rozumu ludzkiego; ten który przed trzema wiekami w Polsce pierwszy wyrzekł prawdy, bez których umiejętności fizyczne postąpić nie mogły. Bez Kopernika nie miałyby Francya Dekarta ani Anglia Newtona. – Naród francuzki kości swego mędrca z morza przyprowadził na ojczystą ziemię, wniósł je do Panteonu, i kosztem publicznym wystawił mu pomnik.



Anglia wyrokiem parlamentu popioły Newtona złożyła w grobach królów swoich, i kosztem narodowego skarbu wzniosła mu najwspanialszy posąg. Czyż więc w Polsce tylko prochy Kopernika od całego narodu nie odbiorą uczczenia! Kopernik jest chlubą najoświeceńszych wieków, jest zaszczytem naszego narodu, jest sławą Polaków, to dosyć jest powiedzieć ziomkom jego (cyt. za: Polkowski 1873, s. 251).

Zanim jednak sfinalizowano w Toruniu pomysł Staszica, Księstwo Warszawskie przestało istnieć. Pomysł podjęto w Warszawie: 30 września 1820 r. Staszic zawarł umowę na wykonanie pomnika z Bertelem Thorvaldsenen, który wywiązał się z tej umowy dopiero w 1827 r., kiedy to wykonał gipsowy odlew pomnika, później powstał odlew, którego autorem był Baptysta Gregoire. Odsłonięcie pomnika odbyło się dopiero 11 maja 1830 r., pomnik umieszczono przed Pałacem Stanisława Staszica, siedzibą Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk. Uroczystość miała podniosły patriotyczny charakter, był to bowiem pomnik polskiego astronoma wzniesiony wysiłkiem polskiego społeczeństwa.



Ryc. 18. Pomnik Kopernika przed Pałacem Stanisława Staszica, siedzibą Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk (odlew gipsowy: Bertel Thorvaldsen 1827 r.; odlew w brązie: Baptysta Gregoire), widok z lat 70. XIX w.

Źródło: Krystyna Lejko, Jolanta Niklewska, *Warszawa na starej fotografii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978, s. 143.

W odróżnieniu od obchodów krakowskich wydarzenie to nie miało jednak religijnego charakteru, bowiem

jak wspominał Prezes Towarzystwa Warszawskiego Julian Ursyn Niemcewicz w *Pamiętnikach czasów moich* (1868) – księża kościoła Św. Krzyża odmówili w dniu 11 maja 1830 roku udziału w uroczystości odsłonięcia pomnika Mikołaja Kopernika dłuta Thorwaldsena przed Pałacem Staszica w Warszawie, wysuwając argument, iż „Kopernik systematem swoim zgrzeszył przeciw Pismu świętemu i wyklęty został przez papieża; uczcić obchód jego mszą świętą byłoby świętokradztwem” (Kokowski 2009, s. 92; cyt. za: Nowicki 1953c, s. 166).<sup>8</sup>



Ryc. 19. Pomnik Kopernika autorstwa Christiana Friedricha Tiecka (25 X 1853) w Toruniu na Rynku Staromiejskim, w pobliżu Ratusza [pomnik miał być już wykonany w 1843 r.].

URL: <http://www.toruntour.pl/2381/pomnik-mikolaja-kopernika>.

<sup>8</sup> W czasie okupacji w 1940 r. w Warszawie Niemcy zmodyfikowali pierwotną konstrukcję pomnika Mikołaja Kopernika (stojącego przed pałacem Staszica, którego odsłonięcie odbyło się 11 maja 1830 r.), gdyż zakryli pierwotny napis „Mikołajowi Kopernikowi – Rodacy” widniejący na jego cokole ciężką mosiężną tablicą z napisem „Dem grossen Astronomen Nikolaus Kopernikus”. W wyniku brawurowej akcji Szarych Szeregów z 11 na 12 lutego 1943 r., w której szczególnie istotną rolę odegrał Aleksander Dawidowski (pseud. „Alek”), ta niemiecka płyta została na kilka dni usunięta; od tej akcji Dawidowski szczyił się dodatkowym pseudonimem „Kopernicki”. Opis akcji podaje np. Al. Kamiński 1982, ss. 62–65; Broniewski 1983, ss. 114–115.

Niemiecka społeczność w Toruniu podchwyciła pomysł zbudowania pomnika Kopernika w 1840 r., a zrealizowała go po trzynastu latach (odsłonięcie 25 X 1853).<sup>9</sup>

W latach późniejszych tworzone wiele innych pomników.

- *Utwory poetyckie*
  - W 1575 r. Nikodem Frischlinus napisał wiersz pt. „Na portret Kopernika z katedry strasburskiej” (Kokowski 2009, s. 160). Po nim powstało wiele tego typu utworów, tworzyli je zarówno uczeni-przygodni poeci, jak i profesjonalści;
  - 1584 – Tycho Brahe, „Na obraz Kopernika”, „Na drewniane narzędzie paraliptyczne wynalazku i roboty Kopernika” (Kokowski 2009, ss. 150–151, 161); [chodzi o trójkąt paralaktyczny – trikwetrum]
  - 1618 – Jan Brożek „Na wieżę Kopernika” (Kokowski 2009, ss. 161–162);
  - 1809 – Ludwik Osiński „Oda na cześć Kopernika” (Kokowski 2009, s. 162);
  - 1828 – Jan Nepomucen Kamiński: „*Polskie wydało go plemię, Wstrzymał Słońce, ruszył Ziemię!*” (Sternik 1973);
  - 18 II 1873 – Lucjan Siemiński, „*Wizerunek Kopernika*” (Kokowski 2009, s. 163);
  - etc.<sup>10</sup>
- *Opracowania historiograficzne*

Z badań historycznych wiemy, że pierwszy komentarz na temat dokonania Kopernika pojawił się u schyłku 1508 r. Wtedy to Wawrzyniec Korwin, pisarz miasta Wrocławia, poprzednio Torunia, w elegii wstępnej do tłumaczenia Kopernika z języka greckiego na łacinę „Listów obyczajów, sielskich i erotycznych” bizantyjskiego pisarza Teofilakta Simmokaty, które zostały wydane w drukarni Jana Hallera w Krakowie w 1509 r. i dedykowane wujowi, bp. Łukaszowi Watzenrodowi, podał informację o wyjaśnianiu przez Kopernika zjawisk astronomicznych przy pomocy „godnych podziwu zasad”:

---

<sup>9</sup> W kwestii tego pomnika zob. Polkowski 1873, ss. 247–255, 260–262; Niedzielska 2006 (ostatecznie pomnik nie miał charakteru niemieckiego).

<sup>10</sup> Wybór polskiej poezji na temat Kopernika, zob. Wiśniewska 1973.



Przy nim uczony mąż, jak wierny Achaty przy Eneaszu, tłumacz dzieła niniejszego z greki na łacinę, który szybki ruch Księżyca i zmienne biegi bratniego Słońca, jako też gwiazd i planet – zdumiewające dzieło Wszechmocnego – wraz z ukrytymi przyczynami zjawisk umie objaśniać na godnych podziwu zasadach (Biskup 1973, reg. nr 57).

Jednak właściwie zainteresowanie Kopernikiem zaczęło się od 1533 r. Wtedy to papież Klemens VII, w trakcie przechadzki po ogrodach watykańskich, w obecności dwóch kardynałów Franciszka Urisi i Jana Salviati, biskupa viterbskiego Jana Petri oraz osobistego lekarza Mateusza Curtii, wysłuchał wykładu swego sekretarza Jana Albrechta Widmanstädtta na temat poglądów Kopernika o ruchu Ziemi (Biskup 1973, reg. nr 339).

Przełomową rolę w badaniach biografii i dorobku Kopernika odegrał Joachim Retyk, który odwiedził Kopernika (maj 1539 – listopad 1540; styczeń – wrzesień 1541). Retyk napisał monografię pt. *Narratio prima* (I wyd. 1540 Gdańsk, II wyd. 1541 Bazylea, III wyd. 1566 Amsterdam), popularyzującą *De revolutionibus* (I wyd. Norymberga, 1543), ok. 1543 r. napisał życiorys Kopernika, który niestety zaginął oraz dzieło na temat Pisma świętego i ruchów Ziemi, które zostało odnalezione przez prof. R. Hooykassa w 1975 r., a wydane w 1984 r.<sup>11</sup>

Zainteresowanie *analizą treści publikacji Kopernika* kontynuował Jan Śniadecki (1782; 1802). Badania tego typu trwają i dzisiaj.

- *Życiorysy*

Najstarszy zachowany życiorys Kopernika to życiorys opracowany przez Bernardino Baldiego z 1588 r. (Nicolo Copernico, [w:] *Vite dei matematici*, fols. 190–200). Stopniowo powstawały kolejne, w tym np. Szymona Starowolskiego, zamieszczony w *Setniku uczonych polskich* (z udziałem Jana Brożka), opublikowany w 1627 r. w Wenecji.<sup>12</sup>

---

<sup>11</sup> Zdumiewające jest to, że Kopernik nie wspominał w *De revolutionibus* o roli protestanta – Luteranina Retyka. Nie wiemy, dlaczego Kopernik tak uczynił. Zastanawia też fakt, iż dzieło katolickiego kanonika Kopernika, dedykowane papieżowi Kościoła katolickiego Pawłowi III, wydano w protestanckiej Norymberdze.

<sup>12</sup> Zob. Hilfstein 1980; Biliński 1973. Wybór życiorysów Kopernika podają: Polkowski (red.) 1873–1875, t. II; Kühne, Kirchner, Metze 2004.

- *Miernik rozwoju badań Kopernikańskich*

Jako prosty miernik rozwoju badań Kopernikańskich może posłużyć liczba pozycji bibliograficznych zamieszczonych w bibliografiach Kopernikańskich, kolekcjonujących literaturę poświęconą w ten czy inny sposób Kopernikowi.

W 1873 r. bibliografie tego rodzaju zawierały około 200 pozycji (np. T. Żebrawski 1873 (206), ks. I. Polkowski 1873 (162 poz.), w 1924 r. ok. 600 (W. Bruchnalski 1924 (588)), w 1958 r. ok. 4000 (H. Baranowski 1958, (3750)); w 1973 r. ok. 5000 (H. Baranowski 1973 (4957)), natomiast w 2003 r. ponad 8000 (H. Baranowski 2003, (8246)). Aktualnie to ponad 10 000 pozycji bibliograficznych.

Powstało wiele cennych opracowań poświęconych Kopernikowi, napisanych przez badaczy z różnych krajów, w szczególności Polaków, Niemców, Amerykanów, Francuzów oraz Brytyjczyków. Wspomnijmy w tym miejscu prace Kopernikowskie Ludwika Aleksandra Birkenmajera, członka AU i PAU.<sup>13</sup>

- *Liczne luki w wiedzy o Mikołaju Koperniku*

Mimo wieloletnich dotychczasowych badań nadal brakuje wiele ważnych informacji na temat życia i działalności naukowej Mikołaja Kopernika, bowiem nie odnaleziono dotąd wielu ważnych źródeł, takich jak np.:

- 1) odpisów ponad dwudziestu listów Kopernika, które w 1618 r. były w posiadaniu profesora Akademii Krakowskiej Jana Brożka i istniały jeszcze w 1785 r. (L. Birkenmajer [1900](#), ss. 597, 653–654, 664–665, 668) oraz listów Giesego, w tym dwudziestu listów do Kopernika (L. Birkenmajer [1900](#), ss. 401–402, 656, 666) i Retyka (L. Birkenmajer [1900](#), ss. 583, 666);
- 2) traktatu Tidemana Gisego pt. *Hyperaspisticon*, poświęconego obronie heliocentryzmu Kopernika i jego zgodności z Pismem, który był znany Janowi Brożkowi (Hipler 1873, s. 286; L. Birkenmajer [1900](#), s. 657; Sikorski [1966](#) reg. 367; Biskup [1973](#), reg. 348; Hilfstein [1980](#), ss. 74–75);
- 3) biografii Kopernika pióra Joachima Retyka, o której wspominał Tideman Gise w liście do Retyka z 26 lipca 1543 r. (L.A. Birkenmajer [1900](#), s. 402, s. 598; s. 638 przyp. 1; Biskup [1973](#), reg. 503);

---

<sup>13</sup> Zob. L.A. Birkenmajer [1900](#); 1924.

- 4) kilku listów, które w 1802 r. były w posiadaniu Tadeusza Czackiego, Marcina Molskiego oraz Jana Śniadeckiego, w tym listu Mikołaja Kopernika do Achacego Czerny, wojewody malborskiego z 18 lipca 1534 (Wardęska [1980](#));
- 5) pisma Kopernika o naprawie kalendarza z 1515 r., przesłanego do Rzymu, o czym informował papieża Leona X biskup Middelburg 4 czerwca 1516 r. (Biskup [1973](#), reg. 103);
- 6) *rzekomego* pisma Kopernika o komecie z 1533 r. (Curtze (red.) [1878](#), ss. 41–43; L. Birkenmajer [1900](#), ss. 525–532; Biskup [1973](#), reg. 335);
- 7) almanachu astronomicznego Kopernika na rok 1536 z «najbardziejziej rzeczywistymi i wyjaśnionymi ruchami planet», obliczonego na podstawie «nowych tablic» heliocentrycznych jesienią 1535 r., który był w posiadaniu Bernarda Wapowskiego, kantora krakowskiego i sekretarza króla polskiego Zygmunta I, i został przez niego przekazany 15 października 1535 r. historykowi i dyplomacie cesarskiemu Zygmuntowi Herbersteinowi z Wiednia, aby tam został wydany (Biskup [1973](#), reg. 345; Drewnowski [1978](#), s. 168);
- 8) wielu ksiąg z biblioteki Kopernika: dotychczas odnaleziono 54 druki a badacze szacują księgozbiór Kopernika na 100–150 pozycji (Rosenberg 1972; Czartoryski 1978; Rosińska [2002](#); Borawska 2014, ss. 329–360; Garwoliński (red.) 2016);
- 9) mapy Warmii i zachodnich granic Prus Królewskich z 1510 r. wykonanej przez Kopernika; mapy zachodniej części Zalewu Wiślanego z 1519 r. wykonanej przez Kopernika; mapy Prus, która miała być wykonana w 1529 r. przez Kopernika i Aleksandra Scultetiego; mapy Prus wykonanej przez Joachima Retyka w 1540 r. (Schnayder 1972; Biskup [1973](#), reg. 61, 62, 299; Olszewicz 2004; Borawska 2010);
- 10) testamentu Kopernika (Sikorski [1973](#), s. 272; Rietz [2014](#), s. 420).

Czy jest możliwe, że zostaną jeszcze odnalezione tego typu pamiątki Kopernikowskie? Nie można tego wykluczyć, bowiem np. w 1972 r. odkryto „Inwentarz dokumentów w skarbcu na zamku w Olsztynie roku Pańskiego 1520” sporządzony ręką Kopernika, a stosunkowo niedawno w 2016 r. odkryto 523 zapiski astronoma na marginesach 10 ksiąg prawnych i filozoficznych przechowywanych obecnie w bibliotece seminarium duchownego „Hosianum” w Olsztynie.<sup>14</sup>

<sup>14</sup> Kluczową w tym rolę odegrała Teresa Borawska – zob. Garwoliński (red.) 2016.

*Istnieje takżę wiele problemów natury interpretacyjnej. Nadal otwartym problemem badawczym jest kwestia odkrycia naukowego Kopernika i jego związku z myślą scholastyczną (burydanizmem), padewskim awerrozizmem, astronomią muzułmańską (w szczególności szkołą z Maragha) oraz astrologią. Nie zbadano również dotąd wyczerpująco problematyki uczniów i zwolenników Kopernika, w tym środowiska krakowskiego.*

Podsumowując: *Na gruncie nauk historycznych Mikołaj Kopernik to nadal pasjonujący temat badawczy.*

### 3.2. Perspektywa nauk ścisłych

Dokonania Kopernika z astronomii: jego dwie teorie opisane w *Commentariolus* (ok. 1503–1507) i *De revolutionibus* (1543) stanowią nieusuwalny element *historii nauk ścisłych* od starożytnej Grecji VI p.n.e. po czasy nam współczesne.

Do spójnego przedstawienia rozwoju tych dyscyplin stosuje się jednolite ujęcie wykorzystujące środki hipotetyczno-dedukcyjnej metody myślenia korespondencyjnego.<sup>15</sup> Od starożytnej Grecji uczeni dyskutowali o matematyczno-fizycznych modelach zjawisk, hipotetycznych bytach (traktowanych realistycznie bądź instrumentalnie), kumulacji predykcji trafnie ustalonych zjawisk, rewolucyjnych zmianach hipotez naukowych i nietrafnie ustalonych zjawisk, uogólnionej zasadzie korespondencji następujących po sobie teorii naukowych oraz (r)ewolucjach naukowych łączących elementy ewolucje i rewolucyjne.

Aktualne do dzisiaj są też metodologiczne rozważania Kopernika, w których przejawia się stosowanie przez niego ogółu środków hipotetyczno-dedukcyjnej metody myślenia korespondencyjnego dobrze znanych z XX w., m.in. zasady korespondencji Bohra i zasad korespondencyjnych łączących szczegółną i ogólną teorię względności z mechaniką klasyczną czy mechanikę kwantową i mechanikę klasyczną.

Istotą osiągnięcia Kopernika w warstwie matematycznej było skonstruowanie teorii szczególnej (opisanej w *Commentariolus* ok. 1503–1507, rozpowszechnianym za życia Kopernika wśród wąskiego kręgu odbiorców) i ogólnej teorii (przedstawionej w *De revolutionibus* 1543). Teorie te są połączone z teorią astronomiczną Ptolemeusza pewnymi

---

<sup>15</sup> W odróżnieniu od wielu filozofów i socjologów nauki II poł. XX wieku twierdę, że istnieje metoda naukowa, którą określam mianem hipotetyczno-dedukcyjnej metody myślenia korespondencyjnego. Zob. Kokowski 1996; 2001; 2004; 2009.

uogólnionymi zasadami korespondencji (analogicznie do zasad korespondencyjnych łączących szczególną i ogólną teorię względności z mechaniką klasyczną); dla pewnych warunków granicznych teorie Kopernika i Ptolemeusza w warstwie matematycznej były równoważne geometrycznie, mimo iż w warstwie kosmologicznej postulowały odmienne hipotetyczne ontologie.

Geneza teorii Kopernika sięga starożytnej Grecji w VI w. p.n.e., kiedy to odkryto kulistość Ziemi, dokonano pomiaru promienia Ziemi, sformułowano podwaliny systemu geocentrycznego, itd. Wiedzie przez czasy panowania kultury hellenistycznej, kultury rzymskiej, średniowiecznej kultury arabskiej, w której nastąpiło odrodzenie nauki helleńskiej i hellenistycznej, aż po czasy europejskiego renesansu, w którym nastąpiło odrodzenie wiedzy helleńskiej i hellenistycznej dzięki transferowi wiedzy arabskiej, w wyniku tłumaczeń na łacinę.

I wyd. *De revolutionibus* ukazało się w Norymberdze w drukarni Johanna Petreiusa w 1543 r.; II wyd. Bazylea: Henryk Petri, w 1566 r. oraz III wyd. Amsterdam: Wilhelm Jansonius-Blau, w 1617 r.



Ryc. 17. Mikołaj Kopernik, *De revolutionibus libri sex*. Autograf. Facsimile, ks. I, s. 30.

Zanim jeszcze się ono ukazało Jerzy Joachim Retyk (1514–1574) napisał pierwszy w literaturze światowej komentarz tego dzieła pt. *Narratio Prima*, I wyd. Gdańsk 1540; II wyd. Bazylea 1541; III wyd. *Narratio Prima* 1566 (z II wyd. *De revolutionibus*, Bazylea). Retyk w istotny sposób przyczynił się także do pierwszego wydania *De revolutionibus*: bez jego dzieła nie byłoby tego wydania (a być może dzieło Kopernika w ogóle by zaginęło).

Teorie astronomiczne Kopernika mają bardzo ważną własność: to swoiste historie (*przeszłe, aktualne oraz przyszłe*) położen planet, Księżyca (satelity Ziemi) oraz gwiazd stałych. Z tego właśnie powodu Kopernika bardzo interesowało tzw. zagadnienie ruchów ósmej sfery w modelu geocentrycznym rozwijane w czasach średniowiecznych.<sup>16</sup> Wbrew rozpowszechnionym popularnym informacjom system Kopernika nie był w sensie ścisłym systemem heliocentrycznym, lecz heliostacyjnym, bowiem centralną rolę odgrywało w nim tzw. średnie Słońce, czyli środek orbity Ziemi wokół Słońca.

Recepcja teorii Kopernika w nauce była złożonym procesem. Rozpoczęła się od Wittenberskiej Szkoły Astronomicznej (XVI–XVII w.), do której należeli m.in. Erasmus Reinhold (1511–1553), Caspar Peucer (1525–1602), Johannes Praetorius (1537–1616) oraz Michael Maestlin (1550–1631).<sup>17</sup> Określano w tej szkole Kopernika mianem „odnowiciela astronomii” i „drugiego Ptolemeusza”; podziwiano parametry modeli Kopernika, ale negowano Kopernikańskie hipotezy jako sprzeczne z Pismem Świętym i fizyką Arystotelesowską. Dlatego dokonano geocentrycznej reinterpretacji – inwersji teorii Kopernika: zamiast ruchów dziennego i rocznego Ziemi, przywrócono odpowiednio ruchy: dzienny sfery niebieskiej i roczny Słońca.

Tego typu geocentrycznej inwersji modelu precesji Kopernika dokonał też Giovanni Antonio Magini w *Tabulae secundorum mobilium coelestium* (1585).<sup>18</sup>

Tycho Brahe (1546–1601) pierwotnie wyrażał wielki podziw dla dokonań Kopernika. Świadczą o tym wspomniane powyżej utwory poetyckie „Na obraz Kopernika” i „Na drewniane narzędzie

<sup>16</sup> Zob. Dobrzycki 1965.

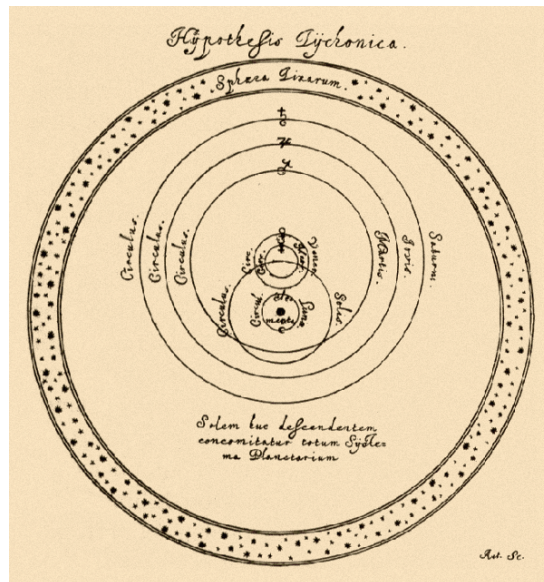
<sup>17</sup> Zob. Westman (1973a) 1975a; (1973b) 1975b; (1973c) 1975c; (1973d) 1975d; 1975e; (1981) 1986; Kirschner, Kühne 2008.

<sup>18</sup> Zob. Dobrzycki 1965, s. 39.



paraliktyczne wynalazku i roboty Kopernika”, które powstały po tym, jak w 1584 r. jego asystent Elias Olsen Morsing powrócił z Fromborka, gdzie dokonał przy pomocy instrumentów Brahego porównania obserwacji z obserwacjami Kopernika.

Okazało się, że obserwacje Kopernika były bardzo niedokładne jak na standardy Brahego. Po tym nieoczekiwanym odkryciu Brahe zwątpił w parametry modelu Kopernika i pewne długookresowe zjawiska astronomiczne uwzględniane w teorii Kopernika<sup>19</sup> oraz zanegował hipotezy kosmologiczne Kopernika jako niezgodne z fizyką Arystotelesa i teologią. Sformułował też nowy system zwany tychońskim, w którym wokół Ziemi poruszały się Księżyc, Słońce oraz sfera gwiazd stałych, a wokół Słońca krążyły planety. Twierdząc to, Brahe, tak jak wcześniej przedstawiciele szkoły Wittenberskiej, negował hipotezy Kopernika jako sprzeczne z Pismem Świętym i fizyką Arystotelesa.



Ryc. 18. Schemat systemu Tychona z dzieła Heweliusza *Selenographia* (1647, s. 163).  
URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Tychonic\\_system#/media/File:Tychonian.png](https://en.wikipedia.org/wiki/Tychonic_system#/media/File:Tychonian.png)

<sup>19</sup> W *Astronomiae instauratae progymnasmata* (1602) Brahe przyjął stałą precesji 51”/1 rok, co oznacza okres  $T \approx 25412$  lat – zob. Brahe 1915, t. 1, s. 253; odnotował to też Kepler w *Epitomes Astronomiae* (Kepler 1866, s. 256; gdzie podano  $T = 25410$  lat); patrz też Dobrzycki 1965, s. 39, przyp. 83.

Giordano Bruno (1548–1600) znacznie zradykalizował wizję kosmologiczną Kopernika. Oto bowiem u Kopernika wszechświat jest podobny do nieskończonego,<sup>20</sup> natomiast u Bruno wszechświat jest nieskończony, złożony z heliocentrycznych światów, które są zamieszkane przez istoty rozumne.<sup>21</sup>

Następnie sformułowane zostały cztery teorie heliocentryczne: teoria Galileusza, dwie teorie Keplera oraz teoria Newtona, które zasadniczo się różnią w wielu istotnych szczegółach (m.in. użytego języka matematycznego).

Galileusz (1564–1642) całkowicie uprościł teorię Kopernika – powrócił do elementarnego modelu Arystarcha z Samos oraz odkrył ruch wirowy Słońca.

Kepler (1571–1630) sformułował dwie teorie heliocentryczne, zasadniczo się od siebie różniące. W pierwszej teorii, przedstawionej w *Mysterium cosmographicum* (1596), Kepler wpisywał bryły doskonale do układu heliocentrycznego w porządku planetarnym określonym przez Kopernika. W drugiej teorii, przedstawionej w *Astronomia nova* (1609), Kepler, po żmudnych analizach danych obserwacyjnych ruchu Marsa (uzyskanych od Tycho Brahego), sformułował trzy prawa ruchu, charakteryzujące ruch planety po elipsie<sup>22</sup>. W *Harmonice Mundi* (1619) i *Epitome astronomiae Copernicanae* (1618–1621) Kepler zamiast kół zastosował elipsy do opisy ruchu wszystkich planet, odrzucił długo-okresowe modele zjawisk astronomicznych teorii Kopernika<sup>23</sup> oraz wprowadził pole siłowe wyjaśniające przyczynę ruchu planet.

---

<sup>20</sup> Wynika to z faktu, iż według Kopernika (*De revolutionibus*, ks. I, rozdz. VI) horyzont obserwatora dzieli sferę niebieską na dwie połowy z dokładnością pomiarową.

<sup>21</sup> O ewolucji tej idei od żydowskiego filozofa Chasdaja Kreskasa (*Or Adonai* 1410), kardynała Mikołaja z Kuzy (*De docta ignorantia* 1440), poety Marcella Palingeniusa po Giordano Bruno (*De Immenso* ok. 1586), Kartezjusza, Henry’ego More’a, Blaise’a Pascala, Bernarda Fontenelle’a, teologa i filozofa Williama Derhama, poety Richarda Blackmore’a, poety Edwarda Younga, Johanna Heinricha Lamberta oraz Immanuela Kanta, zob. Lovejoy (I wyd. 1936) 2001, ss. 108–143; pol. tłum. 1999, ss. 127–163.

<sup>22</sup> Własności matematyczne elipsy badali już w czasach helleńskich i hellenistycznych Menaechmus (380–320 p.n.e.) i Apoloniusz z Pergii (260–190 p.n.e.).

<sup>23</sup> W *Epitome astronomiae copernicanae* (1618) Kepler przyjął stałą precesji 50”/1 rok, co oznacza okres  $T=25920$  lat i modyfikowaną przez tzw. trepidację o okresie  $T=72$  tys. lat; odmienne parametry przyjął w *Tabulae Rudolphae* (1627): 51”/1 rok,  $T=25412$  lat – zob. Kepler 1866, s. 523 i s. 711 (por. też Dobrzycki 1965, s. 39, przyp. 82).



Isaac Newton (1642/1643–1727) sformułował teorię heliocentryczną wyjaśnianą przy pomocy skonstruowanej przez niego mechaniki i siły grawitacji, którą opisał w *Philosophiae naturalis principia mathematica* (1687). Newton uważał, że po raz pierwszy sformułował empiryczne i teoretyczne podstawy trzech praw Keplera orbit eliptycznych planet.<sup>24</sup> Ponadto zakładał on, że szybkość precesji i nachylenie równika do ekliptyki są stałymi wielkościami, wynoszącymi odpowiednio 50'' na rok i 23,5 stopnia.<sup>25</sup>

Jednak d'Alembert udowodnił w 1749 r., że grawitacyjne oddziaływania Słońca i Księżyca na Ziemię powodują periodyczną zmienność precesji punktów równonocy, a Leonard Euler i Pierre-Simon Laplace udowodnili, odpowiednio w 1754 r. i 1798 r., że oddziaływania grawitacyjne Słońca, Księżyca i planet na Ziemię powodują okresowość nachylenia równika Ziemi względem ekliptyki.<sup>26</sup>

Kolejny przełom związany jest z Albertem Einsteinem (1879–1955). W 1905 r. sformułował on *szczególną teorię względności*, a w latach 1907–1916 *ogólną teorię względności*, która stała się podstawą kosmologii relatywistycznej. Pierwotnie mniemano, że układ Kopernika i układ Ptolemeusza za równie dogodnymi układami odniesienia. Z biegiem czasu wypracowano jednak inną interpretację: „układ Kopernika miał przewagę nad układem Ptolemeusza, gdyż nie udało się sformułować fizyki newtonowskiej w układzie geocentrycznym”.

W 1952 r. Herman Bondi (1919–2005) przypisał Kopernikowi autorstwo zasady Kopernikańskiej, wedle której Ziemia we Wszechświecie nie znajduje się w centralnym, uprzywilejowanym miejscu, a także zasady kosmologicznej, wedle której przestrzeń w odpowiednio dużej skali jest homogeniczna (taka sama w każdym punkcie) i izotropowa (niezależnie od kierunku).<sup>27</sup> Bondi pomylił się jednak, bowiem świat Kopernika

---

<sup>24</sup> Zob. *Principia*, ks. III, założenie XIII, twierdzenie XIII (Newton 1687, s. 251/1729, ss. 234–235); Wilson 1970; Rigaud, Newton 1838.

<sup>25</sup> Zob. Newton 1687, ss. 280–283/1729, ss. 320–323; *Principia*, ks. III, zadanie XXXIX, problem XX, „Znajdź precesję punktów równonocy”.

<sup>26</sup> Zob. d'Alembert 1749; L. Euler 1751 oraz Laplace 1798, Liv. 4. Ch. 13. Na fakty te zwrócił uwagę już Jan Śniadecki 1802, przyp. D, ss. 37–41.

<sup>27</sup> Zob. Bondi 1960 (II wyd.), s. 13: „the Earth is not in a central, specially favoured position [...] apart of local irregularities the universe presents the same aspects from any place” or „all positions in space are equivalent”. Zasada Kopernikańska albo kopernikańska często jest zamiennie nazywana zasadą kosmologiczną; stosowano ją od począt-

był światem podobnym do nieskończonego,<sup>28</sup> ale nadal był sferą i nadal położenie Ziemi było uprzywilejowane.<sup>29</sup>

W 1973 r. na konferencji Międzynarodowej Unii Astronomicznej w Krakowie, zorganizowanej z okazji 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika, Brandon Carter dostrzegł jeszcze inny aspekt owego uprzywilejowania, zauważył mianowicie, że ludzie zajmują wyróżnione miejsce we Wszechświecie inaczej niż głosi zasada kopernikańska, bo ze względów fizycznych nie mogliby w ogóle istnieć w innych częściach wszechświata. Stanowisko to określił mianem zasady antropicznej.<sup>30</sup>

Natomiast *bardzo pośrednio* z Kopernikiem wiążą się dwa odkrycia:

a) promieniowania mikrofalowego o średniej temperaturze 2,7 K (odkryte w 1968 r.), tłumaczone jako promieniowanie reliktowe, pozostałość po wielkim wybuchu; dipolowa (dwubiegunowa) anizotropia w rozkładzie temperatury tego promieniowania, rzędu 30 mikrokelwinów, jest wyjaśniana jako skutek systematycznego ruchu Układu Słonecznego (*to jedyne nawiązanie do Kopernika, a właściwie już do Arystarcha z Samos*) wraz z Lokalną Grupą Galaktyk w przestrzeni kosmicznej;

b) supermasywnego zwartej obiektu w centrum naszej galaktyki, za co przyznano połowę nagrody Nobla w 2020 r. (*chodź w tym przypadku*

---

ków ogólnej teorii względności – zob. Littlewood 1955; Moon, Spencer 1958. Bucher, Ni 2015, s. 3. Zasadę tę można testować poprzez obserwacje kosmologiczne – zob. Bolejko, Wyithe 2009.

<sup>28</sup> Z obserwacji astronomicznych wynikało, że horyzont obserwatora dzielił sferę niebieską na dwie połowy – zob. przyp. 20. Kopernik wiedział jednak, że obserwacje astronomiczne obarczone są błędami pomiarowymi. Dlatego w rzeczywistości horyzont obserwatora mógł dzielić sferę niebieską na dwie nierówne części. Gdy ten błąd maleje do zera, rozmiary kosmosu dążą do nieskończoności i horyzont obserwatora dzieli sferę niebieską na dwie części, które się coraz mniej się od siebie różnią rozmiarami, tak by dla zerowego błędu stały się połowami.

<sup>29</sup> W istocie zamiast zasady Kopernikańskiej albo kopernikańskiej powinniśmy mówić o zasadzie Bruniańskiej, bowiem to właśnie Giordano Bruno głosił tezę o nieskończoności wszechświata z niekończoną ilością „światów” (czyli systemów słonecznych), zamieszkałych przez istoty rozumne – zob. powyżej przyp. 20.

Natomiast Hermann Bondi i Thomas Gold byli autorami tzw. doskonałej zasady kosmologicznej, wedle której wszechświat, poza lokalnymi nieregularnościami, jest homogeniczny i izotropowy w przestrzeni i czasie – zob. Bondi, Gold 1948.

<sup>30</sup> Istnieją różne wersje tej zasady. Zob. Bettini 2004; Carter 1974; 1983; Barrow, Tipler, Wheeler 1986; Turek 2006; Carr 2023; Lasota-Hirszowicz 2023; Heller 2023.

*o eliptyczną orbitę Keplerowską w Newtonowskim ujęciu i precesję eliptycznej orbity w ogólnej teorii względności Einsteina*).<sup>31</sup>

### 3.3. Perspektywa teologiczno-religijna

Hipotezy kosmologiczne teorii Kopernika, tzn. ruch dzienny Ziemi, ruch roczny Ziemi wokół Słońca oraz ruch deklinacji Ziemi, spotkały się z żywym odzwaniem chrześcijańskich teologów począwszy od lat trzydziestych XVI w. albo 4 VI 1539.

Wtedy to Luter ostro zanegował te hipotezy „astrologa Kopernika” i określił go mianem głupca. Niewiele lat później, 16 X 1541, Philipp Melanchton – „Praeceptor Germaniae” („nauczyciel Germani”) skrytykował niemądrą pomysłowość sarmackiego astronoma.<sup>32</sup>

Krytyka ta była też bliska w latach 1543–1546 dominikaninowi Bartolomeo Spinie (1475–1546), mistrzowi pałacu papieskiego Pawła II. Zamierzał on potępić *De revolutionibus*, ale tego zamiaru nie zrealizował z powodu choroby i śmierci.<sup>33</sup> Zrobił to na przełomie roku 1546/1547 jego współbrat, dominikanin Giovanni Maria Tolosani (1470–1549), w niewydanej drukiem pracy „De Celo supremo immobili et terra infirma et stabili”.<sup>34</sup>

Od 1547 r., wraz z rozwojem kontrreformacji w kościele rzymskim, wzmacnia się krytyka kopernikanizmu. 17 II 1600 r. w Rzymie Giordano Bruno zostaje spalony na stosie za rzekome głoszenie tezy o nieskończoności świata, złożonego z niezliczonej liczby układów słonecznych.<sup>35</sup>

W 1616 r. i 1633 r. odbyły się dwa procesy Galileusza. 5 marca 1616 r. ukazał się zakaz wydawania publikacji propagujących heliocentryzm jako

---

<sup>31</sup> Zob. Bucher 2015; Marc 2015, s. 31; Ghosh i in. 2016, s. 3 oraz NobelPrize.org. 2020.

<sup>32</sup> Zob. poniżej przyp. 40–41 oraz Kokowski 2009, ss. 347–348, przyp. 270–271.

<sup>33</sup> Zob. Kokowski 2009, s. 346, przyp. 269.

<sup>34</sup> Zob. Kokowski 2009, s. 346, przyp. 269.

<sup>35</sup> Dziewiętnastowieczni i dwudziestowieczni historycy nauki, np. Andrew Dickson White, William Drape oraz Émile Namer, przypisywali Bruno, iż był pierwszym męczennikiem nauki. Faktyczną zaś przyczyną spalenia Bruno na stosie był fakt głoszenia przez niego heretyckich poglądów na temat dogmatów wiary chrześcijańskiej, a jego rozważania na tematy kosmologiczne nie miały charakteru empirycznego, a tylko filozoficzno-teologiczno-spekulacyjny – zob. Redakcja *Contra Gentiles* 2021 (i tam dalsza bibliografia).

prawdziwy układ świata: *De revolutionibus* znalazło się w *Index Librorum Prohibitorum* / *Indeksie Ksiąg Zakazanych*. Hipotezy kosmologiczne Kopernika uznano za niezgodne z Pismem Świętym i fizyką arystotelesowską. W 1758 r., za czasów Benedykta XIV, nastąpiło pewne złagodzenie restrykcji antyheliocentrycznych: z indeksu ksiąg zakazanych zniknął ogólny zapis potępiający dzieła propagujące heliocentryzm, ale nadal były w nim umieszczone dzieła na temat heliocentryzmu. 11 września 1822 r. formalnie anulowano zakaz wydawania dzieł propagujących heliocentryzm. Tym niemniej dopiero w 1835 r., ukazało się nowe wydanie *Ksiąg Dzieł Zakazanych* bez dzieł propagujących heliocentryzm. Po kolejnych 157 latach, w 1992 r., nastąpiła rehabilitacja Galileusza przez kościół rzymski. Mieli w tym swój aktywny udział papież Jan Paweł II oraz doradcy papiescy, m.in. ks. prof. Józef Życiński i ks. prof. Michał Heller. 31 X 1992 r. Jan Paweł II dobitnie to ukazał podczas sesji plenarnej Papieskiej Akademii Nauk z udziałem korpusu dyplomatycznego akredytowanego przy Stolicy Apostolskiej:

Galileusz, człowiek głęboko wierzący, okazał więcej przenikliwości w tej kwestii (interpretacji Pisma) od swych teologów-adwersarzy. [...] Większość teologów nie wyczuwała formalnej różnicy między Pismem Świętym a jego interpretacją, co doprowadziło ich do niewłaściwego przeniesienia w obszar doktryny wiary kwestii należącej de facto do badań naukowych. [...] Błędem ówczesnych teologów, którzy podtrzymywali tezę o centralnym położeniu Ziemi, było mniemanie, że nasza wiedza o budowie świata fizycznego została niejako narzucona przez dosłowne znaczenie Pisma Świętego (dwa pierwsza zdania cyt. za: Morales 2003, s. Varia, w tłumaczeniu Szymona Jędrusiaka; dodaje znak „[...]” na oznaczenie pomiętego oryginalnego tekstu).<sup>36</sup>

---

<sup>36</sup> „Paradoxalement, Galilée, croyant sincère, s’est montré plus perspicace sur ce point que ses adversaires théologiens. [...] La majorité des théologiens ne percevaient pas la distinction formelle entre l’Écriture sainte et son interprétation, ce qui les conduisit à transposer indûment dans le domaine de la doctrine de la foi une question de fait relevant de l’investigation scientifique. [...] L’erreur des théologiens d’alors, quand ils soutenaient la centralité de la terre, fut de penser que notre connaissance de la structure du monde physique était, d’une certaine manière, imposée par le sens littéral de l’Écriture Sainte” (Jan Paweł II 1993, ss. 767, 768, 770).

Co za tym idzie, Kopernik jest nadal ważną postacią w historii teologii chrześcijańskiej, gdyż wskazał on, że kosmologia biblijna nie ma charakteru kosmologii naukowej.

Wyjaśnijmy też trzy inne kwestie.

Po pierwsze odpowiedzmy na pytanie:

„Czy umieszczenie *De revolutionibus* w *Indeksie Ksiąg Zakazanych (1616–1835)* nie wpłynęło na zahamowanie rozwijania Kopernikowskiego programu badań fizyczno-astronomicznych i zainteresowania postacią Kopernika?”

Pamiętając o przeprowadzonych powyżej rozważaniach z perspektywy nauk ścisłych i nauk historycznych, odpowiedź brzmi: „Nie miało to znaczenia w krajach protestanckich!”

Po drugie, rozważmy kwestię z zakresy biografii Kopernika i prawa kanonicznego. W 1615 r. Galileusz w „Liście do Księżnej Krystyny” twierdził, że Kopernik był księdzem. To jednak mit, Kopernik miał tylko niższe święcenia, ale zgodnie z ówczesną terminologią był osobą duchowną Kościoła katolickiego. Współcześnie – wedle aktualnych kategorii pojęciowych i terminologii wprowadzonych w Kościele katolickim 15 sierpnia 1972 r., w liście Pawła VI pt. „*Motu proprio Ministeria Quaedam*” i obowiązujących od 1 stycznia 1973 r. – Kopernik nie byłby już określany mianem duchownego, gdyż tzw. święcenia niższe nazywa się teraz posługami i do stanu duchownego zalicza się osoby mające co najmniej święcenia diakonatu. Z tego też powodu Kopernik nie miałby możliwości bycia kanonikiem warmińskim i scholastykiem wrocławskim.

Po trzecie, z „Listu dedykacyjnego dla papieża Pawła III” w *De revolutionibus* wiemy, że Kopernik był świadomy faktu, że może zostać zaatakowany przez religijnych fundamentalistów za głoszenie swoich poglądów. Mimo to podjął on ryzyko i u końca życia upublicznił swoje dzieło. Za sformułowanie swoich teorii, a później ich upublicznienie, został określony przez Joachima Retyka i Johanna Keplera mianem człowieka wolnego ducha.

Retyk uczynił to w *Narratio prima* (1541), zamieszczając na karcie tytułowej motto zaczerpnięte z Platonika Alcinuisa<sup>37</sup>:

---

<sup>37</sup> Alkinoos, długo błędnie identyfikowanym z Albinusem. Zob. Alcinous 1884/1995; Granada 2020.

δεῖ δὲ ἐλευθέριον εἶναι τῇ γνώμῃ τὸν μέλλοντα φιλοσοφεῖν  
(Konieczne jest, aby ten, kto zaczyna filozofować, był wolnym duchem).

Kepler uczynił to we Wstępie do *Tablic rudolfińskich* (1627):

Nawet jeśli Regiomontanowi brakowało czasu, by ukończyć swoje dzieło na miarę jego geniuszu, ze względu na przedwczesny koniec jego życia, to jednak w troskę o poprawkę wkroczył Mikołaj Kopernik, kanonik warmiński z Prus, uczeń Dominika Marii, *człowiek o ogromnym talencie i, co jest ważne w tym kontekście, wolnym duchu*<sup>38</sup> (tłum., kursywa – M.K.).

Ze względu na wolność ducha Kopernika, nadal ciekawią nas wszystkie cechy charakteru i przymioty umysłu tego myśliciela.

### 3.4. Perspektywa kosmologii ogólnokulturowej

Dlaczego nadal fascynuje nas osoba Kopernika a nie wielu innych wybitnych postaci? Zwyczajowa odpowiedź to pytanie brzmi następująco:

Mikołaj Kopernik nadal fascynuje nas, gdyż – jak dowiedzieliśmy z wiarygodnych dla nas źródeł (z podręczników szkolnych, prasy, książek) – „*Wstrzymał Słońce, ruszył Ziemię*” (to cytat z wiersza Jana Nepomucena Kamińskiego z 1828 r.).

Odpowiedź ta rodzi kolejne pytanie: „Dlaczego teza ta, dotycząca porządku Kosmosu, jest ważna?” Otóż ważna jest dlatego, że dotyczy kosmologii naukowej i kosmologii ogólnokulturowej.

Kosmologie naukowe to domena nauk, które opisują strukturę kosmosu, tzn. świata lub wszechświata. Temat ten ciekawi jednak stosunkowo wąską grupę badaczy. O wiele jednak większą grupę osób ciekawią kosmologie ogólnokulturowe, które tworzone są ze zrębów panujących kosmologii naukowych i poglądów religijnych, gdyż określają one symboliczne systemy odniesienia – wyobrażeniowe sceny, na

---

<sup>38</sup> „Et quamvis Regiomontanum ingenio parem operi futurum destituisset aetas immaturo fato terminata, successit tamen in curam emendationis Nicolaus Copernicus, canonicus Varmiensis Borussus, Dominici Mariae discipulus, *maximo vir ingenio et, quod in hoc exercitio magni momenti est, animo liber*” (Kepler [1627] 1866, s. 669; kursywa – M.K.).



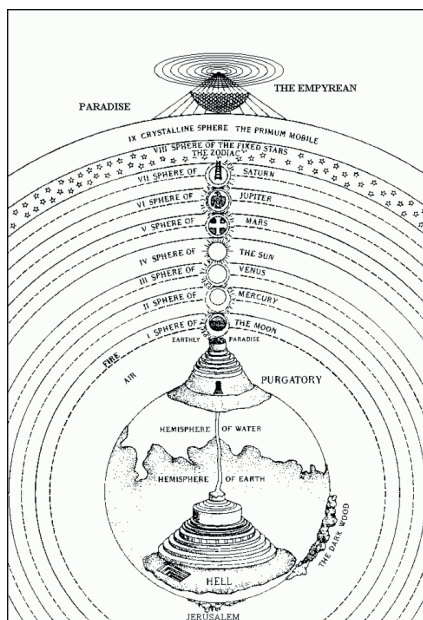
której lub względem której toczy się ludzkie życie w konkretnym miejscu i czasie historycznym, w konkretnej społeczności i kulturze.<sup>39</sup>

W przypadku Kopernika od starożytnej Grecji po czasy Renesansu, czyli ponad 2000 lat, uznawano za pewnik, że kosmologia geocentryczna i geostaticzna *zgodnie z prawdą* opisywała strukturę Kosmosu: centrum ówczesnego świata (*dzisiaj powiedzielibyśmy wszechświata*) stanowiła nieruchoma kula ziemiska; dodajmy, że ów świat / wszechświat był *zamkniętą sferą o promieniu rzędu 20000 promieni kuli ziemskiej*. Taka kosmologiczna wizja naukowa została zintegrowana z resztą kultury, m.in. religią i literaturą. Ukażmy to na przykładzie wybranych ilustracji.

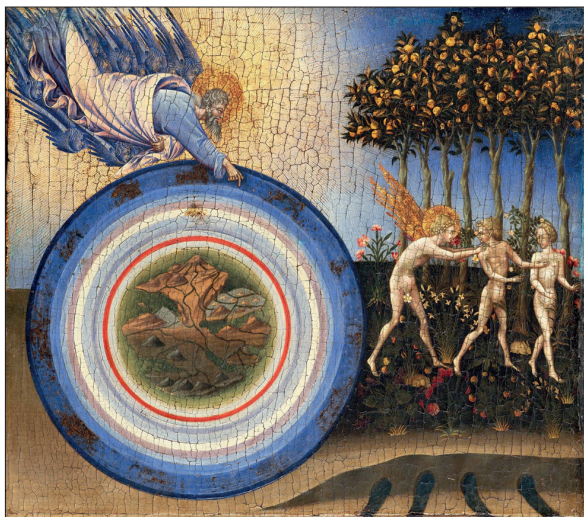


Ryc. 19. Bóg jako architekt / budowniczy / geometra / rzemieślnik, strona tytułowa *Codex Vindobonensis* 2554 (Francja ok. 1250), Österreichische Nationalbibliothek.

<sup>39</sup> To tematyka badana przez historię idei – zob. np. Lovejoy 1936/1999; 1938; 1948; Koyré 1948; 1957. 1961; 1966.



Ryc. 20. Dante Alighieri, Średniowieczny chrześcijański model świata. *Boska Komedia* (1308–1321). URL: <https://www.florenceinferno.com/wp-content/uploads/2013/09/Paradise-Dante-e1378981232655.gif>.



Ryc. 21. Giovanni di Paolo (1403–1483), Stworzenie świata i wygnanie z Raju, ok. 1445, tempera i złoto. URL: <http://fineartexpress.pl/malarstwo/66-malarstwo-wg-nazwisk-malarzy/giovanni-di-paolo/164-stworzenie-swiate-paolo>.



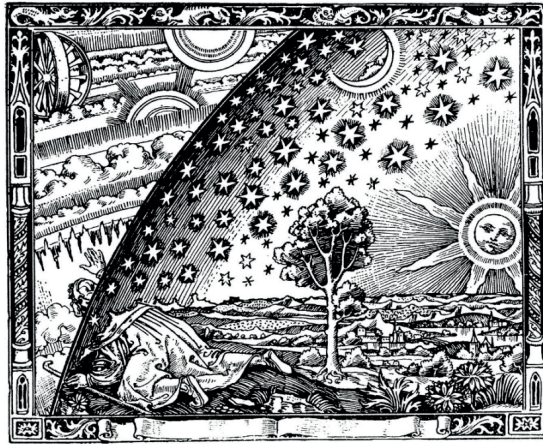
## Schema huius praeiussae diuisionis Sphaerarum .


 Ryc. 22. Peter Apian, *Cosmographia* (1524, 1564).

Patrząc na tą i następne ilustracje, pamiętać powinniśmy o cytacie z Księgi Mądrości: „Tyś wszystko urządził według miary i liczby, i wagi” (Mdr 11,20). Myśl ta wywierała ogromny wpływ na chrześcijańską kulturę średniowiecznej Europy.

Jednak od Kopernika, Retyka, Galileusza, Keplera i Newtona po koniec XIX wieku obowiązywała już inna odpowiedź: Kopernik odkrył *prawdziwy mechanizm świata*, jego zasługą było to, że „poruszył Ziemię i wstrzymał Słońce”, a przez to zburzył obowiązujący niemal 2000 lat porządek kosmologiczny.

Ponieważ dokonał on czegoś tak istotnego, musiał być bardzo oryginalnym, samodzielnie myślącym badaczem, na którym warto wzorować się w naszych własnych przemyśleniach i badaniach naukowych. Nic więc dziwnego, że nadal interesuje nas Kopernik, jego cechy charakteru i przymioty umysłu.



Ryc. 23, 24. „Czy można przekroczyć granicę sfery świata?”<sup>40</sup>; Camille Flammarion (*L'Atmosphère, météorologie populaire* (1888), s. 163), Daniel Lukas Bäschlin (1997, s. 252).

### 3.5. Perspektywa socjologiczno-politologiczna: kwestie narodowości Kopernika i marki reklamowej „Kopernik”

W Rzeczypospolitej XIV–XVIII w. „Koroniarz” (mieszkaniec Korony Królestwa Polskiego), „Litwin” (mieszkaniec Wielkiego Księstwa Litewskiego) i „Rusin” (mieszkaniec Małopolski Wschodniej) to Sarmaci – w nawiązaniu do terminologii z *Geografii Ptolemeusza* (która m.in. wprowadzała nazwy: Wielka Germania, Sarmacja Europejska oraz

<sup>40</sup> Czy ilustracja podana w dziele Flammariona jest prawdziwa czy też jest jedynie fikcją stworzoną przez tego autora? Dyskutują ten temat: Weber 1973; Bäschlin 1997; Senger 1998.

Sarmacja Azjatycka; zob. ryc. 25) – zwani od czasów Jana Długosza, Macieja z Miechowa oraz Marcina Kromera także Polanami / Polakami. Sarmaci / Polacy zamieszkiwali zachodnią część Wielkiej Germanii od prawego brzegu Łaby (według Jana Długosza) lub raczej od Odry (według Ibrahima Ibn Jakuba i Wacława Grodeckiego) po lewy brzeg Wisły i Europejską Sarmację, od prawego brzegu Wisły po Dniepr na wschodzie – zob. ryc. 26.



Ryc. 25. Fragment mapy Johanesa Schnitzera z 1482 r. według *Geografii* Klaudiusza Ptolemeusza. Domena publiczna. URL: [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f0/Claudius\\_Ptolemy- The World.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f0/Claudius_Ptolemy- The World.jpg).

W 1466 r. do Korony inkorporowano Prusy Królewskie, czyli Pomorze Gdańskie, ziemię chełmińską oraz Warmię, która zachowała autonomię. Dlatego „Prusak” (mieszkaniec Prus Królewskich) był jednocześnie Koroniarzem, Sarmatą oraz Polakiem i określenia te miały wtedy charakter geograficzno-państwowy, a nie etniczno-kulturowy.

Począwszy od XVI stopniowo narastać zaczęła też świadomość etniczno-kulturowa, która przerodziła się w wiekach XVI–XVIII w doktrynę sarmatyzmu (odnoszącą się z reguły do szlachty), a w wiekach XVIII i XIX w współcześnie rozumianą świadomość etniczno-narodową (polską, litewską, rosyjską, ukraińską, białoruską, niemiecką).<sup>41</sup>

<sup>41</sup> Zob. też Ptolemeusz, *Geografia* (ks. II, „Germania”, ks. III, „Sarmatia”), Jan Długosz (1455–1480) [1867](#), ks. 1, ss. 22, 23–24; Maciej z Miechowa 1517/1535, 1972; Kromer [1555/1611](#); [1577](#); Klemensiewicz 1985, s. 33; Bardach 1988, s. 201; Kosman 2000, ss. 14–15; Kokowski 2009, ss. 115–136, 402–431 przyp. 458–569; Semenowicz 2011, ss. 14–15; Bujak [1924](#); Kot [1938](#); Ulewicz 1960; 1963; Tazbir [1969](#); Chrzanowski 1988; Niedźwiedz [2015](#); Jaskólski [2016](#).





Ryc. 26. Fragment mapy Polski z 1579 r. Wacława Grodeckiego. Źródło: [https://dawne-mapykrakowa.pl/map/1579-mapa-polski-waclawa-grodeckiego/#7/51.960/23.845/1579-Polska-osm\\_podklad\\_czb](https://dawne-mapykrakowa.pl/map/1579-mapa-polski-waclawa-grodeckiego/#7/51.960/23.845/1579-Polska-osm_podklad_czb).

Przedstawię teraz listę wydarzeń historycznych dotyczących kwestii narodowości Kopernika<sup>42</sup> i powstania marki reklamowej „Kopernik”.<sup>43</sup>

- 16 X 1541: Philipp Melanchton, „Praeceptor Germaniae” („nauczyciel Germani”), skrytykował niemądrą pomysłowość *sarmackiego* astronoma (co zgodne jest terminologią wprowadzoną w *Geografii* Ptolemeusza, podziałem Sarmacji na Sarmację Europejską i Sarmację Azjatycką);<sup>44</sup>

<sup>42</sup> Odsyłam do lektury rozdziału 1. Zbiór „portretów” Kopernika, Sala VII „Sarmata, Germanus, Toruniensis (Torunianin), Prutenus (Prusak), Polak, Niemiec, Preuße (Prusak), „L’uomo Universale” (uniwersalista) czy Europejczyk?” w: Kokowski 2009, ss. 115–136, 402–431 przyp. 458–569.

<sup>43</sup> Kontynuuję tutaj temat marki reklamowej „Kopernik”, który podjąłem w referacie plenarnym wygłoszonym na 46. Sesji Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Sali Kopernikowskiej Zamku Kapituły Warmińskiej – zob. Kokowski 2023b.

<sup>44</sup> Filip Melanchton w liście z 16 października 1541 r. do Burkharda Mithobiusa: „Niektórzy mają za nie lada wyczyn strojenie takich niedorzeczności jak ów *sarmacki*

- 15 V 1743: z okazji 200. rocznicy śmierci Kopernika w Auli Uniwersytetu w Lipsku odbyła się pierwsza Kopernikowska konferencja rocznicowa; prof. Johann Christoph Gottsched (1700–1766), w obecności króla polskiego i elektora saskiego Fryderyka Augusta II (zwanego w Rzeczypospolitej Augustem III), wygłosił „Mowę upamiętniającą nieśmiertelnie zasłużonego kanonika we

*astronom*, który porusza Ziemię i zatrzymuje Słońce. Zaiste mądrzy władcy winni by powściągnąć nieokiełzane umysły” (kursywa – M.K.). „Quidaim putant esse egrtgiūm χατσρωμα rem tam absurdam exornare sicut ille Sarmaticus Astronomus qui movet Terram et figit Solem. Profecto sapientes gubernatores deberent ingeniorum petulantiam cohercere” (cyt. za Melanchton 1837, s. 679 i Kempfi 1980, ss. 202–203, przyp. 3, s. 203; zob. też Kokowski 2009, s. 348, przyp. 271).

W *Initia Doctrinae Physicae* (I wyd. 1549, II wyd. 1550, III wyd. 1463) Melanchton porzucił wątek sarmackiego astronoma, zachowując jednak negatywną opinię na temat kosmologii geokinetycznej: „Ale niektórzy czy to z zamilowania do nowości, czy popisując się swoimi talentami, rozprawiają o tym, że Ziemia się porusza i twierdzą, że ani ósma sfera, ani Słońce nie są poruszone, podczas gdy w rzeczywistości nadają ruch innym sferom niebieskim i umieszczają Ziemię także wśród gwiazd. To nie nowe wymysły. Istnieje jeszcze księga Archimedesusa o liczeniu piasku, w której mówi on, że Arystarch z Samos przedstawił ten paradoks, że Słońce stało w miejscu, a Ziemia krążyła wokół Słońca” (tłum. MK). „Sed hic aliqui vel amore novitatis, vel ut ostentarent ingenia, disputarunt moveri Terram, et contendunt nec octavam sphaeram, nec Solem moveri, cum quidem caeteris coelestibus orbibus motum tribuant, Terram etiam inter Sidera collocant. Nec recens hi ludi consiti sunt. Extat adhuc liber Archimedis de numeratione arenae, in quo narrat, Aristarchum Samium hoc paradoxum tradidisse, Solem stare immotum, et Terram circumferri circa Solem” (Melanchton (1549) 1846, s. 216).

Dla wyjaśnienia dodajmy jeszcze, że według T. Ulewicza i A. Kempfiego w ujęciu szesnastowiecznych humanistów – a takim był bez wątpienia Melanchton – termin „Sarmata” miał pejoratywne znaczenie, był bowiem synonimem tego, „co przeciwne oglądzie klasycznej Italii i w ogóle okrziesaniu” (Ulewicz 1950, s. 81; Kempfi 1980, ss. 202–203). Wbrew tej tezie: a) Melanchton był jednak wielbicielem narodów słowiańskich, na czele z narodem polskim i był autorem etnogenezy Sarmatów / Słowian i Polaków, zamieszczonej w liście z 1 stycznia 1558 polecającym mapę Polski / Rzeczypospolitej Wacława Grodeckiego; mapę i list wydrukowano po raz pierwszy w oficynie Jana Oporyna w Bazylei przed 18 marca 1558 r.; mapa Grodeckiego towarzyszyła wydaniom *Polonii* Marcina Kromera od 1589 r. (zob. Melanchton 1558/1996; Grodecki, Melanchton (1558) 2011; Marchwiński 1980; 1997; Król 2001; 2015; Matwiejczuk 2022, ss. 332–337), b) krytyka idei „Sarmaty”, której początki dali szesnastowieczni humaniści, wzmocniła się jeszcze w epoce oświecenia i dotyczyła ideologii sarmatyzmu, która doprowadziła do upadku – rozbiorów Rzeczypospolitej; krytykowali ją np. Fryderyk II Wielki w korespondencji z Wolterem; zob. tekst główny, poniżej, lata 1773–1778 i przyp. 41–42.



Frauenbergu, Mikołaja Kopernika, jako twórcę prawdziwego budowania świata, która odbyła się w bibliotece uniwersyteckiej w Lipsku, w miesiącu maju 1743 r., a więc w dwieście lat jego śmierci; w mowie tej sformułował jednoznaczny sąd: „*Nicolaus Copernicus, aus Thorn im polnischen Preussen*” (Mikołaj Kopernik z Torunia w polskich Prusach) (Kokowski 2009, s. 117).<sup>45</sup>

- IV 1738 r.: Wolter w liście do Fryderyka II Wielkiego, ówczesnie następcy tronu (a później w latach 1740–1786 króla Prus), formuje sugestię, że Kopernik, który urodził się w Toruniu, był *mieszkańcem Prus*, będących we władaniu Hohenzollernów (choć faktycznie był mieszkańcem Prus Królewskich Rzeczypospolitej pod panowaniem króla Kazimierza IV Jagiellończyka).<sup>46</sup>

---

<sup>45</sup> Należy tu dodać dwie uwagi. Po pierwsze, Gottsched w 1739 r. głosił tezę o istnieniu narodu niemieckiego – Niemców, posługujących się językiem niemieckim i do przedstawicieli tej nacji zaliczał m.in. Mikołaja Kopernika z Thorn (Torunia), Jana Heweliusza z Danzig (Gdańsk) oraz Georgiusa Sabinusa z Königsberg (Królewek) – zob. Gottsched 1739, s. 4; Roszak, Wieczorek 2023, s. 133. Uważam, że Gottsched czynił tak w bardzo luźnym związku z historią Królestwa Niemieckiego, zwanego też Rzeszą Niemiecką albo *Świętym Cesarstwem Rzymskim, które istniało* w latach 962–1273/1356 (de facto) lub 1806 (de jure) i nie objęło swym zasięgiem ziem Królestwa Polskiego (w tym Prus Królewskich). Po drugie, Niemcy, a *de facto* Cesarstwo Niemieckie albo Rzesza Niemiecka, jako państwo (w nowożytnym znaczeniu tego słowa), powstały dopiero w 1871 roku, w wyniku zjednoczenia różnych niemieckich królestw i księstw, w których mieszkali zarówno etniczni Niemcy, jak i reprezentanci innych nacji, np. Polacy.

<sup>46</sup> Podaję kluczowy cytat z listu Woltera napisanego w Cirey (we Francji, w departamencie Górna Saona w regionie Burgundia-Franche-Comté, w pobliżu miasta Basançon), w którym Wolter określa księcia pruskiego mianem *księcia kopernikańskiego* z racji rzekomych praw rodu Fryderyka II do posiadania Torunia: „Votre Altesse royale me permettra-t-elle de faire sur ce poëme une remarque qui n'est guère poétique? «Et dans le vaste cours de ses longs mouvements, La terre gravitant et roulant sur ses flancs, Approchant du soleil, en sa carrière immense ...» Voilà des vers philosophiques, par conséquent leur devoir est d'être vrais et d'avoir raison. Ce n'est pas ici Josué qui s'accommode à l'erreux vulgaire, et qui parle en homme très-vulgaire; *c'est un prince copernicien qui parle, un prince dans les États de qui Copernic est né, car je le crois né à Thorn, et je pense que votre maison royale pourrait bien avoir des droits sur Thorn [...]*” (Voltaire, À Frédéric, Prince Royal De Prusse, Cirey, avril 1738; cyt. za Voltaire 1880, s. 460; pisownia oryginalna; kursywa – M.K.).

Polskie tłumaczenie: „Czy Wasza Królewska Wysokość pozwoli mi poczynić na temat tego wiersza uwagę, niepoetycką bynajmniej? «I w swoim długim biegu po rozległej przestrzeni, Ziemia przyciągająca i tocząca swą bryłę, Zbliżając się do Słońca

- 7 IV i 11 XII 1773: Fryderyk II Wielki w korespondencji z Wolterem pierwotnie przyjmował, że Kopernik żył w Królestwie Polskim / Polsce;<sup>47</sup>

w swojej ogromnej podróży ...» Są to wersety filozoficzne, zatem powinny być one prawdziwe i słuszne. Mówi tu nie Jozue, który przystaje na potoczny błędny pogląd i przemawia jak człowiek bardzo pospolity, *lecz mówi księżę kopernikański, księżę, w którego Prowincjach urodził się Kopernik, bo jak sądzę urodził się w Thorn i uważam, że Wasz dom królewski mógłby posiadać prawa do tego miasta [...]*” (tłum., kursywa – M.K.).

Nazwanie Fryderyka II przez Woltera *księciem kopernikańskim* pojawiło się już wcześniej w monografii Stanisława Roszaka i Agnieszki Wieczorek. Wskazali oni też tytuł listu, w którym pojawiło się to określenie („List Woltera do Fryderyka II z kwietnia 1738 r.”) – zob. Roszak, Wieczorek 2023, s. 10. Uważam to za bardzo duże osiągnięcie tych badaczy. Autorzy nie podali natomiast źródła tej informacji i nie zacytowali wspomnianego powyżej arcyciekawego fragmentu tekstu.

Wedle mojej dotychczasowej wiedzy Anglik Justin Brenan w 1823 r. jako pierwszy podjął wątek korespondencji między Wolterem a Fryderykiem II na temat Kopernika. Zrobił to, komentując tłumaczenie na język angielski rozprawy Jana Śniadeckiego „O Koperniku” (z francuskiego przekładu z 1820 r.). Brenan wskazał siedem listów – zob. Śniadecki 1823, ss. 14–16. W kolejnej publikacji z 1825 roku Śniadecki podkreślił tę zasługę: „Pan Brenan porobił wyjątki z korespondencji Woltera i Fryderyka II króla pruskiego, który sam Kopernika iuż za Polaka iuż za Niemca uważa, iakoto: w liście 345 z Ferney 11 Listopada 1772, w liście 378 z Potsdamu 12 Sierpnia 1773 – w liście 379 z Ferney 4 Września 1773 – w liście 381 z Potsdamu 9 Października 1773 – w liście 383 z Ferney 28 t. m. i r. [= Października 1773 r.] – w liście 387 z 18 Grudnia 1773 – na resztę w liście 476 z dnia 25 Stycznia 1778” (Brinkley, Śniadecki 1825, przyp. \* ss. 86–87; *pisownia oryginalna*). Zob. też Polkowski 1873, ss. 324–325; Piotrowski 1983, s. 173.

<sup>47</sup> 7 kwietnia 1773: „*Thorn ne se trouve point compris dans la partie qui m'est échue de la Pologne. Je ne vengerai point le maffacre des innocens dont les prêtres de cette ville ont à rougir; mais j'érigerai dans une pe tite ville de la Warmie un monument sur le tombeau du fameux Copernic qui s'y trouve enterré.*” (Frederic II, Roi de Prusse 1788, s. 194) [*Toruń nie należy do tej części Polski, która mi przypadła. Nie pomszczę zbrodni dokonanej na niewinnych, za którą muszą się wstydić kapłani tego miasta (zapewne chodzi o tzw. tumult toruński z 16 – 17 lipca 1724 r. zakończony drakońskim wyrokiem sądowym z 16 listopada 1724 r. z czternastoma wyrokami śmierci – zob. Wikipedia 2023e; dop. M.K.); ale postawię w małym miasteczku na Warmii pomnik na grobie słynnego Kopernika, który tam jest pochowany*] (tłum., kursywa – M.K.).

11 grudnia 1773 r.: *Il étoit bien juste qu'un pays qui avoit pro duit un Copernic ne croupît pas plus long temps dans la barbarie en tout genre où la tyrannie des puiffans l'avoit plongé. Cette tyrannie alloit filoin, que les grands, pour mieux exercer leurs caprices, avoient détruit toutes les écoles, croyant les ignorans plus faciles à opprimer qu'un peuple infruit. On ne peut comparer les provinces polonoises à au cun État de l'Europe; elles ne peuvent entrer en parallèle qu'avec le Canada; il faudra par conféquent de l'ouvrage & du temps pour leur faire regagner ce que leur mauvaïse adminiftration a négligé pendant tant*

- 25 I 1778: Fryderyk II Wielki w korespondencji z Wolterem określa Kopernika mianem *Prusaka* – mieszkańca Prus;<sup>48</sup>
- 1802: Jan Śniadecki opublikował rozprawę „O Koperniku”, w której m.in. bronił polskości Kopernika – zob. Polkowski 1873–1875, t. II (1873), ss. 37–38, przyp. 2; przekłady tej publikacji na język francuski (wyd. 1803, 1818, 1820), angielski (1823) oraz włoski (1830) rozpowszechniły w Europie tezę, że Kopernik był Polakiem.<sup>49</sup>
- 1807: Johann Gottfried Schadow wykonał popiersie Kopernika, które zostało zamieszczone w 1842 r. w Walhalli (Pangermańskim Panteonie) blisko Regensburga (Bawaria), wybudowanej w latach 1830–1842 za panowania Ludwika I Wittelsbacha, króla Bawarii w latach 1825–1848.<sup>50</sup>

---

de fiècles. (Frederic II, Roi de Prusse 1788, s. 208). [*Słuszne było, aby kraj, który wydał Kopernika, nie pograżał się już w barbarzyństwo wszelkiego rodzaju, w jakie pograżyła go tyrania głupków.* Ta tyrania posunęła się tak daleko, że szlachta, chcąc lepiej spełniać swoje zachcianki, zniszczyła wszystkie szkoły, wierząc, że ignorantów łatwiej uciskać niż ludzi wykształconych. Polskich województw nie da się porównać z żadnym państwem w Europie; może tylko z Kanadą; będzie zatem wymagać pracy i czasu, aby odzyskano to, co ich zła administracja zaniedbywała przez tyle stuleci] (tłum., kursywa – M.K.).

<sup>48</sup> 25 stycznia 1778 r.: Cet ouvrage entrera dans ma bibliothèque comme un monument de l'amour que vous avez pour l'humanité. *Copernic, ne vous en déplaise, y tiendra aussi son petit coin en qualité de Prussien; il pourra trouver place entre Archimède & Newton.* (Frederic II, Roi de Prusse 1788, s. 363) [Ta praca trafi do mojej biblioteki jako pomnik Twojej miłości do ludzkości. *Kopernik z całym szacunkiem zachowa tam swój kąciok jako Prusak; będzie mógł znaleźć miejsce pomiędzy Archimedesem a Newtonem*] (tłum., kursywa – M.K.).

<sup>49</sup> O roli tych przekładów zob. Piotrowski 1983.

<sup>50</sup> „Podobało się Bawarom przywłaszczyć Niemcom Kopernika Polaka, dawszy mu einen Ehrenplatz między Walhalla's Genossen i ten niegodny dziewiętnastego wieku gwałt otrąbiwszy przez artykuł z München pod dniem 15 lipca r.1842, który rozpowszechniły gazety niemieckie. I mogłoby się stać, aby Walhalla, dla tego, że jako słowo należy do mitologii, a jako gmach dziś nad Dunajem pod Ratyzboną sterczący, wspomnieniom niemieckim poświęcony, należy do poezji, aby mówić Walhalla była grobem prawdy? To stać się nie może. Wszakże Europa nie jest Azją, gdzie Historją mitologia, Prozą poezya, a Prawdę kłamstwo zastępuje. W imieniu historii, prozy i prawdy bronić tem naszym pismem, [...], drogiej naszej szczególnej, pięćdziesięciu zaś milionów Słowian ogólnej własności, mamy nadzieję, że je, to pismo nasze, powtórzą wszelkie czasowe krajowe i zagraniczne pisma. Oto powtórzenie upraszamy szanownych Redaktorów” (Krzyżanowski 1843a/1873, s. 119). Zob. też [Arminius] 2016. W kontekście Walhalli pamiętać należy o odróżnieniu pojęć „pangermański” i „niemiecki”.



Ryc. 27, 28: Nicolaus Copernicus, popiersie, Johann Gottfried Schadow (1807), Wallhala (Niemiecki Panteon), blisko Regensburga (Bawaria); Matthead (CC-BY-SA-3.0); W. Bulach (CC-BY-SA-4.0). URL: [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6e/Copernicus\\_Walhalla.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6e/Copernicus_Walhalla.jpg) [https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/34/00\\_2383\\_Donaustauf\\_-\\_Walhalla.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/34/00_2383_Donaustauf_-_Walhalla.jpg)

- 1809: pomysł Stanisława Staszica ufundowania pomnika Kopernika w Toruniu;
- 1810: odezwa Towarzystwa Przyjaciół Nauk, zachęcająca do wpłacania składek na planowany pomnik Kopernika w Toruniu:

Kopernik jest z rodu Polaków ten geniusz, który zdziałał największą epokę w postępie rozumu ludzkiego, ten który w Polsce pierwszy wyrzekł prawdy, bez których umiejętności fizyczne postąpić by nie mogły. Bez Kopernika nie miałyby Francja Descarta, ani Anglia Newtona. Naród francuski kości swego mędrca zza morza przeprowadził na ojczystą ziemię, wniósł je do Panteonu i kosztem publicznym wystawił mu pomnik. Anglia wyrokiem parlamentu popioły Newtona złożyła w grobie swoich królów i kosztem narodowego skarbu wzniosła mu najwspanialszy posąg. Czyliż tylko w Polsce Kopernika prochy od całego Narodu nie odbiorą uczczenia? Kopernik jest chlubą najoświecześniejszych wieków, jest zaszczytem naszego Narodu, jest sławą Polaków! Dosyć to powiedzieć Polakom! (cyt. za: Biegański 1953, s. 48).

- 1820: utworzenie Komitetu pomnika Mikołaja Kopernika przy Towarzystwie Królewskim Przyjaciół Nauk w Warszawie;

- 1818–1820: w 1818 r. Pierre Amédée Durand w ramach wydania w Paryżu „Numismatic Universalis Virorum Illustrium”, kolekcji stu medali na cześć sławnych mężów, wybił medal Kopernika z napisem, że urodził się on w Toruniu w Prusach (a zatem był Prusakiem); błąd został poprawiony w 1820 r. za sprawą zdecydowanych działań Adriana Krzyżanowskiego (późniejszego profesora matematyki Uniwersytetu Warszawskiego) i Wincentego Karczewskiego (późniejszego nauczyciela matematyki w Kielcach i adiunkta obserwatorium astronomicznego w Krakowie) przebywających wówczas w Paryżu; przedstawili oni mocne argumenty przemawiające za polskością Kopernika: powołali się na francuski przekład rozprawy Śniadeckiego (1802/[1818](#)) i wykupili pokaźną liczbę 100 medali z błędnym napisem; nowy napis głosił, że Kopernik urodził się w Toruniu w Polsce pod panowaniem króla Kazimierza IV Jagiellończyka;<sup>51</sup>



Ryc. 29–32. Paryskie medale Mikołaja Kopernika z 1818 r. (L.M. Petit, P.A. Durand) i 1820 r. (M.N.M. Vivier, P.A. Durande). URL: <https://onebid.pl/pl/medale-mikolaj-kopernik-medal-z-1818-roku/333924>; <https://onebid/en/medale-xix-wiek-medal-z-1820-roku-mikolaj-kopernik-torun/1013466>.

- 3 marca 1829: Aleksander Humboldt w liście do Juliana Ursyna Niemcewicza, Prezesa Towarzystwa Królewskiego Przyjaciół Nauk stwierdził, że Kopernika „nie innym krajowcem, jak tylko Polakiem uznaje” (Kraushar 1905, s. 175);
- 11 maja 1830: odsłonięcie pomnika Kopernika w Warszawie;<sup>52</sup>

<sup>51</sup> Opis zdarzeń podają Brenan 1820; Krzyżanowski [1852](#); Piotrowski [1983](#). Było kilka wersji tego medalu. Ich opis zob. Gumowski [1972](#) (medale nr 31 i 33: ss. 491–492 i 493–494) i Muzeum Okręgowe w Toruniu [1973](#) (medale 2–5). Fizjonomia przedstawiona na medalach nie przypomina wizerunku z uznanych malarskich portretów Kopernika.

<sup>52</sup> Zob. powyżej 3.1. Perspektywa nauk historycznych, Popiersia i pomniki, Pomnik w Warszawie oraz Olkuśnik [2023](#); Sz. [2023](#); *Wikipedia* [2023d](#). *Wikimand* [2023](#).



- 1839 / 1853 / 1873: utworzenie Copernicus Denkmalverein (Stowarzyszenia Pomnika Kopernika); 1853 zmiana nazwy: Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst (Kopernikowskie Towarzystwo Nauki i Sztuki); 1873 zmiana nazwy Copernicus-Verein für Wissenschaft und Kunst; Thorner Copernicus-Stiftung (1874) i Copernicus-Stiftung für Jungfrauen (1878); 8 III 1843 r. C-V otrzymało z Berlina odmowę wydania *De revolutionibus* na skutek ekspertyzy Johanna Franza Enckego, dyrektora Obserwatorium Astronomicznego w Poczdamie, którego zdaniem *z formalnego punktu widzenia Kopernika należy traktować jako Polaka, bowiem Toruń po drugim pokoju toruńskim w 1466 r., a zatem kilka lat przed jego urodziny, znalazł się w państwie polskim; protektor budowy pomnika – król pruski Fryderyk Wilhelm IV zanegował pierwotny pomysł ukazania astronoma w stroju staroniemieckim (uznał go „za śmieszny i fałszujący historię”); łacińska inskrypcja o neutralnym i uniwersalnym brzmieniu: „Nicolaus Copernicus, Thorunensis Terrae motor, Solis Caelique stator” (Mikołaj Kopernik, Torunianin, który poruszył Ziemię, a wstrzymał Słońce i Niebo); od lat 60. XIX w. zwycięża idea w silnie germanizowanych Prusach, iż Kopernik był Niemcem, co znajduje swój wyraz w zmianie nazwy stowarzyszenia (Kłudkiewicz 2023a; 2023b);*
- 1873: utworzenie Fundacji / nagrody im. Mikołaja Kopernika Rady Miejskiej w Krakowie (*Rocznik Zarządu Akademii Umiejętności w Krakowie z r. 1873 r. wyd. 1874, ss. 20–23*); funkcjonowała do II wojny światowej; w 1993r. odrodzenie Nagrody naukowej im. Mikołaja Kopernika fundacji miasta Krakowa (ustanowiona Uchwałą NR XC/581/93 Rady Miasta Krakowa w dniu 9 lipca 1993 r. (z późn. zm.); jest to nagroda w dziedzinie astronomii i innych nauk, którymi zajmował się Mikołaj Kopernik. Fundatorem Nagrody jest Gmina Miejska Kraków);
- 1875: utworzenie Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (Lwów; od 1918 Kraków);<sup>53</sup>
- 1879: utworzenie Muzeum Mikołaja Kopernika na górze Monte Mario w Obserwatorium Astronomicznym w Rzymie; pomysłodawcą był Dominik Berth, profesor Uniwersytetu Rzymskiego; kierownikiem Muzeum był kopernikolog Artur Wołyński;

<sup>53</sup> Zob. *Wikipedia* 2023c.

załączkiem zbiorów było popiersie gipsowe Kopernika, ofiarowane przez polskiego artystę Wiktora Brodzkiego i zbiory Artura Wołyńskiego, przekazane muzeum w 1882 r.;

- 1912: utworzenie izby pamiątkowej poświęcona Mikołajowi Kopernikowi (Frombork, Wieża Kopernika; ks. Eugen Brachvogel);
- 19 lutego 1923: utworzenie Książnicy Kopernikańskiej w Toruniu, pierwszej na Pomorzu polskiej biblioteki naukowej (powstałej z połączenia bibliotek Copernicus-Verein i Towarzystwa Naukowego w Toruniu);
- 1938/1939: w 1938 r. planowano utworzyć polski Uniwersytet Kopernika w Toruniu; przeciwdziałając temu zamiarowi w Niemczech planowano utworzyć niemiecki uniwersytet Kopernika; jednak latem 1939 r. zdołano tylko utworzyć Copernicus Astronomisches Recheninstitut w Berlin-Dahlem,<sup>54</sup>
- 24 maja 1943: utworzenie Nikolaus-Kopernikus-Preis przez Institut für Deutsche Ostarbeit (Krakau);
- 24 maja 1943: wypowiedź dra Hansa Franka, ówczesnego generalnego gubernatora polskich ziem okupowanych i dyrektora (prezydenta) Institut für Deutsche Ostarbeit (Krakau) na uroczystościach zorganizowanych przez wspomniany Instytut:
 

Wir ehren ihn, den Begründer einer großartigen, von kühnem Gedankenflug getragenen Lehre als einen Sohn deutschen Blutes, der einer der genialsten Wegbereiter deutscher geistiger Schöpfung war (Institut für Deutsche Ostarbeit (Krakau) 1943, s. 61).
- Czcimy go, twórcę wielkiej doktryny, popartej śmiałym lotem myśli, jako syna niemieckiej krwi, który był jednym z najbardziej pomysłowych pionierów niemieckiej twórczości intelektualnej (tłum. M.K.).
- 5 września 1948 r.: utworzenie Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku;
- 2 października 1972 (po raz pierwszy użyta nazwa) Centrum Astronomiczne im. Mikołaja Kopernika PAN; 11 lutego 1976 formalne utworzenie tej instytucji;
- 1973: utworzenie Domu Mikołaja Kopernika / Muzeum Mikołaja Kopernika w Toruniu;

<sup>54</sup> Zob. Forstreuter [1972](#).

- 1973: utworzenie Akademii Medycznej im. Mikołaja Kopernika w Krakowie (16 kwietnia 1993 włączenie do Uniwersytetu Jagiellońskiego, Dz.U.2019.1462);
- 1988: utworzenie Copernicus Gesellschaft e.V. (Towarzystwo Kopernikowskie); w 2000 powstało dodatkowo Copernicus Gesellschaft mbH (zajmujące się organizowaniem wydarzeń naukowo-kulturalnych w skali międzynarodowej); w 2002 r. powołano do życia Copernicus Stiftung (Fundacja Copernicus);
- 1992: powołanie Copernicus e.V. programu stypendialnego funkcjonującego na Uniwersytecie w Hamburgu, od 1995 na Uniwersytecie im. Ludwika Maksymiliana w Monachium oraz od 2000 r. na Uniwersytecie Alexandra Humboldta w Berlinie;
- 1999: utworzenie „Medalu PAN im. Mikołaja Kopernika” za wybitne osiągnięcia naukowe przyznawanego przez Prezydium Akademii badaczkom i badaczom, niebędącymi członkami Akademii, ale zasłużonymi dla środowiska naukowego w Polsce;
- 13 kwietnia 2000: utworzenie Kopernikus-Gruppe / Grupy Kopernika (niemiecko-polskie stowarzyszenia politycznego);
- 2006: utworzenie Polsko-Niemieckiej Nagrody Naukowej „Nicolaus Copernicus” przyznawanej przez Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) i Fundację na rzecz Nauki Polskiej (FNP) za wybitne osiągnięcia naukowe będące owocem współpracy niemiecko-polskiej w dowolnej dziedzinie nauki, w tym z obszaru nauk humanistycznych i społecznych;
- 2 października 2008: otwarcie Centrum Kopernika Badań Interdyscyplinarnych w Krakowie (w skład wchodzi Copernicus Center Press, założone w 2012 r., i Copernicus College, założony w 2014 r.);
- 2010: otwarcie Centrum Nauki Kopernik w Warszawie;
- 2012: utworzenie Parku Astronomicznego Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku;
- 2022/2023: powołanie Kopernikańskiej Akademii Nauk.

### Uwagi:

- Od 1853 r. nazwisko Kopernika nabrało charakteru marki reklamowej, używanej równie często w Prusach / Niemczech, jak i w Polsce w nazwach tworzonych instytucji.

- *pomysł, by określać Kopernika mianem Niemca jest anachronizmem historycznym i manipulacją politycznej natury*: Kopernik, urodził się w Toruniu położonym w Prusach Królewskich; w latach 1491–1495 studiował w Krakowie, stolicy Polski; od 1495 lub 1497 r. był kanonikiem Księstwa Biskupstwa Warmińskiego, będącego częścią Prus Królewskich; w latach 1496–1503 z przerwami studiował we Włoszech (Bologna, Padwa, Rzym, Ferrara); po studiach we Włoszech aż do śmierci w 1543 r. przebywał z krótkimi przerwami na Warmii; z jego biografii wiadomo, że był wiernym poddanym królów władających Rzeczpospolitą;<sup>55</sup> z tych względów był obywatelem Rzeczypospolitej określanej też geograficznym mianem Sarmacji (terminologia wprowadzona w *Geografii* Ptolemeusza: Sarmacja Europejska, Sarmacja Azjatycka) albo Polski;<sup>56</sup>
- ponieważ dzisiejsza Polska jest politycznym sukcesorem Rzeczypospolitej, nie ma wątpliwości, że Kopernik jest naszym rodakiem, tzn. Polakiem w sensie obywatelskim;<sup>57</sup>
- teza, że Kopernik jest naszym rodakiem nie zależy od tego, czy znał on w ogóle język polski (*co przez długie lata negowali niemieccy badacze Kopernika w XIX i XX w.*) i czy był etnicznie Polakiem;
- z badań źródłowych wiadomo zaś, że Kopernik nie tylko znał język niemiecki, łacinę, grekę oraz język włoski, ale także język polski; o znajomości języka polskiego jednoznacznie świadczą np. transkrypcje polsko-brzmiących nazwisk osób wymienianych w *Locationes mansorum desertorum / Lokacjach łanów opuszczonych* z lat 1516–1521 prowadzonych przez Kopernika jako administratora

<sup>55</sup> Odnośnie do tych danych biograficznych, zob. np. Biskup [1973](#).

<sup>56</sup> Odnośnie do tej terminologii zob. *Wikipedia* [2023a](#); Mathias de Miechow (Maciej z Miechowa) 1518/1972; Borek [2006](#).

<sup>57</sup> Pogląd taki głosili już np.: 1) autor biogramu o Koperniku opublikowanego w II wydaniu dzieła Szymona Starowolskiego *Scriptorum Polonicorum Hekatonias ...* (Wenecja, 1627); był nim albo Szymon Starowolski, który korzystał z informacji uzyskanych od Jana Brozka – co twierdziła Erna Hilfstein ([1980](#), ss. 64–65), albo Jan Brozek – co uzasadniał Henryk Barycz ([1954](#), ss. 78–88), brakiem zdolności Starowolskiego, a negowała to stanowisko Erna Hilfstein, oraz 2) Jan Śniadecki, autor rozprawy „O Koperniku” (1802; zob. przedruk w: Polkowski 1873–1875, t. II ([1873](#)), ss. 37–38, przyp. 2); przekłady tej publikacji Śniadeckiego na język francuski (wyd. 1803, [1818](#), 1820), angielski (1823) oraz włoski ([1830](#)) rozpowszechniły w Europie tezę, że Kopernik był Polakiem – o roli tych przekładów zob. Piotrowski [1983](#).

Kapituły Warmińskiej (wyd. w 1970 r., opracowane przez Mariana Biskupa);

- Kopernik studiował w Krakowie, stolicy Rzeczypospolitej, i był uczniem tutejszej szkoły matematyczno-astronomicznej; abstrahując od kwestii pochodzenia etnicznego, był więc polskim uczonym;<sup>58</sup>
- teza, że Mikołaj Kopernik, wybitna postać m.in. w historii astronomii, fizyki, kosmologii, ekonomii, jest naszym rodakiem pełniło i pełni ważne społeczno-polityczne funkcje integrujące wspólnotę rodaków w kraju i za granicą;
- teza, że Kopernik był Niemcem jest historycznym mitem, który powstał u końca XVIII w. (w 1778 r. za sprawą Woltera i Fryderyka II Wielkiego) i rozwinął się w Bawarii u początków XIX w., a następnie w Królestwie Prus po 1853 r.;
- mit niemieckiego Kopernika został wykorzystany od lat 70. XIX w. jako broń imperializmu niemieckiego zarówno wobec polskiej ludności zamieszkującej obszary ówczesnych krajów niemieckich, jak i swoisty niemiecki produkt eksportowy na rynki zagraniczne świadczący o geniuszu narodu niemieckiego;
- mit niemieckiego Kopernika nadal jest żywy w niemieckiej kulturze (historii pamięci);<sup>59</sup>
- umieszczenie nazwiska Marii Skłodowskiej-Curie w francuskim panteonie narodowym nie wywołuje zasadniczo żadnych negatywnych reakcji w Polsce; umieszczenie nazwiska Kopernika w pangermańskim panteonie od XIX w. jest jednak systematycznie krytykowane w Polsce; mimo to Mikołaj Kopernik może być pomostem między współczesnymi Niemcami a Polską, ale wymaga to gruntownego przemyślenia historii pamięci w zgodzie z wiedzą historyczną i usunięcie z niej XIX-wiecznego anachronicznego mitu niemieckości Kopernika (w czasach Kopernika pochodzenie etniczne nie miało takiego znaczenia politycznego, jak w czasach narodzin europejskich narodów XIX w.).

---

<sup>58</sup> „Przykładowo Rudolf Weigl jest polskim uczonym pochodzenia niemieckiego, a Alfred Tarski polskim i amerykańskim uczonym pochodzenia żydowskiego. Kopernik z całą pewnością nie był niemieckim uczonym. Jest to inna perspektywa, która oczywiście nie wyklucza badań nad tożsamością narodową i etniczną”. Dziękuję za zwrócenie uwagi na ten aspekt jednemu z recenzentów artykułu.

<sup>59</sup> Zob. Kokowski 2009, ss. 129–132, 134–135; Friedrich 2023; Skowrońska 2023.



### 3.6. Interdyscyplinarna tematyka poszukiwania grobu Kopernika (*antropologia, analizy DNA, historia, historia sztuki, historia nauki, ...*)

Wbrew potocznym wyobrażeniom nadal otwartym pozostaje problem odkrycia grobu Kopernika.<sup>60</sup> Jak dotąd nie przedstawiono bowiem dobrze uzasadnionych dowodów tego odkrycia, tzn. nie wskazano ich zgodnie z metodologią nauk empirycznych i nie odpowiedziano merytorycznie na wskazane braki tej argumentacji.<sup>61</sup>

## 4. Konkluzje i cztery pilne postulaty – potrzeby

Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543) w 550-lecie jego urodzin i w 150-lecie pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności?

Odpowiedź na to pytanie jest złożona i zależy od wielu perspektyw interpretacyjnych, które możemy przyjmować. Każda z takich perspektyw dostarcza odpowiedzi częściowych, które odpowiednio zinterpretowane są względem siebie komplementarne – wzajemnie się uzupełniają.

Nie ulega żadnej wątpliwości, że Mikołaj Kopernik był wybitnym myślicielem, który nadal jest sztandarową postacią polskiej i światowej kultury, której nadal warto poświęcić dużo uwagi.

Na zakończenie tego tekstu zwracam uwagę na cztery pilne postulaty – potrzeby, które w naturalny sposób łączą się z postacią Mikołaja Kopernika:

- Pierwszą pilną potrzebą jest wzbudzenie trwałego zainteresowania tematyką Kopernikowską wśród pracowników naukowych (*paradoks sytuacji polega na tym, że autor artykułu jest jedynym w Polsce*

---

<sup>60</sup> Np. przemilcza konsekwentnie tę problematykę *Wikipedia* [2023b](#), pomimo, że wykorzystuje moją publikację, w której wspominam o takiej krytyce (Kokowski 2009, ss. 40–45). Z lektury tego hasła w *Wikipedii* można odnieść wrażenie, jakoby nie sformułowałem żadnych (merytorycznych) zastrzeżeń wobec rzekomej identyfikacji szczątków Mikołaja Kopernika i odkrycia jego grobu – zob. przyp. 59.

<sup>61</sup> Zob. Kokowski [2005a](#)/2007; [2005b](#)/2007; 2009, ss. 40–45; (red.) 2012a/(ed.) [2015a](#); [2012b](#)/2015b; [2012c](#)/2015c; 2014; 2020; Kozłowski 2009; 2012/2015; Sołtysiak, Kozłowski 2009; Sołtysiak 2010a; 2010b; 2012/2015; Walanus, Kokowski 2012/2015; Rietz 2014. Kwestia ta była przedmiotem sesji naukowej zorganizowanej przeze mnie podczas Światowego Kongresu Kopernikańskiego w Olsztynie w dniu 22 czerwca 2023 r.

*badaczem, którego rozprawa doktorska, habilitacyjna oraz profesorska dotyczą problematyki kopernikowskiej i Kopernikowskiej).*<sup>62</sup>

- Drugą pilną potrzebą jest tworzenie nowych placówek akademickich z historii nauki i historii nauk szczegółowych oraz wzmocnienia już istniejących nielicznych placówek tego typu (m.in. Instytut Historii Nauki PAN, Komitet Historii Nauki i Technik PAN oraz Komisja Historii Nauki PAU).
- Trzecią pilną potrzebą jest zdecydowany wzrost nakładów na działalność polskich towarzystw naukowych na czele z najstarszymi: Towarzystwem Naukowym Płockim (1820–1830; przerwanie działalności spowodowane represjami po klęsce powstania listopadowego; reaktywacja w 1907 r.);<sup>63</sup> Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk (1857), Akademią Umiejętności / Polską Akademią Umiejętności (1873/1919), Towarzystwem Naukowym w Toruniu (1875), Towarzystwem Naukowym Warszawskim (1907, kontynuującym tradycję Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie (1800–1831, zlikwidowanego w ramach represji po klęsce powstania listopadowego).
- Czwartą pilną potrzebą jest zdecydowany wzrost nakładów na polski system nauki i szkolnictwa wyższego do poziomu 3% PKB, w tym zwiększenie wynagrodzeń pracowników tego systemu (uczelni wyższych, instytutów branżowych oraz instytutów naukowych PAN), które od lat należą do najniższych w Europie i UE.<sup>64</sup>

Jak te postulaty – potrzeby łączę się z Mikołajem Kopernikiem? Otóż bohater tego artykułu, będąc kanonikiem kapituły warmińskiej, miał możliwość studiowania na najlepszych wtedy uczelniach świata i później spokojnego prowadzenia badań naukowych, jego działalność znajdowała bowiem hojnych sponsorów, wuja bp. Watzenrodego i kapitułę warmińską.

Potrzebujemy też i dzisiaj nowych polskich Koperników. Nie można jednak marzyć o wiodącej roli Polski w nauce światowej, jak często

---

<sup>62</sup> Odsyłam do lektury specjalnie napisanej na ten temat monografii: Kokowski 2009, w tym „Wstępu” (dostępnego [online](#)).

<sup>63</sup> Dziękuję Panu prof. Zbigniewowi Kruszewskiemu, prezesowi Towarzystwa Naukowego Płockiego za zwrócenie uwagi na istnienie tego regionalnego Towarzystwa.

<sup>64</sup> Apel ten sformułowałem już w 2015 r. Zob. mój artykuł na temat autorskiego modelu uniwersytetu nowego humanizmu – Kokowski 2015d, s. 32.

to czynią polscy politycy różnych opcji politycznych, bez uprzedniego należytego zwiększenia nakładów na naukę i szkolnictwo wyższe w Polsce, w tym na wynagrodzenia pracownicze.

Potrzebujemy też rzetelnego poznawania historii dokonań naukowych, poznania historii polskich Koperników i ich poprzedników. Konieczne do tego jest rozwijanie profesjonalnych placówek naukowych zajmujących się takimi badaniami. Uchronią one od zapomnienia naszych uczonych, a ponadto uchronią polski system nauki i szkolnictwa wyższego od niewłaściwego korzystania z bibliometrii i scjentometrii w zarządzaniu placówkami naukowymi z czym mamy do czynienia na co dzień.

## 5. Podziękowania

Dziękuję Panu prof. Janowi Juliuszowi Ostrowskiemu, Prezesowi PAU wybór mojej osoby jako prelegenta uroczystej sesji z okazji 550-lecia urodzin Mikołaja Kopernika i zarazem 150-lecia pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności w Krakowie oraz za wygłoszenie wprowadzenia do mojego wykładu plenarnego.<sup>65</sup> To wielki dla mnie zaszczyt jako historyka i filozofa nauk ścisłych, naukoznawcy oraz fizyka, m.in. badacza biografii Kopernika oraz genezy, treści i recepcji jego dokonań naukowych, a także jako aktualnego przewodniczącego Komisji Historii Nauki PAU.

## Bibliografia

- Akademia Umiejętności 1873: *Dwa pierwsze publiczne posiedzenia Akademii Umiejętności w Krakowie*. 1. Posiedzenie w przeddzień czterechsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika d. 18 lutego 1873. 2. Posiedzenie inauguracyjne d. 7 maja 1873. Kraków: Wyd. staraniem Akademii (Czcionkami drukarni „Czasu”). URL: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/show-content/publication/edition/98278?id=98278> (dostęp: 03.07.2023).
- Akademia Umiejętności 1894/1895: *Rocznik Akademii Umiejętności Rok 1894/95*. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/5252/edition/14079/content> (dostęp: 03.07.2023).
- Alcinous [Alkinoos, długo błędnie identyfikowanym z Albinusem] 1884/1995: *Διασκαλικὸς τῶν Πλάτωνος δογμάτων*. *Plato. Platonis dialogi secundum Thrasylli*

---

<sup>65</sup> Zob. Ostrowski 2023 (14:15–24:39).

- tetralogias dispositi*, vol. VI. Hermann, Karl Friedrich, editor. Leipzig: Teubner, ss. 152–189. URL: <https://books.google.pl/books?id=XhVAAAAAYAAJ> (dostęp: 03.07.2023). Przekład angielski: *The Handbook of Platonism or Didaskalikos*. Translated by John Dillon. Oxford: Clarendon Press. URL: <https://books.google.pl/books?id=XhVAAAAAYAAJ> (dostęp: 03.07.2023).
- d'Alembert 1749: *Recherches sur la précession des équinoxes et sur la nutation de l'axe de la terre. Dans le système Newtonien*. Paris: David l'ainé, Libraire. URL: <https://books.google.pl/books?id=3OZXAAAAcAAJ> (dostęp: 03.07.2023).
- Applebaum, Wilbur 1996: Keplerian Astronomy after Kepler: Researches and Problems. *History of Science* 34, pp. 451–504.
- Archiwum PAN 2023: Mikołaj Kopernik w medalierstwie. URL: [https://archiwum.pan.pl/images/wydarzenia/wystawy/mikolaj-kopernik/14\\_medale.pdf](https://archiwum.pan.pl/images/wydarzenia/wystawy/mikolaj-kopernik/14_medale.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- [Arminius] 2016: Germańskość versus niemieckość – Walhalla ratyzbońska. *Racjonalista.pl* 24.01.20216. URL: [http://www.racjonalista.pl/forum.php/s\\_694765](http://www.racjonalista.pl/forum.php/s_694765) (dostęp: 03.07.2023).
- Baranowski, Henryk 1958: *Bibliografia Kopernikowska 1509–1955*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Baranowski, Henryk 1973: *Bibliografia Kopernikowska II 1956–1971*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Baranowski, Henryk 1977: Copernican Bibliography. Selected Materials for the Years 1972–1975. [W:] „Studia Copernicana”. T. XVII (1977. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum, ss. 179–201.
- Baranowski, Henryk 2003: *Bibliografia Kopernikowska III 1972–2001* (przy współpracy Jolanty Goławskiej. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Barrow, John D.; Tipler, Frank J.; Wheeler, John A. 1986: *The Anthropic Cosmological Principle*. Oxford University Press.
- Barycz, Henryk 1953: Mikołaj Kopernik w dziejach narodu i kultury polskiej. *Przegląd Zachodni* IX (11/12), ss. 513–570. URL: <http://www.archiwumpz.iz.poznan.pl/dlibra/docmetadata?id=1196>.
- Barycz, Henryk 1954: Dzieło literackie Jana Brożka. *Pamiętnik Literacki* 45/1, ss. 61–90. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamietnik\\_Literacki\\_czasopismo\\_kwartalne\\_poswiecone\\_historii\\_i\\_krytyce\\_literatury\\_polskiej/Pamietnik\\_Literacki\\_czasopismo\\_kwartalne\\_poswiecone\\_historii\\_i\\_krytyce\\_literatury\\_polskiej-r1954-t45-n1/Pamietnik\\_Literacki\\_czasopismo\\_kwartalne\\_poswiecone\\_historii\\_i\\_krytyce\\_literatury\\_polskiej-r1954-t45-n1-s61-90/Pamietnik\\_Literacki\\_czasopismo\\_kwartalne\\_poswiecone\\_historii\\_i\\_krytyce\\_literatury\\_polskiej-r1954-t45-n1-s61-90.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1954-t45-n1/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1954-t45-n1-s61-90/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1954-t45-n1-s61-90.pdf).

**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

- Bäschlin, Daniel Lukas 1997: Zum rätselhaften Bild des Kosmos bei Camille Flammarion. *Gesnerus* 54, ss. 251–257. URL: [https://brill.com/downloadpdf/journals/ges/54/3-4/article-p251\\_8.xml](https://brill.com/downloadpdf/journals/ges/54/3-4/article-p251_8.xml) (dostęp: 03.07.2023).
- Bettini, Stefano 2004: Anthropic Reasoning in Cosmology: A Historical Perspective. [In:] Michael Stöltzner, Paul Weingartner (eds.), *Formale Teleologie und Kausalität*. Paderborn: Mentis –Verlag. URL: <https://arxiv.org/ftp/physics/papers/0410/0410144.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Bianchi, Cecylia 2011: Le *Calendarium Historicum* et ses lecteurs. *La place du calendrier de Paul Eber dans la lutte confessionnelle du XVIe siècle*. Société des Alumni - SAN Diplômés et amis de l'Université de Neuchâtel. Prix d'Excellence. URL: [https://www.unine.ch/files/live/sites/alumni-ne/files/shared/documents/Prix%20d%20Excellence/PrixExcellence2011\\_CeciliaBianchi.pdf](https://www.unine.ch/files/live/sites/alumni-ne/files/shared/documents/Prix%20d%20Excellence/PrixExcellence2011_CeciliaBianchi.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Biliński, Bronisław 1973: *Najstarszy życiorys Mikołaja Kopernika z roku 1588 pióra Bernardina Baldiego*. „Studia Copernicana” t. IX. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/31533/edition/40243/content> (dostęp: 27.09.2022).
- Birkenmajer, Ludwik, Antoni 1900: *Mikołaj Kopernik. Część pierwsza. Studia nad studiami Mikołaja Kopernika i materiały biograficzne*. Kraków: Skład Główny w Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/29291/edition/38989/content> (dostęp: 27.09.2022).
- Biskup, Marian 1973: *Regesta Copernicana*. „Studia Copernicana” t. 7. URL: <https://kpbc.umk.pl/Content/40241/download/>.
- Bolejko, Krzysztof; Wyithe, J. Stuart B. 2009: Testing the Copernican principle via cosmological observations. *Journal of Cosmology and Astroparticle Physics* 2, pp. 020-020.
- Bondi, Hermann 1952: *Cosmology*. Cambridge: Cambridge University Press. 2<sup>nd</sup> ed. 1960.
- Bondi, Hermann; Gold, Thomas 1948: The Steady-State Theory of the Expanding Universe. *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society* 108(3), pp. 252–270. DOI: [10.1093/mnras/108.3.252](https://doi.org/10.1093/mnras/108.3.252).
- Borek, Piotr 2006: Wizja Sarmacji Europejskiej i Polski w dziełach Macieja Miechowity. [W:] Andrzej Waško (red.), *Ziemia miechowska w dziejach Polski: dziedzictwo i perspektywy. Sympozjum historyczno-kulturalne, 26 X 2006*, ss. 23–39. Kraków: Księgarnia Akademicka. URL: [https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/258830/borek\\_wizja\\_sarmacji\\_europejskiej\\_i\\_polski\\_w\\_dzielach\\_macieja\\_miechowity\\_2006.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/258830/borek_wizja_sarmacji_europejskiej_i_polski_w_dzielach_macieja_miechowity_2006.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (dostęp: 03.07.2023).



- Brahe, Tycho 1915: *Tychonis Brahe Dani Opera omnia*. Pod redakcją J.L.E. Dreyera, t. 2, Kopenhavn.
- Brenan, Justin 1820: Réfutation of an unfounded claim. *Freemans Journal* (28 June 1820).
- Brinkley, [John Mortimer]; Śniadecki, Jan 1825: O tłumaczeniu na język angielski rozprawy Jana Śniadeckiego „O Koperniku” przez Justyna Brenan, Irlandczyka. Uwagi nad nią Doktora Brinkley i odpowiedź Jana Śniadeckiego. *Dziennik Warszawski* 1, ss. 81–96. URL: <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/326547/display/Default> (dostęp: 03.07.2023). Przedruk [w:] Polkowski (red.) 1873–1875, t. II (1873), ss. 59–65.
- Bucher, Martin 2015: Physics of the cosmic microwave background anisotropy. [In:] *One Hundred Years of General Relativity: From Genesis and Empirical Foundations to Gravitational Waves, Cosmology and Quantum Gravity*. Edited by Wei-Tou Ni (Singapore: World Scientific, 2015), vol. 2, pp. 43–150.
- Bucher, Martin; Ni, Wei-Tou 2015: General relativity and cosmology. [In:] *One Hundred Years of General Relativity: From Genesis and Empirical Foundations to Gravitational Waves, Cosmology and Quantum Gravity*. Edited by Wei-Tou Ni (World Scientific, Singapore, 2015), vol. 2, chapter 13, pp. 3–17.
- Bujak, Franciszek 1924: *Studja historyczne i społeczne*. Lwów, Warszawa, Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. URL: <https://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/show-content/publication/edition/2512?id=2512> (dostęp: 03.07.2023).
- Carr, Bernard 2023: The Anthropic Principle: 50 Years On (wykład). Światowy Kongres Kopernikański 26.05.2023. URL: [https://www.youtube.com/watch?v=q\\_Rp\\_U4lhUM](https://www.youtube.com/watch?v=q_Rp_U4lhUM) (od 10:59 do 1:09:25; dostęp: 03.07.2023).
- Carter, Brandon 1974: Large number coincidences and the anthropic principle in cosmology. [In:] M.S. Longair (ed.), *I.A.U. Symposium 63: confrontation of cosmological theories with observational data*. Dordrecht: Reidel, pp. 291–298.
- Carter, Brandon 1983: The anthropic principle and its implications for biological evolution. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London A* 310, pp. 347–363.
- Chrzanowski, Tadeusz 1988: Sarmatyzm – mity dawne i współczesne. [W:] tenże, *Wędrowniki po Sarmacji europejskiej: eseje o sztuce i kulturze staropolskiej*. Kraków: Znak, ss. 7–29.
- Copernicus College 2023: O nas. URL: <https://www.copernicuscollege.pl/o-nas> (dostęp: 03.07.2023).
- Curtze, Maximilan (red.) 1878: *Inedita Copernicana*. Aus den Handschriften zu Berlin, Frauenburg, Upsala und Wien. *Mittheilungen des Copernicus-Vereins für*

*Wissenschaft und Kunst zu Thorn* Ver. H. I. URL: <https://kpbk.umk.pl/dlibra/publication/31257/edition/39806/content> (dostęp: 03.07.2023).

Davis, Marc 2015: Cosmic structure. [In:] “One Hundred Years of General Relativity: From Genesis and Empirical Foundations to Gravitational Waves, Cosmology and Quantum Gravity,” edited by Wei-Tou Ni (World Scientific, Singapore, 2015), vol. 2, chapter 14, pp. 19–42.

Deutsches-Polen Institut 2019: Kopernikus Gruppe / Grupa Kopernika. URL: <https://www.deutsches-polen-institut.de/politik-pl-PL/kopernikus-gruppe-pl-PL/> (dostęp: 03.07.2023).

Długosz, Jan (1455–1480) 1867: *Joannis Dlugossii Senioris Canonici Cracoviensis Opera omnia = Jana Długosza kanonika krakowskiego dzieła wszystkie*. T. 2, *Dziejów Polski ksiąg dwanaście*. T. 1. Mecherzyński, Karol (1800–1881). Tł. Przeździecki, Aleksander (1814–1871). Oprac. URL: <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?page=39&uid=192557> (dostęp: 03.07.2023).

Długosz, Jan (1415–1480) 1964: *Ioannis Dlugossi Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Liber 1/2 / [ed. cur. et introd. scripsit I. Dąbrowski; textum recensuit atque praef. instruxit V. Semkowicz-Zaremba; comment. confecerunt: C. Pie-radzka et al.]. Varsaviae: Państw. Wydaw. Naukowe. URL: <https://polona.pl/preview/63178974-a742-4f02-8120-29e41d8d3eac> (dostęp: 03.07.2023).

Dobrzycki, Jerzy 1965: Teoria precesji w średniowiecznej astronomii. *Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej* ser. C, z. 11, ss. 3–47.

Donato, Maria Pia 2016: Reorder and Restore: Benedict XIV, the Index, and the Holy Office. [In:] *Benedict XIV and the Enlightenment: Art, Science, and Spirituality*, edited by Rebecca Messbarger, Christopher Johns and Philip Gavitt, Toronto: University of Toronto Press, 2016, chapter 9, pp. 227–252. DOI: [10.3138/9781442624757-014](https://doi.org/10.3138/9781442624757-014).

Drewnowski, Jerzy 1978: *Mikołaj Kopernik w świetle swej korespondencji*. „Studia Copernicana” t. XVIII (Wrocław–Warszawa–Kraków: Ossolineum). URL: <https://kpbk.umk.pl/dlibra/publication/31624/edition/40364/content> (dostęp: 03.07.2023).

Euler, Leonhard 1751: Recherches sur la précession des équinoxes, et sur la nutation de l’axe de la terre. “Euler Archive – All Works” 171. URL: <https://scholarlycommons.pacific.edu/euler-works/171> (dostęp: 03.07.2023).

Flammarion, Kamil 1872 / 1873: *Vie de Copernic et histoire de la découverte du système du monde* (Paris); pol. przekład 1873: *Życie Mikołaja Kopernika*. Przetłoczył i przypiskami dopełnił Filip Sulmierski (Warszawa: Nakładem Księgarni Ungra i Baranowskiego).

Flik, Józef; Kruszelnicka, Janina 1996: *Epitafium Mikołaja Kopernika w bazylice katedralnej św. Janów w Toruniu*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.

URL: [https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/34582/edition/74213/content?format\\_id=2](https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/34582/edition/74213/content?format_id=2) (dostęp: 03.07.2023).

Forstreuter, Kurt von 1972: Der Plan einer deutschen Copernicus-Universität in den Jahren 1938/1939. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands* 36(97), ss. 161–172. URL: [http://his.ermlandfamilie.de/index.php/zeitschrift-fuer-die-geschichte-und-altertumskunde-ermlands.html?file=files/his/HIS%20content/HVE/ZGAE/ZGAE%20digital/ZGAE\\_36\\_1972\\_Heft\\_97.pdf](http://his.ermlandfamilie.de/index.php/zeitschrift-fuer-die-geschichte-und-altertumskunde-ermlands.html?file=files/his/HIS%20content/HVE/ZGAE/ZGAE%20digital/ZGAE_36_1972_Heft_97.pdf) (dostęp: 03.07.2023).

Frederic II, Roi de Prusse 1788: *Oeuvres posthumes de Frederic II, Roi de Prusse. Correspondance. Suite des lettres à Monsieur de Voltaire*. Tome IX. Berlin: Voss et fils et Decker et fils. [https://books.google.com/books/download/Oeuvres\\_posthumes\\_de\\_Fr%C3%A9d%C3%A9ric\\_II\\_roi\\_d.pdf?id=ZPo\\_AQAAMAAJ&output=pdf](https://books.google.com/books/download/Oeuvres_posthumes_de_Fr%C3%A9d%C3%A9ric_II_roi_d.pdf?id=ZPo_AQAAMAAJ&output=pdf) (dostęp: 03.07.2023).

Friedrich, Karin 2023: Nicolaus Copernicus, a German Hero? Światowy Kongres Kopernikański. Sekcja kulturoznawcza. Toruń 13.09.2023 (referat).

Fundacja na rzecz Nauki Polskiej (FNP) 2023: Polsko-Niemiecka Nagroda Naukowa „Nicolaus Copernicus” (Nagroda Copernicus). URL: <https://www.fnp.org.pl/oferta/nagroda-copernicus/> (dostęp: 03.07.2023).

ks. Garwoliński, Tomasz (red.) 2016: Zapiski Mikołaja Kopernika w drukach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie. Olsztyn: Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie. ISBN 978-83-945219-2-9, ss. 384.

Ghosh, Shamik; Jain, Pankaj; Kashyap, Gopal; Kothari, Rahul; Nadkarni-Ghosh, Sharvari; Tiwari, Prabhakar 2016: Probing statistical isotropy of cosmological radio sources using SKA. arXiv:1610.08176v1. URL: <https://arxiv.org/pdf/1610.08176v1.pdf> Początek formularza (dostęp: 03.07.2023).

Gottsched, Johann Christoph 1739: *Lob- und Gedächtnißrede auf den Vater der deutschen Dichtkunst Martin Opitzzen von Loberfeld, Nachdem selbiger vor hundert Jahren in Danzig Todes verblieben, zur Erneuerung seines Andenkens im Jahre 1739 den 20. August auf der philosophischen Catheder zu Leipzig gehalten von Johann Christoph Gottschede*. Leipzig: Bernhard Christoph Breitkopf. URL: [https://books.google.pl/books/about/Lob\\_und\\_Gedächtnißrede\\_auf\\_den\\_Vater\\_d.html?id=Whtb3O\\_oZ8C&redir\\_esc=y](https://books.google.pl/books/about/Lob_und_Gedächtnißrede_auf_den_Vater_d.html?id=Whtb3O_oZ8C&redir_esc=y) (dostęp: 03.07.2023).

Gottsched, Johann Christoph 1743: *Gedachtnissrede auf den unsterblich verdienten dom herrn in Frauenberg, Nicolaus Copernicus, als den orfin der des wahren weltbaues, welche ... auf der universitätsbibliothek zu Leipzig, im maymonate des 1743 jahres, und also zweyhundert jahre nach seinem tode, gehalten worden*. URL: <https://books.google.de/books?id=yOPOKf0Gsd8C> (dostęp: 03.07.2023).

**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

- Granada, Miguel Á. 2020: The Travail of Philosophical Liberty: libertas philosophandi in the long Sixteenth Century. *«Dianoia» Rivista di filosofia* 31(2), pp. 47–67.
- Grodecki, Waclaw; Melanchton, Filip (1558) 2011: *Dedykacja mapy Polski królowi Zygmuntowi II Augustowi i list polecający z wywodem o pochodzeniu Polski*. Wydał i wstępem opatrzył Józef Król; tl. tekstów łac. Leszek Kędziora i Józef Król; tl. j. ang. Anna Galwa, tl. j. niem. Henryk Giertler; red. wyd. Mariusz Makowski. Grodziec: Koło Macierzy Ziemi Cieszyńskiej, Cieszyn: Muzeum Śląska Cieszyńskiego.
- Gumowski, Marian 1972: Medale Kopernika. *Studia Warmińskie* IX, ss. 453–518. URL: [https://wmbc.olsztyn.pl/Content/10827/17\\_medale\\_kopernika.pdf](https://wmbc.olsztyn.pl/Content/10827/17_medale_kopernika.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Heller, Michał 2023: Dyskusja plenarna (EN). The Human Universe (Remarks about the Anthropic Principle). Światowy Kongres Kopernikański 26.05.2023.
- Hilfstein, Erna 1980: *Starowolski's Biographies of Copernicus*. „Studia Copernicana” t. XXI. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum. The Polish Academy of Sciences Press. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/32538/edition/41247/content> (dostęp: 03.07.2023).
- Hipler, Franz 1873a: Die Copernicus-Feier in Thorn. *National Zeitung* 23, 25 II 1873, ss. 1–2.
- Hipler, Franz (red.) 1873b: *Spicilegium Copernicanum. Festschrift des hist. Vereins für Ermland zum vierhundersten Geburtsage d. Ermländischen Domberrn Nicolaus Kopernikus*. Hrsg. Franz Hipler (Braunsberg).
- Hube, Karol 1834 (wyd. 1841): O zasługach Mikołaja Kopernika w astronomii. *Roczniki Towarzystwa Naukowego Krakowskiego* I (XVI), ss. 245–265; przedruk [w:] Polkowski (red.) [1873–1875] t. II, ss. 89–100.
- Ioannis Pauli PP. II 1993: IV. Ad eos qui conventui Romae habito «de sententia, saeculo XVII volvente, super Galilaei doctrinis pronuntiata» interfuerunt. *Acta Apostolicae Sedis* 85, ss. 764–772. URL: <https://ia802205.us.archive.org/32/items/AAS-85-1993/AAS-85-1993.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Institut für Deutsche Ostarbeit (Krakau) 1943: Nikolaus Kopernikus zum 400. Todestag am 24. Mai 1943. *Die Burg* 4(2). URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/6533/edition/10288/content> (dostęp: 03.07.2023).
- Jan Paweł II – zob. Ioannis Pauli PP. II
- Jaskólski, Michał 2016: Sarmata wiecznie żywy? Problem trwałości stereotypów. [W:] Robert Klosowicz, Beata Kosowska-Gąstoł, Grzegorz Kowalski, Tomasz Wiecech, Łukasz Jakubiak (red.), *Konstytucjonalizm, doktryny, partie polityczne: Księga dedykowana Profesorowi Andrzejowi Ziębie*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu

- Jagiellońskiego, ss. 329–341. URL: [https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/38917/jaskolski\\_sarmata\\_wiecznie\\_zywy\\_2016.pdf](https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/38917/jaskolski_sarmata_wiecznie_zywy_2016.pdf).
- Karliński, Franciszek 1873: *Żywot Kopernika i jego naukowe zasługi. Rzecz czytana na publicznym posiedzeniu ck. Uniwersytetu Jagiellońskiego d. 19 lutego 1873 r.* [W:] *Sprawozdania Senatu Akad. Uniwersytetu Jagiellońskiego z uroczystości ...* Kraków, ss. 1–43; odbitka, URL: [https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/278647/download?format\\_id=2](https://jbc.bj.uj.edu.pl/Content/278647/download?format_id=2) (dostęp: 03.07.2023).
- Kączkowska, Alicja 1953: Epitafium Mikołaja Kopernika we Fromborku. *Ochrona Zabytków* 6/1 (20), ss. 55–56. URL: [https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-b3e8d161-6377-4c73-8cf2-7eedc1db9b7e/c/Ochrona\\_Zabytkow-r1953-t6-n1\\_20\\_-s55-56.pdf](https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-b3e8d161-6377-4c73-8cf2-7eedc1db9b7e/c/Ochrona_Zabytkow-r1953-t6-n1_20_-s55-56.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Kempfi, Andrzej 1980: Nowy Ptolomeusz w Polskich Prusiech. *Studia Philosophiae Christianae* 16/1, ss. 202–210. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia\\_Philosophiae\\_Christianae/Studia\\_Philosophiae\\_Christianae-r1980-t16-n1/Studia\\_Philosophiae\\_Christianae-r1980-t16-n1-s202-210/Studia\\_Philosophiae\\_Christianae-r1980-t16-n1-s202-210.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Philosophiae_Christianae/Studia_Philosophiae_Christianae-r1980-t16-n1/Studia_Philosophiae_Christianae-r1980-t16-n1-s202-210/Studia_Philosophiae_Christianae-r1980-t16-n1-s202-210.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Kepler, Johannes 1866: *Astronomii Opera omnia*. Editit C. Frisch. Francoufurti A. M. et Erlange: Heyder & Zimmer, volume 6. URL: <https://books.google.pl/books?id=LR-4zgEACAAJ> (dostęp: 03.07.2023).
- Kirschner, Stefan; Kühne, Andreas 2008: Zur Copernicus Rezeption an der Universität Wittenberg in der Frühen Neuzeit. *Acta historica Leopoldina* 54, pp. 507–522.
- Klemensiewicz, Zenon 1985: *Historia języka polskiego*, t. I. Warszawa: PWN.
- Kłudkiewicz, Kamila 2023a: Pomnik Mikołaja Kopernika w Toruniu: lokalna inicjatywa i kwestia narodowości astronoma. *visualheritage.eu*. URL: <http://visualheritage.eu/portfolio/pomnik-mikolaja-kopernika-w-toruniu-lokalna-inicjatywa-i-kwestia-narodowosci-astronoma/> (dostęp: 03.07.2023).
- Kłudkiewicz, Kamila 2023b: Städtisches Museum (Muzeum Miejskie) w Toruniu. *visualheritage.eu*. URL: <http://visualheritage.eu/portfolio/stadtisches-museum-muzeum-miejskie-w-toruniu/> (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 1996: Copernicus and the Hypothetico-Deductive Method of Correspondence Thinking: An Introduction. *Theoria et Historia Scientiarum* 5, pp. 7–101. DOI: [10.12775/ths.1996.002](https://doi.org/10.12775/ths.1996.002).
- Kokowski, Michał 2001: *Thomas S. Kubn (1922–1996) a zagadnienie rewolucji kopernikowskiej*. Warszawa: Wydawnictwa IHN PAN, ISBN 83-86062-02-9; ss. 397.
- Kokowski, Michał 2004: *Copernicus's Originality: Towards Integration of Contemporary Copernican Studies*. Warsaw – Cracow: Instytut Historii Nauki PAN, ISBN 83-86062-27-4; pp. XIV + 314.



**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

- Kokowski, Michał 2005a/2007: Poszukiwania grobu Kopernika. Refleksje advocati diaboli. Cz. 1. Rozważania w kontekście aktualnych poszukiwań archeologicznych (według stanu poszukiwań na dzień 15.09.2005, relacjonowanych w prasie i publikacjach internetowych) [I wersja opublikowana 30.10.2005] / Wersja online: [https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski\\_grob\\_kopernika\\_1.pdf](https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski_grob_kopernika_1.pdf) (dostęp: 03.07.2023). / Papierowe wydanie 2007: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 52(1), ss. 121–131.
- Kokowski, Michał 2005b/2007: Poszukiwania grobu Kopernika. Refleksje advocati diaboli. Cz. 2. Rozważania w kontekście aktualnych badań (według stanu poszukiwań na luty 2006) [I wersja opublikowana 22.12.2005]. Wersja online: [https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski\\_grob\\_kopernika\\_2.pdf](https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski_grob_kopernika_2.pdf) (dostęp: 03.07.2023). / Papierowe wydanie: *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 52(1), ss. 131–151.
- Kokowski, Michał 2008: Kulturowy charakter wielkich zmian w nauce. *Zagadnienia Naukoznawstwa* 44 (1), ss. 83–102.
- Kokowski, Michał 2009: *Różne oblicza Mikołaja Kopernika. Spotkania z historią interpretacji*. Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, ISBN 978-83-87992-67-5; ss. 676.
- Kokowski, Michał 2010a: Recepcja teorii Kopernika i znaczenie odkrycia – ogólne wprowadzenie. Portal internetowy „Nicolaus Copernicus Thorunensis”. URL: <https://copernicus.torun.pl/pl/rewolucja-kopernikanska/recepcja-teorii-kopernika-i-znaczenie-odkrycia/ogolne-wprowadzenie> (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 2010b: Recepcja odkrycia w Europie – poglądy Kościoła i innych uczonych na teorię heliocentryczną. Portal internetowy „Nicolaus Copernicus Thorunensis”. URL: <https://copernicus.torun.pl/pl/rewolucja-kopernikanska/recepcja-teorii-kopernika-i-znaczenie-odkrycia/recepcja-odkrycia-w-europie> (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 2010c: Znaczenie odkrycia dla rozwoju nauk ścisłych. Portal internetowy „Nicolaus Copernicus Thorunensis”. URL: <https://copernicus.torun.pl/pl/rewolucja-kopernikanska/recepcja-teorii-kopernika-i-znaczenie-odkrycia/znaczenie-odkrycia-dla-rozwoju-nauk-scislych> (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 2010d: Znaczenie odkrycia dla rozwoju humanistyki. Portal internetowy „Nicolaus Copernicus Thorunensis”. URL: <https://copernicus.torun.pl/pl/rewolucja-kopernikanska/recepcja-teorii-kopernika-i-znaczenie-odkrycia/znaczenie-odkrycia-dla-rozwoju-humanistyki>
- Kokowski, Michał (red.) 2012a: *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów (Kraków 22–23 II 2010)*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności; Centrum Kopernika Badań Interdyscyplinarnych; ISBN 83-86062-02-9, ss. 320.

- Kokowski, Michał 2012b: O wadliwości argumentacji za ostatecznym odkryciem szczątków Mikołaja Kopernika. Cz. 1. Wyniki i interpretacja badań historycznych, archeologicznych, antropologicznych oraz antroposkopijnych. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów* (2012), ss. 177–215. URL: [https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski\\_o\\_wadliwosci\\_1.pdf](https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski_o_wadliwosci_1.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 2012c: O wadliwości argumentacji za ostatecznym odkryciem szczątków Mikołaja Kopernika. Cz. 2. Wyniki i interpretacja badań genealogicznych, historycznych oraz genetycznych. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów* (2012), ss. 217–314. URL: [https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski\\_o\\_wadliwosci\\_2.pdf](https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/kokowski_o_wadliwosci_2.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 2014: Odkrycie grobu Mikołaja Kopernika: fakt medialny czy naukowy? *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 4(286), ss. 567–600. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/Kokowski-KMW-4-2014.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał (ed.) 2015a: *The Nicolaus Copernicus grave mystery. A dialog of experts (Kraków 22–23 II 2010)*. Kraków: Polish Academy of Arts and Sciences 2015; ISBN 978-83-7676-196-1, pp. 316. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/M.Kokowski-ed.-The-Nicolaus-Copernicus-grave-mystery-2015.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 2015b: On the defectiveness of the argument for the finality of the discovery of the remains of Nicolaus Copernicus. Part 1: Results and interpretation of historical, archaeological, anthropological and anthroposcopic research. [In:] Michał Kokowski (ed.), *The Nicolaus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 169–207. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/M.Kokowski-On-the-defectiveness-1-169-207.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 2015c: On the defectiveness of the argument for the finality of the discovery of the remains of Nicolaus Copernicus. Part 2: Results and interpretation of genealogical, historical and genetic research. [In:] Michał Kokowski (ed.), *The Nicolaus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 209–304. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/M.Kokowski-On-the-defectiveness-2-209-304.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 2015d: Uniwersytet nowego humanizmu. *Zagadnienia Naukoznawstwa* 1(203), 2015, ss. 17–43. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/Kokowski-ZN-1-2015-2-Uniwersytet-nowego-humanizmu.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Kokowski, Michał 2020: Czy odkryto grób Mikołaja Kopernika? *Wiadomości Matematyczne* 56(2), ss. 311–317. URL: <https://wydawnictwa.ptm.org.pl/>

**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

<index.php/wiadomosci-matematyczne/article/view/7111/6531> (dostęp: 03.07.2023).

Kokowski, Michał 2023a: Mikołaj Kopernik (1473–1543). [W:] Panteon Narodowy. Wielcy Polacy. URL: <https://www.panteonnarodowy.org/wielcy-polacy/72-mikolaj-kopernik> (dostęp: 03.07.2023).

Kokowski, Michał 2023b: Życie i działalność Mikołaja Kopernika. Pytanie „Dlaczego ...?”, wehikuł czasu, modele kosmologiczne oraz pozytywny regionalny marketing. Referat plenarny. XLVI Sesja Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Sala Kopernikowska Zamku Kapituły Warmińskiej, Olsztyn, 21.01.2023, godz. 13.00–13.20. URL: <https://warmia.mazury.pl/wladze-wojewodztwa/sejmik/archiwalne-sesje-sejmiku/8178-xlvi-sesja-sejmiku-wojewodztwa-21-stycznia-2023-roku> (22:04 – 43:06; dostęp: 03.07.2023).

Kokowski, Michał 2023c: Dokonania Mikołaja Kopernika w astronomii matematycznej i fizycznej. [W:] Katalog wystawy „Kopernik i jego świat”. Warszawa: Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum, ss. 22–32.

Kokowski, Michał 2023d: 550-lecie urodzin Mikołaja Kopernika oraz 150-lecie pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności. (Wykład plenarny). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZEqQ4RA3BPo&t=1533s> (24:39–1:21:25; dostęp: 03.07.2023).

Kot, Stanisław 1938: Świadomość narodowa w Polsce wieku XV–XVII. Lwów: Z Drukarni Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. Odbitka z *Kwartalnika Historycznego* 52 (1). URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/109619?id=109619> (dostęp: 03.07.2023).

Koyré, Alexandre 1948: Les étapes de la cosmologie scientifique. *Revue de Synthèse* 70, 30; przedruk w: tenże, 1966.

Koyré, Alexandre 1957: *From the Closed World to the Infinite Universe*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.

Koyré, Alexandre 1961: *La révolution astronomique, Copernic-Kepler-Boreli*. Paris: Hermann.

Koyré, Alexandre 1966 (1973, 1985): *Etudes d'histoire de la pensée scientifique*. Red. R. Taton. Paris.

Kozłowski, Tomasz 2009: Przedwczesny pogrzeb. *Czasopismo: Głos Uczelni: pismo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika* 3(277), ss. 16–17. URL: <https://kpsc.umk.pl/dlibra/publication/48632/edition/56069/content> (dostęp: 03.07.2023).

Kozłowski, Tomasz 2012: Refleksje antropologa nad identyfikacją szczątków kostnych znalezionych w katedrze we Fromborku jako należących do Mikołaja Kopernika. Próba krytycznej oceny. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica*

*grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów* (2012), ss. 53–71. URL: [https://www.researchgate.net/profile/Tomasz-Kozlowski-7/publication/233997335\\_Releksje\\_antropologa\\_nad\\_identyfikacja\\_szczatkow\\_kostnych\\_znalezionych\\_w\\_katedrze\\_we\\_Fromborku\\_jako\\_nalezacych\\_do\\_Mikolaja\\_Kopernika\\_Proba\\_krytycznej\\_oceny/](https://www.researchgate.net/profile/Tomasz-Kozlowski-7/publication/233997335_Releksje_antropologa_nad_identyfikacja_szczatkow_kostnych_znalezionych_w_katedrze_we_Fromborku_jako_nalezacych_do_Mikolaja_Kopernika_Proba_krytycznej_oceny/) (dostęp: 03.07.2023).

- Kozlowski, Tomasz 2015: An anthropologist's reflections over the identification of the bone remains discovered in Frombork Cathedral and regarded as belonging to Nicolaus Copernicus. An attempt at critical evaluation. [In:] Michal Kokowski (ed.), *The Nicolaus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 59–78. URL: [https://www.researchgate.net/publication/277495945\\_An\\_anthropologist%27s\\_reflections\\_over\\_the\\_identification\\_of\\_the\\_bone\\_remains\\_discovered\\_in\\_Frombork\\_Cathedral\\_and\\_regarded\\_as\\_belonging\\_to\\_Nicolaus\\_Copernicus\\_An\\_attempt\\_at\\_critical\\_evaluation](https://www.researchgate.net/publication/277495945_An_anthropologist%27s_reflections_over_the_identification_of_the_bone_remains_discovered_in_Frombork_Cathedral_and_regarded_as_belonging_to_Nicolaus_Copernicus_An_attempt_at_critical_evaluation) (dostęp: 03.07.2023).
- Kraushar, Aleksander 1905: *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk 1800–1832. Monografia historyczna oparta o źródła*. Ks. III. *Czasy Królestwa Kongresowego. Ostatnie lata 1828–1830*. Kraków: Gebethner i Spółka; Warszawa: Gebethner i Wolff. URL: <https://polona.pl/item/towarzystwo-warszawskie-przyjaciol-nauk-1800-1832-monografia-historyczna-osnuta-na,NDY4MTkz/94/#item> (dostęp: 03.07.2023).
- Kromer, Marcin 1555/1611: *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*. Bazylea: Johann Oporinus. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/492525/edition/449016?language=pl> (dostęp: 03.07.2023) / przekład polski: *O sprawach, dziejach i wszystkich innych potocznościach koronnych polskich*, autorstwa Marcina Błażewskiego. Kraków: Mikołaj Lob. URL: <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnnwWWX> (dostęp: 03.07.2023).
- Kromer, Marcin 1577/1853, 1977: *Polonia sive de situ, populis, moribus, magistratibus et re publica regni Polonici libri duo*. Coloniae: Maternum Cholinum. URL: <https://polona.pl/preview/e9bae49b-57b6-4464-83a6-8eb8a0d077c8> (dostęp: 03.07.2023) / polskie przekłady: *Polska, czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urzędach Rzeczypospolitej Królestwa Polskiego*. Tłum. Władysław Syrokomla. Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1853. Przekład Stefana Kazikowskiego, wstęp i opracowanie Romana Marchwińskiego. Pojezierze: Olsztyn, 1977.
- Król, Józef 2001: Pochodzenie Słowian według Melanchtona. *Mysł Protestancka. Kwartalnik Społeczno-Kulturalny* 2, ss. 63–67.
- Król, Józef 2015: Waclaw Grodecki i jego Mapa Polski. [W:] Macierz Ziemi Cieszyńskiej. Towarzystwo Miłośników Regionu. URL: <http://macierz-grodzic.org/?wacław-grodecki-i-jego-mapa-polski,110> (dostęp: 24.08.2023).
- Krzyżanowski, Adryan 1843a (1873) /1843b: Kopernik w Walhalli (Kopernik, Walhalla's Genoss). *Kuryer Warszawski* z dn. 19 lutego 1843; przedruk [w:]

**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

- Polkowski (red.) 1873– 1875, t. II (1873), ss. 111–119; (niem. tłum.) 1843b: Kopernik gehört nicht in die Walhalla. *Jahrbuch für slavische Literatur, Kunst u. Wissenschaft* 1, ss. 247–252.
- Krzyżanowski, Adryan 1843c: Mikołaja Kopernika w 300 lat skonu i objawienia jego układu wspomnienia jubileuszowe (Warszawa); przedruk [w:] Polkowski (red.) 1873–1875, t. I, ss. 127–147.
- Krzyżanowski, Adryan 1852/1875: Mikołaj Kopernik i Jan Śniadecki astronomowie polscy. *Rocznik Strąbskiego*, ss. 1–7. URL: <https://polona.pl/preview/67507203-151e-402a-9255-e7b422956334> (dostęp: 03.07.2023). / Przedruk 1875 [w:] Polkowski (red.) 1873–1875, t. III, ss. 8–18.
- Kubach, Fritz (red.) 1943: *Nikolaus Kopernikus. Bildnis eines grossen Deutschen. Neue Arbeiten der Kopernikus-Forschung mit Auszügen aus kopernikanischen Schriften in deutscher Sprache*. Hrsg. Fritz Kubach. München und Berlin: Verlag von R. Oldenbourg.
- Kühne, Andreas; Kirchner, Stefan; Metze, Gudula 2004: *Biographia Copernicana. Die Copernicus-Biographien des 16. bis 18. Jahrhunderts*. Texte und Übersetzungen. Bearbeitet von Andreas Kühne und Stefan Kirchner mit einem Katalog der frühen Copernicus-porträts von Gudula Metze. Berlin: Akademie Verlag, 2004. „Copernicus Nicolaus Gasamtausgabe”, t. IX.
- Kurjer Warszawski* 1851: [O obchodzie 300-letniej rocznicy zgonu Kopernika w 1843 r.]. *Kurjer Warszawski* nr 213, s. 1122. URL: <https://polona.pl/item/kurjer-warszawski-1851-no-213-14-sierpnia,OTc3OTMxMDE/1/#info:meta> (dostęp: 03.07.2023).
- Lang, Elżbieta 2009: Krakowskie pomniki – pomnik Mikołaja Kopernika. *Krzyżotofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa* 27, ss. 197–212. URL: <https://muzeumkrakowa.pl/plik-do-pobrania/359>.
- Laplace, Pierre-Simon 1798: *Exposition du système du monde*. Liv. 1–5. 2<sup>e</sup> édition. Duprat. URL: [https://fr.wikisource.org/wiki/Exposition\\_du\\_système\\_du\\_monde](https://fr.wikisource.org/wiki/Exposition_du_système_du_monde) (dostęp: 03.07.2023).
- Lasota-Hirszowicz, Jean-Pierre 2023: The Anthropic Principle (wykład). Światowy Kongres Kopernikański 26.05.2023. URL: [https://www.youtube.com/watch?v=q\\_Rp\\_U4lhUM](https://www.youtube.com/watch?v=q_Rp_U4lhUM) (od 1:09:25 do 1:55:46).
- Lindberg, David C.; Westman, Robert S. (red.) 1990: *Reappraisals of the Scientific Revolution*. Edited by David C. Lindberg and Robert S. Westman (printed in the USA: Cambridge University Press); repr. 1991, 1994.
- Littlewood, D. E. 1955: *The cosmological principle*. *Mathematical Proceedings of the Cambridge Philosophical Society* 51(04), pp. 678–683. DOI:10.1017/s0305004100030747.
- Lovejoy, Arthur O. 1936 (2001)/1999: *The Great Chain of Being. A study of the history of an idea*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 21 wyd. 2001 / przekład



- polski: *Wielki łańcuch bytu. Studium z dziejów idei*. Przetłumaczył Artur Przybysławski. Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Lovejoy, Arthur O. 1938: *The Historiography of Ideas. Proceedings of the American Philosophical Society* 78(4). Przedruk w: Lovejoy 1948.
- Lovejoy, Arthur O. 1948: *Essays in the History of Ideas*. Wyd. I Baltimore: The Johns Hopkins Press, Wyd. II 1952.
- Marchwiński, Roman 1980: Kromer a Grodecki. Podstawy kartograficzne kromerowskiej *Polonii*. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia* 16 (114), ss. 133–149. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Acta\\_Universitatis\\_Nicolai\\_Copernici\\_Nauki\\_Humanistyczno\\_Spoleczne\\_Historia/Acta\\_Universitatis\\_Nicolai\\_Copernici\\_Nauki\\_Humanistyczno\\_Spoleczne\\_Historia-r1980-t16\\_\(114\)/Acta\\_Universitatis\\_Nicolai\\_Copernici\\_Nauki\\_Humanistyczno\\_Spoleczne\\_Historia-r1980-t16\\_\(114\)-s133-149/Acta\\_Universitatis\\_Nicolai\\_Copernici\\_Nauki\\_Humanistyczno\\_Spoleczne\\_Historia-r1980-t16\\_\(114\)-s133-149.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia-r1980-t16_(114)/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia-r1980-t16_(114)-s133-149/Acta_Universitatis_Nicolai_Copernici_Nauki_Humanistyczno_Spoleczne_Historia-r1980-t16_(114)-s133-149.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Marchwiński, Roman T. 1997: *Geografia Polski Marcina Kromera*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Mathias de Miechow (Maciej z Miechowa) 1517/1535, 1972: *Tractatus de duabus Sarmatiis Asiana et Europiana et de contentis in eis*. Cracovie: Jan Haller. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/257104?id=257104>. Transkrypt w Bibliotheca Augustana: URL: [https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost16/Miechow/mie\\_tra0.html](https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost16/Miechow/mie_tra0.html) (dostęp: 03.07.2023). / Pierwszy polski przekład: 1535: *Polskie wypisanie dwoiey krajiny świata, którą po łacinie Sarmatia, takżeż y lud tam przebywający zową Sarmate, iakoby zawsze gotowi a zbroyni. Gdzież też obianione są nie ktore dawne dzieje polskie. Z wypisania doctora Macieia Miechowity, dopiero wyłożone*. Przetłumaczył Andrzej Gabler, Kraków: Florian Ungler. URL: <https://www.dbc.wroc.pl/dlibra/publication/3274/edition/3208/content> (dostęp: 03.07.2023), (Biblioteka Zakł. Nar. im. Ossolińskich XVI 954) / 1972: Nowy przekład polski – *Opis Sarmacji Azjatyckiej i Europejskiej oraz tego, co się w nich znajduje*. Z języka łacińskiego przetłumaczył i komentarzem opatrzył Tadeusz Bieńkowski, wstęp Henryk Barycz, posłowie Waldemar Voisé. „Źródła do Dziejów Nauki i Techniki” t. 14, Ossolineum.
- Matwiejczuk, Paweł 2022: *Melanchtoniana polonica. Korespondencja Filipa Melanchtona z Polakami*. Berlin: Centrum Badań Historycznych PAN w Berlinie, Warszawa: Muzeum Historii Polski w Warszawie. URL: [https://cbh.pan.pl/sites/default/files/download/Matwiejczuk-Pawel\\_Melanchtoniana-polonica\\_Berlin-Warszawa\\_CBH-PAN-MHP\\_2022.pdf](https://cbh.pan.pl/sites/default/files/download/Matwiejczuk-Pawel_Melanchtoniana-polonica_Berlin-Warszawa_CBH-PAN-MHP_2022.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Melanchton, Filip 1558/1996: *Philippi Melanthonis Epistola de origine gentis Henetae Polonicae, seu Sarmaticae Tabulus Poloniae descriptionem continens*

**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

Vunceslajj Godrecij praefixa. [W:] *Lexicon Latino Polonicum ex optimis Latinae linguae Scriptoribus concinnatum, Ioanne Maczjnsky Equite Polono interprete*. Regiomonti Borussiae: Typographus Ioannes Daubmannus; Daubman Jan, ss. 25–26. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/14839/edition/23849/content> (dostęp: 03.07.2023). Przekład polski: List Filipa Melanchtona z wywodem o pochodzeniu Polski, przeł. I. Lewandowski. [W:] *Leksykon łacińsko-polski Jana Mączynskiego. Wybór tekstów* – opracowanie, oprac. Henryk Barycz, Władysław Kuraszkiewicz, Ignacy Lewandowski, Lublin: TN KUL 1996, s. 157–159.

Melanchton, Filip (Melanthon, Philip) 1837: *Philippi Melanthonis Opera que superunt omnia*, vol. 4, ed. Carolus Gottlieb Bretschneider. [W:] *Corpus reformatorum*, ed. Carolus Gottlieb Bretschneider, vol. 4. Halis Saxonum: C.A. Schwetschke et filium. URL: <https://books.google.pl/books?id=QQ8RAAAAIAAJ> (dostęp: 03.07.2023).

Melanchton, Filip (1549) 1846: *Initia Doctrinae Physicae*. [W:] *Philippi Melanthonis Opera quae supersunt omnia*. Edidit: Carolus Gottlieb Bretschneider. *Corpus Reformatorum*, ed. Carolus Gottlieb Bretschneider, vol. 13. Halis Saxonum, C.A. Schwetschke et Filium, ss. 179–412. URL: <http://google.cat/books?id=KixAQAAMAAJ> (dostęp: 03.07.2023).

Mikołaj Kopernik na medalach i niezwyklej monecie. URL: <https://www.skarbnicanarodowa.pl/kroniki-numizmatyczne/256-mikolaj-kopernik-na-medalach-i-niezwyklej-monecie> (dostęp: 03.07.2023).

Moon, Parry; Spencer, Domina Eberle 1958: *The cosmological principle and the cosmological constant*. *Journal of the Franklin Institute* 266(1), pp. 47–58. DOI:10.1016/0016-0032(58)90811-1.

Morales, José María Rianza 2003: *Kościół i nauka*. Konflikt czy współpraca. Przełożył Szymon Jędrusiak. Kraków: WAM.

Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku 2023a: Medale kopernikowskie do 1973 roku. URL: <https://frombork.art.pl/pl/medale-kopernikowskie-1973-roku/> (dostęp: 03.07.2023).

Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku 2023b: Nicolaus Copernicus. Works of Art. URL: [https://frombork.art.pl/wp-content/uploads/sites/InventoryWVN/view/nc\\_wor\\_gra.html](https://frombork.art.pl/wp-content/uploads/sites/InventoryWVN/view/nc_wor_gra.html) (dostęp: 03.07.2023).

Muzeum Okręgowe w Toruniu 1973: Tematyka Kopernikowska w medalierstwie. Katalog wystawy. URL: [https://kpsc.umk.pl/Content/48252/PDF/Copernicana\\_015\\_10.pdf](https://kpsc.umk.pl/Content/48252/PDF/Copernicana_015_10.pdf) (dostęp: 03.07.2023).

Newton, Isaac 1684: *De motu corporum in gyrum* (On the motion of bodies in an orbit). [In:] Rigaud, Stephen Peter; Newton, Issac 1838, Appendix. No. I, Isaaci Newtoni Propositiones de Motu, pp. 1–19.

- Newton, Isaac 1687/1729: *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*. Londini: Jussu Societatis Regiæ ac Typis Josephi Streater. Prostat apud plures Bibliopolas. URL: <https://www.gutenberg.org/files/28233/28233-pdf.pdf> / Przekład angielski: *The Mathematical Principles of Natural Philosophy*. Translated into English. London: Benjamin Motte. URL: [https://ia600903.us.archive.org/23/items/bub\\_gb\\_6EqxPav3vIsC/bub\\_gb\\_6EqxPav3vIsC.pdf](https://ia600903.us.archive.org/23/items/bub_gb_6EqxPav3vIsC/bub_gb_6EqxPav3vIsC.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Niedzielska, Magdalena 2006: Pomnik Kopernika w Toruniu: historia jego powstania. *Rocznik Toruński* 33, ss. 81–117. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Rocznik\\_Toruński/Rocznik\\_Toruński-r2006-t33/Rocznik\\_Toruński-r2006-t33-s81-117/Rocznik\\_Toruński-r2006-t33-s81-117.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Rocznik_Toruński/Rocznik_Toruński-r2006-t33/Rocznik_Toruński-r2006-t33-s81-117/Rocznik_Toruński-r2006-t33-s81-117.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Niedźwiedź, Jakub 2015: Sarmatyzm, czyli tradycja wynaleziona. *Teksty Drugie* 1, ss. 46-62. URL: [https://rcin.org.pl/Content/62381/PDF/WA248\\_80838\\_P-I-2524\\_niedzwiedz-sarmat\\_o.pdf](https://rcin.org.pl/Content/62381/PDF/WA248_80838_P-I-2524_niedzwiedz-sarmat_o.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- NobelPrize.org. 2020: The Nobel Prize in Physics 2020. Nobel Prize Outreach AB 2023. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/2020/summary/>.
- Nowak, Zbigniew 1971: „Setnik pisarzy polskich albo pochwały i żywoty stu najznakomitszych pisarzy polskich”, Szymon Starowolski, przełożył i komentarzem opatrzył Jerzy Starnawski, wstęp napisali ...: [recenzja]. *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej* 62(2), 276–281. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamietnik\\_Literacki\\_czasopismo\\_kwartalne\\_poswiecone\\_historii\\_i\\_krytyce\\_literatury\\_polskiej/Pamietnik\\_Literacki\\_czasopismo\\_kwartalne\\_poswiecone\\_historii\\_i\\_krytyce\\_literatury\\_polskiej-r1971-t62-n2/Pamietnik\\_Literacki\\_czasopismo\\_kwartalne\\_poswiecone\\_historii\\_i\\_krytyce\\_literatury\\_polskiej-r1971-t62-n2-s276-281/Pamietnik\\_Literacki\\_czasopismo\\_kwartalne\\_poswiecone\\_historii\\_i\\_krytyce\\_literatury\\_polskiej-r1971-t62-n2-s276-281.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1971-t62-n2/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1971-t62-n2-s276-281/Pamietnik_Literacki_czasopismo_kwartalne_poswiecone_historii_i_krytyce_literatury_polskiej-r1971-t62-n2-s276-281.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Obląk, Jan bp 1972: Mikołaja Kopernika „Inwentarz dokumentów w skarbcu na zamku w Olsztynie roku Pańskiego 1520” oraz inne zapisy archiwalne. *Studia Warmińskie* 9, pp. 7–85. URL: <https://wmbc.olsztyn.pl/dlibra/publication/11128/edition/10811/content> (dostęp: 03.07.2023).
- Ogólnopolska Rada Ruchów Katolickich 2023: Trzej duchowni z Warmii. Serwis Ruchów Katolickich. Ogólnopolska Rada Ruchów Katolickich. URL: <https://www.orrk.pl/index.php/kongresy-tematyczne/kultura/inspiracje/421-trzej-duchowni-z-warmii> (dostęp: 03.07.2023).
- Olkuśnik, Ewa 2023: Monument dla wyklętego astronoma. O pomniku Mikołaja Kopernika w Warszawie. *Historia poszukaj. Portal Edukacyjny*. URL: [https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza/obiekty,1450,obiekt\\_pomnik\\_mikolaja\\_kopernika\\_w\\_warszawie.html](https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza/obiekty,1450,obiekt_pomnik_mikolaja_kopernika_w_warszawie.html) (dostęp: 03.07.2023).

**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

- Ostrowski, Jan Juliusz 2023: Wprowadzenie do wykładu plenarnego prof. Michała Kokowskiego „550-lecie urodzin Mikołaja Kopernika oraz 150-lecie pierwszego publicznego posiedzenia Akademii Umiejętności”. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZEqQ4RA3BPo&t=1533s> (14:15–24:39; dostęp: 03.07.2023).
- PAN 2023: Medal PAN im. Mikołaja Kopernika. URL: <https://pan.pl/nagrody-pan/medal-pan-im-mikolaja-kopernika/> (dostęp: 03.07.2023).
- Papritz, Johannes; Schmauch, Hans (red.) 1943: *Kopernikus-Forschungen*. Hrsg. v. Johannes Papritz u. Hans Schmauch. Leipzig: S. Hirzel. „Deutschland und der Osten” Bd. 22.
- Piotrowski, Walerian 1983: O uznanie polskiej narodowości Mikołaja Kopernika. *Kwartalnik Historii nauki i Techniki* 28(1), ss. 169–176. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik\\_Historii\\_Nauki\\_i\\_Techniki/Kwartalnik\\_Historii\\_Nauki\\_i\\_Techniki-r1983-t28-n1/Kwartalnik\\_Historii\\_Nauki\\_i\\_Techniki-r1983-t28-n1-s169-176/Kwartalnik\\_Historii\\_Nauki\\_i\\_Techniki-r1983-t28-n1-s169-176.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1983-t28-n1/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1983-t28-n1-s169-176/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1983-t28-n1-s169-176.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Polkowski, Ignacy, ks. 1873: *Żywot Mikołaja Kopernika*. Gniezno: Drukiem J.B. Langiego. (Dwie edycje). URL: <https://bc.radom.pl/Content/39109/Żywot%20M.Kopernika%2058488.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Polkowski, Ignacy, ks. (red.) 1873: *Czterowiekowy jubileusz urodzin Mikołaja Kopernika*. Toruń: Nakładem Komitetu Kopernikowskiego. URL: <https://polona.pl/item/czterowiekowy-jubileusz-urodzin-mikolaja-kopernika-w-toruniu-dnia-19-lutego-1873-roku,M1Tg5Mjg5MjM/> (dostęp: 03.07.2023).
- Polkowski, Ignacy, ks. (red.) 1873–1875: *Kopernikijana czyli materiały do pism i życia Mikołaja Kopernika*. T. I (1873), II (1873), III (1875). Gniezno: Drukiem J. Langiego. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/29838/edition/39448> (t. I); <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/29839/edition/39449/content> (t. II); <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/29840/edition/39465> (t. III) (dostęp: 03.07.2023).
- Prowe, Leopold 1853: *Zur Biographie von Nicolaus Copernicus*. Thorn.
- Prowe, Leopold 1883–1884: *Nicolaus Copernicus*. Erster Band: *Das Leben* (1883). Zweiter Band: *Urkunden* (1884). Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Rada Miasta Krakowa 1993: Uchwała NR XC/581/93 Rady Miasta Krakowa w dniu 9 lipca 1993 r. (z późn. zm.).
- Radymiński, Marcin 1658/1873: *De vita et scriptis N. Copernici commentatio* (Komentarz do życia i dzieł Mikołaja Kopernika). [W:] *Nicolai Copernici septem sidera: accedit de vita et scriptis Nicolai Copernici Commentatio a Martino Radyminscio anno 1658 concinnata*. Cracoviae: Mankowski.

- Redakcja *Contra Gentiles* 2021: Giordano Bruno splonął na stosie – ale właściwie za co? URL: <https://contragentiles.pl/czytelnia/nauka-a-religia/trudne-przypadki-w-relacji-nauki-i-religii/giordano-bruno-splonal-na-stosie-ale-wlasciwie-za-co/> (dostęp: 03.07.2023).
- Retyk, Jerzy Joachim (Rheticus, Georg Johannes) (1540) 1971: *Narratio prima*. 1<sup>st</sup> ed. Gedani, 1540; 2<sup>nd</sup> ed. Basieleae, 1541. [In:] Rosen 1971.
- Rheticus, Johannes (Rheticus, Georg Johannes) 1982: *Narratio prima*. “Studia Copernicana” 20. Tłumaczenie I komentarz: Hugonnard-Roche, Henri; Lerner, Michael-Pierre; Segonds, Alain Philippe; Verdet, Jean-Pierre. Wrocław, Warszawa, Kraków, Łódź: [Maison d’Édition de l’Académie Polonaise des Sciences](https://kpbc.ukw.edu.pl/dlibra/plain-content?id=40366): Ossolineum. URL: <https://kpbc.ukw.edu.pl/dlibra/plain-content?id=40366> (dostęp: 03.07.2023).
- Retyk, Jerzy Joachim (Rheticus, Georg Johannes) (1541–1543) 1984: *Treatise on Holy Scripture and the Motion of the Earth of Rheticus* (about 1541–1543). Edited and translated by R. Hooykaas. Amsterdam: North-Holland Publishing.
- Rietz, Henryk 2014: Appendix. Mikołaja Kopernika grób i doczesne szczątki w katedrze fromborskiej odnalezione oraz na wieczną rzeczony pamiątkę zachowane? Refleksje i spostrzeżenia dotyczące poszukiwań, identyfikacji oraz metody badań naukowych. [W:] Teresa Borawska przy współudziale Henryka Rietza, *Mikołaj Kopernik i jego świat, środowisko, przyjaciele, echa wielkiego odkrycia*. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 2014, ISBN 978-83-61487-77-7, ss. 409–453. URL: <https://kpbc.umk.pl/Content/158692/> (dostęp: 03.07.2023).
- Rigaud, Stephen Peter; Newton, Isaac 1838: *Historical Essay on the First Publication of Sir Isaac Newton’s Principia*. [With an appendix of Newton’s works.] Oxford. University Press. URL: <https://ia802607.us.archive.org/27/items/historicalessay00newtgoog/historicalessay00newtgoog.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Romer, Eugeniusz 1900: 1875–1899. Dwudziestopięciolecie Polskiego Towarzystwa imienia Kopernika. *Kosmos* 25, ss. 263–365. URL: [https://www.sbc.org.pl/Content/26908/download?format\\_id=2](https://www.sbc.org.pl/Content/26908/download?format_id=2).
- Rosenberg, Bernhard-Maria, von 1972: Die Bibliothek des Copernicus. Versuch einer Rekonstruktion. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands* 36(97), ss. 134–160. URL: [http://his.ermlandfamilie.de/index.php/zeitschrift-fuer-die-geschichte-und-altertumskunde-ermlands.html?file=files/his/HIS%20content/HVE/ZGAE/ZGAE%20digital/ZGAE\\_36\\_1972\\_Heft\\_97.pdf](http://his.ermlandfamilie.de/index.php/zeitschrift-fuer-die-geschichte-und-altertumskunde-ermlands.html?file=files/his/HIS%20content/HVE/ZGAE/ZGAE%20digital/ZGAE_36_1972_Heft_97.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Rozsak, Stanisław; Wieczorek, Agnieszka 2023: *Mikołaj Kopernik. Życie po życiu*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Rożek, Michał 2003: Wstrzymał Słońce.... *Dziennik Polski* 31 maja 2003. URL: <https://dziennikpolski24.pl/wstrzymal-slonce/ar/1982192> (dostęp: 03.07.2023).



**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

- Rychter, Ignacy Lojola 1843: Trzecie stulecie slawy Mikołaja Kopernika. *Kurjer Warszawski* 18, 19 stycznia 1843, ss. 81–82. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/750630/edition/712474/content> (dostęp: 03.07.2023).
- Senger, Hans Gerhard 1998: „Wanderer am Weltenrand” – ein Raumforscher um 1530? Überlegungen zu einer peregrinatio inventiva. [W:] *Raum und Raumvorstellungen im Mittelalter*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. „Miscellanea Mediaevalia Veröffentlichungen des Thomas-Instituts der Universität zu Köln”, Band 25. Herausgegeben von Jan A. Aertsen und Andreas Speer, ss. 793–827.
- Senat Akademicki Uniwersytetu Jagiellońskiego 1873: *Sprawozdanie Senatowi Akademickiego Uniwersytetu Jagiellońskiego z uroczystości czterechsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika, odbytej w tymże Uniwersytecie dnia 19 lutego 1873 roku*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/139/edition/174/content> (dostęp: 03.07.2023).
- Schmauch, Hans, von 1943a: Nicolaus Kopernikus – ein Deutscher. [W:] Papritz, Schmauch (red.) 1943, ss. 1–32.
- Schmauch, Hans, von 1943b: Nicolaus Kopernikus und der Deutsche Ritterorden. [W:] Papritz, Schmauch (red.) 1943, ss. 202–219.
- Schmauch, Hans, von 1943c: Nicolaus Kopernikus’ deutsche Art und Absatzmügg. [W:] Kubach (red.) 1943, ss. 61–95, 314–318.
- Sikorski, Jerzy 1989: Marcin Kromer a tradycja Kopernikańska na Warmii. *Studia Warmińskie* XXVI, ss. 139–148. URL: [https://wmbc.olsztyn.pl/Content/11665/13\\_kromer\\_a\\_tradycja.pdf](https://wmbc.olsztyn.pl/Content/11665/13_kromer_a_tradycja.pdf).
- Skotnicki, Aleksander 2015: *Historia pomnika Mikołaja Kopernika na dziedzińcu Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków: Stradomskie Centrum Dialogu.
- Skowrońska, Renata 2023: Czy Kopernik był Polakiem czy Niemcem? Temat „narodowości” Kopernika we współczesnych mediach niemieckich. Światowy Kongres Kopernikański. Sekcja kulturoznawcza. Toruń 13.09. 2023 (referat).
- Soltysiak, Arkadiusz 2010: Kilka uwag do tekstu Karola Piaseckiego pt. „Wstrzymać Kopernika!” *Archeologia Żywa* 1(47), ss. 62–63. URL: <http://www.antropologia.uw.edu.pl/AS/as-027.pdf>; (errata) <http://www.antropologia.uw.edu.pl/AS/as-027a.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Soltysiak, Arkadiusz 2012: Wskaźnik interpretacyjny w archeologii na przykładzie cranium 13/05 z Fromborka. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów* (2012), ss. 31–44. URL: [https://www.researchgate.net/publication/271518104\\_Wskaznik\\_interpretacyjny\\_w\\_archeologii\\_na\\_przykladzie\\_cranium\\_1305\\_z\\_Fromborka](https://www.researchgate.net/publication/271518104_Wskaznik_interpretacyjny_w_archeologii_na_przykladzie_cranium_1305_z_Fromborka) (dostęp: 03.07.2023).
- Soltysiak, Arkadiusz 2015: The use of an interpretative index in archeology: a case study of the cranium 13/05 from Frombork. [In:] Michał Kokowski (ed.),

- The Nicolaus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 35–49. URL: [https://www.researchgate.net/publication/306223772\\_The\\_use\\_of\\_an\\_interpretative\\_index\\_in\\_archaeology\\_a\\_case\\_study\\_of\\_the\\_cranium\\_1305\\_from\\_Frombork](https://www.researchgate.net/publication/306223772_The_use_of_an_interpretative_index_in_archaeology_a_case_study_of_the_cranium_1305_from_Frombork) (dostęp: 03.07.2023).
- Soltysiak, Arkadiusz; Kozłowski, Tomasz 2009: Komentarz do identyfikacji cranium 13/05 z Fromborka jako kości Mikołaja Kopernika. *Archeologia Polski* 54(2), ss. 281–290. URL: <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/67046/edition/49867/soltysiak-arkadiusz-kozowski-tomasz-komentarz-do-identyfikacji-cranium-13-05-z-fromborka-jako-kosci-mikolaja-kopernika?action=ChangeMetaLangAction&id=49867&lang=en> (dostęp: 03.07.2023).
- Starowolski, Szymon 1625, 1627, 1644, 1733: Nicolaus Copernicus. [W:] *Scriptorum Polonicorum Hecatontas seu centum illustrium Poloniae scriptorum elogia et vitae* (Frankfurt 1625, Venetiis 1627, Frankfurt 1644, Wrocław 1733); życiorys podany w wydaniu weneckim na ss. 158–161 jest obszerniejszy niż w wydaniu I, III oraz IV; pol. tłum. 1873: Polkowski 1873–1875, t. II (1873), ss. 1–3, i pol. tłum. 1956: [w:] Brożek 1956, t. I, ss. 538–541.
- Sternik, Elżbieta 1973: Popularny dwuwiersz o Koperniku i jego zapomniany autor. *Notatki Płockie. Kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego* 18/2(71), ss. 34–35. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/972130.pdf>.
- Sz., W. 2023: Odslonięcie pomnika Mikołaja Kopernika w Warszawie. Muzeum Historii Polski. URL: <https://muzhp.pl/pl/e/1858/odsloniecie-pomnika-mikolaja-kopernika-w-warszawie> (dostęp: 03.07.2023).
- Śniadecki, Jan 1782 / 1958a: Pochwała Mikołaja Kopernika, akademika krakowskiego, astronomii odnowiciela, z okazji otwarcia Katedry Astronomicznej dnia 30 września 1782, przedruk [w:] Śniadecki 1958, t. I, ss. 141–164.
- Śniadecki, Jan 1802 / 1803a, 1873, 1958b: *O Koperniku. Rozwiązanie zadania, które Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk do odpowiedzi ogłosiło: „Oddając hołd winnej pochwały Mikołajowi Kopernikowi pokazać, jak wiele winne mu były nauki matematyczne, mianowicie astronomia, w wieku, w którym żył; z których poprzedników, jak wiele i jakimi sposobami korzystał i jak wiele mu są mu winne w czasie terażniejszym*. Warszawa: W Drukarni Xięży Pijarów. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/76289/edition/92555/content> (dostęp: 03.07.2023); przedruk [w:] *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie* 2 (1803), ss. 83–192; Ignacy Polkowski (red.) 1873–1875, t. II (1873), ss. 6–57; Śniadecki 1958, t. I, ss. 190–299.
- Śniadecki, Jan 1803b, 1818, 1820: *Discours sur Nicolas Copernik, par Jean Sniadecki*. Traduit du Polonis par Mr. [Walerian] Tęgoborski ci-devant Grand Secrétaire de Lithuanie, et Secréttaire d’Etat au Département des affaires- Etrangères en Pologne: revu et corrigé par l’auteur lui même, pour rétablir le vrai sens des plusieurs passages de l’original. *Réimprimé a Varsovie*. [Ce discours a été écrit

**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

l' an 1802. et imprime separement en Polonois et en François à Varsovie, 1803.] URL: <https://bcpw.bg.pw.edu.pl/dlibra/publication/1181/> (dostęp: 03.07.2023). Paris, 1820: *Réimprimé a Paris chez Vigor Renandière.*

Śniadecki, Jan 1823: *Prize Essay on the Literary and Scientific Labors of Copernicus, the Founder of Modern Astronomy.* Written Originally in the Polish Language by I. B. Śniadecki, Translated from the French of M. [Mr Walerian] Tęgoborski, by Justin Brenan. Dublin: W. Folds and Son.

Śniadecki, Jan 1830. *Di Nicolo Copernico Astronomo Polacco, con aggiunte.* Tradotto dalla lingua polacca nell' italiana dall dottore Bernardo Zaydler. Fiesola: Poligrafia Fiesolana. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/190707/edition/196705/content> (dostęp: 03.07.2023).

Śniadecki, Jan 1958c: *Pisma filozoficzne.* T. I–II. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Świerzewski, Stefan 1973: Mikołaj Kopernik w pismach i korespondencji J. I. Kraszewskiego. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 18(3), ss. 551–565. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik\\_Historii\\_Nauki\\_i\\_Techniki/Kwartalnik\\_Historii\\_Nauki\\_i\\_Techniki-r1973-t18-n3-s551-565/Kwartalnik\\_Historii\\_Nauki\\_i\\_Techniki-r1973-t18-n3-s551-565.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1973-t18-n3/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1973-t18-n3-s551-565/Kwartalnik_Historii_Nauki_i_Techniki-r1973-t18-n3-s551-565.pdf) (dostęp: 03.07.2023).

Targosz, Karolina 1995: M. Kopernik jednym z trzech filozofów Giorgiona? *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* 40(3), ss. 49–87. URL: [https://kpbc.umk.pl/Content/44642/PDF/Copernicana\\_001\\_01.pdf](https://kpbc.umk.pl/Content/44642/PDF/Copernicana_001_01.pdf) (dostęp: 03.07.2023).

Tazbir, Janusz 1969: Sarmatyzm a Barok. *Kwartalnik Historyczny* 76(4), ss. 815–830. URL: <http://rcin.org.pl/dlibra/doccontent?id=21824&from=FBC> (dostęp: 03.07.2023).

TorunTour.pl 2021: Epitafium Mikołaja Kopernika. URL: <https://toruntour.pl/4988/epitafium-mikolaja-kopernika-torun-katedra> (dostęp: 03.07.2023).

TorunTour.pl 2023: Pamiątki kopernikowskie w Toruniu. URL: <https://toruntour.pl/2341/pamiatki-kopernikowskie-w-toruniu> (dostęp: 03.07.2023).

Turek, Józef 2006: Wyjaśnianie antropiczne w kosmologii. *Roczniki Filozoficzne* 54(2), pp. 267–298. URL: <https://www.jstor.org/stable/43409851>.

*Tygodnik Ilustrowany* 1873: Posiedzenie publiczne Akademii nauk i umiejętności. *Tygodnik Ilustrowany* XI nr 275 (5 kwietnia 1873). Przedruk: PAU-za Akademicka URL: [http://pauza.krakow.pl/1873\\_Tygodnik\\_Posiedzenie\\_Akademii.pdf](http://pauza.krakow.pl/1873_Tygodnik_Posiedzenie_Akademii.pdf) (dostęp: 03.07.2023).

Ulewicz, Tadeusz 1950: *Sarmaja. Studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI.* Kraków: Wydawnictwo Studium Słowiańskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego. „Biblioteka Studium Słowiańskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego” Seria A, Nr 7.

- Ulewicz, Tadeusz 1963: Zagadnienie sarmatyzmu w kulturze i literaturze polskiej: Problematyka ogólna i zarys historyczny. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 59. *Prace Historycznoliterackie* 5, ss. 29–92.
- Walanus, Adam; Kokowski, Michał 2012: Możliwość wykorzystania radiowęglowej metody datowania w badaniach grobu Mikołaja Kopernika. [W:] Michał Kokowski (red.), *Tajemnica grobu Mikołaja Kopernika. Dialog ekspertów (Kraków 22–23 II 2010)* (2012), pp. 157–166. URL: [https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/walanus\\_kokowski\\_radiowegiel.pdf](https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/walanus_kokowski_radiowegiel.pdf) (dostęp: 03.07.2023).
- Walanus, Adam; Kokowski, Michał 2015: Potential usefulness of radiocarbon dating for the authentication of Nicolaus Copernicus's grave. [In:] Michał Kokowski (ed.), *The Nicolus Copernicus grave mystery. A dialog of experts* (2015), pp. 159–168. URL: <https://home.cyf-kr.edu.pl/~n1kokows/walanus-kokowski-potential-usefulness-159-168.pdf> (dostęp: 03.07.2023).
- Wardęska, Zofia 1986: Nicholas Copernicus' Italian studies: their chronology and scope. *Isis* 31(1), pp. 5–11. URL: <https://www.jstor.org/stable/25778181>.
- Weber, Bruno 1973: Ubi caelum terrae se coniungit. Ein altertümlicher Aufriss des Weltgebäudes von Camille Flammarion. *Gutenberg-Jahrbuch* 1973, ss. 381–408.
- Westman, Robert S. (1973a) 1975a: The Wittenberg Interpretation of the Copernican Theory. [W:] Gingerich (red.) (1973b) 1975b, ss. 393–429.
- Westman, Robert S. (1973b) 1975b: Three Responses to the Copernican Theory: Johannes Praetorius, Tycho Brahe, and Michael Maestlin. [W:] Westman (red.) (1973c) 1975c, ss. 285–345.
- Westman, Robert S. (red.) (1973c) 1975c: *The Copernican Achievement*. Edited by Robert S. Westman. Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press.
- Westman, Robert S. (1973d) 1975d: Michael Maestlin's Adoptions of the Copernican Theory. „Studia Copernicana” XIV, ss. 53–63.
- Westman, Robert S. 1975e: The Melanchthon Circle, Rheticus and the Wittenberg Interpretation of the Copernican Theory. *Isis* 66(2), ss. 165–193. URL: <https://www.jstor.org/stable/229415>.
- Westman, Robert S. (1981) 1986: The Copernicans and the Churches. [W:] Lindberg, Numbers (red.) (1981) 1986, ss. 76–113.
- Wikipedia 2023a: Geografia (Ptolemeusz). URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Geografia\\_\(Ptolemeusz\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Geografia_(Ptolemeusz)) (dostęp: 03.07.2023).
- Wikipedia 2023b: Mikołaj Kopernik. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Mikołaj\\_Kopernik](https://pl.wikipedia.org/wiki/Mikołaj_Kopernik) (dostęp: 03.07.2023).

**Michał Kokowski**  
**Dlaczego nadal interesuje nas Mikołaj Kopernik (1473–1543)?**

*Wikipedia* 2023c: Polskie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Polskie\\_Towarzystwo\\_Przyrodnikov\\_im\\_Kopernika](https://pl.wikipedia.org/wiki/Polskie_Towarzystwo_Przyrodnikov_im_Kopernika) (dostęp: 03.07.2023).

*Wikipedia* 2023d: Pomnik Mikołaja Kopernika w Warszawie. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Pomnik\\_Mikolaj\\_Kopernika\\_w\\_Warszawie](https://pl.wikipedia.org/wiki/Pomnik_Mikolaj_Kopernika_w_Warszawie) (dostęp: 03.07.2023).

*Wikipedia* 2023e: Tumult toruński. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Tumult\\_toruński](https://pl.wikipedia.org/wiki/Tumult_toruński) (dostęp: 03.07.2023).

*Wikipedia* 2023f: Wojewódzka Biblioteka Publiczna – Książnica Kopernikańska w Toruniu. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojewodzka\\_Biblioteka\\_Publiczna\\_-\\_Ksiaznica\\_Kopernikanska\\_w\\_Toruniu](https://pl.wikipedia.org/wiki/Wojewodzka_Biblioteka_Publiczna_-_Ksiaznica_Kopernikanska_w_Toruniu) (dostęp: 03.07.2023).

*Wikiwand* 2023: Pomnik Mikołaja Kopernika w Warszawie. URL: [https://www.wikiwand.com/pl/Pomnik\\_Mikolaj\\_Kopernika\\_w\\_Warszawie](https://www.wikiwand.com/pl/Pomnik_Mikolaj_Kopernika_w_Warszawie) (dostęp: 03.07.2023).

Wilson, Curtis 1970: From Kepler's Laws, so-called, to Universal Gravitation: Empirical Factors. *Archives for History of the Exact Sciences* 6, pp. 89–170.

Wiśniewska, Matylda 1973: *Słoneczna kantata: wiersze poetów polskich poświęcone Mikołajowi Kopernikowi. Antologia około 1540–1971*. Olsztyn: Pojezierze.

Wołyński, Artur 1873: Obchód czterechsetnej rocznicy urodzin Kopernika we Włoszech. *Kraj* 53 (5 marca 1873), ss. 1–2; *Kraj* 55 (7 marca 1873), ss. 1–2; *Kraj* 60 (13 marca 1873), ss. 1–3; *Kraj* 62 (15 marca 1873), ss. 1–3. URL: <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/669541/edition/633645/content>; <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/669543/edition/633647/content>; <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/669548/edition/633652/content>; <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/669550/edition/633654/content> (dostęp: 03.07.2023).

Wołyński, Artur 1873–1874: *Kopernik w Italji czyli dokumenta italskie do monografii Kopernika*, t. 1–2. Poznań: Nakładem Tygodnika Wielkopolskiego, czcionkami Ludwika Merzuacha. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/29832/edition/39475/content>; <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/30977/edition/39476/content> (dostęp: 03.07.2023).

WWW:TURYSTYKA.TORUŃ 2016: Pomnik – popiersie Mikołaja Kopernika. URL: <https://www.turystyka.torun.pl/art/1137/pomnik-popiersie-mikolaj-kopernika.html> (dostęp: 03.07.2023).

Wydawnictwo Copernicus Center Press 2023: O nas. URL: <https://ccpress.pl/about-us> (dostęp: 03.07.2023).

Zachara-Związek, Urszula 2023: Uroczystości ślubne króla Zygmunta Augusta i habsburskiej arcyksiężniczki Elżbiety. Historia: Poszukaj. Portal edukacyjny.



URL: [https://historiaposzukaj.pl/wiedza,historiomat,129,historiomat\\_uroczystosci\\_slubne\\_zygmunta\\_augusta\\_i\\_elzbiety\\_habsburzanki.html](https://historiaposzukaj.pl/wiedza,historiomat,129,historiomat_uroczystosci_slubne_zygmunta_augusta_i_elzbiety_habsburzanki.html) (dostęp: 03.07.2023).

Zarzycki, Jakub 2023: Bertel Thorvaldsen, „Pomnik Mikołaja Kopernika”. *Culture.pl*. URL: <https://culture.pl/pl/dzielo/bertel-thorvaldsen-pomnik-mikolaja-kopernika> (dostęp: 03.07.2023).